

Perhesurmien kriittiset tekijät ja ehkäiseminen

Carita Niiranen 0333625
Sari Veikanmaa 0308236
Pro gradu -tutkielma
Kevät 2016
Sosiaalityö
Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Perhesurmien kriittiset tekijät ja ehkäiseminen

Tekijät: Carita Niiranen ja Sari Veikanmaa

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ_x_ Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 133

Vuosi: 2016

Tiivistelmä:

Tutkimus pureutui perhesurmailmiöön suomalaisessa kontekstissa. Tutkimuksessa etsittiin kriittisiä tekijöitä perhesurmiin johtaneissa tapahtumakuluissa. Lisäksi tarkasteltiin viranomaisten ja läheisten puuttumismahdollisuuksia sekä lainsäädännön antamaa turvaa. Tutkimuksessa selvitettiin perheen sisäiseen väkivaltaan liittyvän lainsäädännön kehittymistä suhteessa perus- ja ihmisoikeuksiin, missä tärkeää oli uhrinäkökulman tulo lainsäädäntöön. Teoreettisena viitekehyksenä oli Bronfenbrennerin ekologinen teoria.

Tutkimuksen aineisto koostui neljän perhesurmatapauksen oikeudenkäyntiasiakirjoista. Kaikissa tapauksissa perheen vanhempi oli surmannut lapsensa ja kahdessa tapauksessa myös puolisonsa. Kolmessa tapauksessa surmaajana oli mies ja yhdessä tapauksessa nainen. Kaikki tekijät olivat surmien jälkeen yrittäneet tehdä itsemurhan. Surmat tehneet ihmiset poikkesivat tyypillisistä henkirikoksen tekijöistä ja heidän perheensä olivat monella tapaa hyvin tavallisia.

Tutkimuksen analyysissa käytettiin Flanaganin (1954) kehittämää kriittisten tapahtumien menetelmää. Pitkäaikaisia perhesurmien riskitekijöitä olivat parisuhteen ongelmat, ero tai eroaikeet, riippuvuudet, taloudelliset ongelmat, unettomuus, persoonallisuushäiriöt ja vainoaminen. Perhesurmat tehneillä miehillä oli ylipääsemätön vaikeus kohdata eroa puolisosta tai eron uhkaa. Kaikilla surmien tekijöillä oli vaikeuksia rakentaa eron jälkeinen uusi identiteetti. Perhesurmien akuutteihin riskitekijöihin kuului miessurmaajilla kontrollin menetys, tai uhka siitä, suhteessa puolisoon. Naisen tekemien surmien taustalla oli vainon kokemus ja vaikeudet lasten tapaamisissa. Laukaiseva akuutti riskitekijä oli vakoiluohjelman löytyminen hänen tietokoneeltaan.

Persoonallisuushäiriön merkitys ilmeni siten, että yhdistettynä vakavaan kriisitilanteeseen, jollaisena miehet kokivat eron puolisosta, muodostui liian vaativa Bronfenbrennerin teorian mukainen ekologinen siirtymä. Osaltaan persoonallisuushäiriöiden vuoksi miesten toimintamekanismit olivat riittämättömiä ja heidän toimijuutensa mureni ja lukkiutui. Miesten toiminta muuttui tuhoavaksi, jonka seurauksena he tekivät perhesurmat. Tapauksissa erottui kiihtyvä aikajänne, jossa esiintyi useita kriittisiä tapahtumia juuri ennen surmia. Viranomaisapu tarvitaan kiihtyvän aikajänteen aikana äärimmäisen nopeasti. Pitkällä aikavälillä tarvitaan tukea eroon valmistautumisessa, riskitekijöiden havaitsemista sekä kontrollin ja vainon tunnistamista väkivaltana.

Avainsanat: perhesurmat, perheväkivalta, lähisuhdeväkivalta, vainoaminen, kriittisten tapahtumien menetelmä, Bronfenbrennerin ekologinen teoria

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi_x_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi__

(vain Lappia koskevat)

Sisällys

1 Johdanto.....	1
2 Perhesurma väkivallan ja ekologisen teorian kontekstissa.....	5
2.1 Perhesurmat väkivaltana.....	5
2.2 Perheen sisäiseen väkivaltaan puuttuminen	9
2.3 Väkivallan tunnistaminen ja perhesurmien riskitekijät	14
2.4 Perhesurmien selitysmallit.....	18
2.5 Ekologinen teoria.....	25
3 Yksilön oikeudet ja viranomaisen velvollisuudet perheen sisäisen väkivallan torjumisessa	33
3.1 Yhteiskunnan suhtautuminen perheen sisäiseen väkivaltaan	33
3.2 Tuorin kriittinen oikeuspositivismi	35
3.3 Henkilökohtainen turvallisuus perusoikeutena yksityisessä tilassa	38
3.4 Perheen sisäistä väkivaltaa vastaan turvaa tuovat lait	43
3.5 Lasten oikeudet turvaan ja vanhemmuuden tukeminen palvelujärjestelmässä	50
3.6 Viranomaisten välinen yhteistyö ja perhesurmien ehkäisy	58
4 Tutkimuksen toteutus	64
4.1 Tutkimuksen tehtävä ja tavoite.....	64
4.2 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat	65
4.3 Tutkimusaineisto ja kriittisten tapahtumien menetelmä.....	67
4.4 Tutkimustulosten raportointi ja eettiset kysymykset.....	79
5 Perhesurmien riski- ja tilannetekijät	89
5.1 Tavallisia perheitä.....	89
5.2 Piileviä ja näkyviä poikkeamia normista.....	92
5.3 Väkivallan muodot parisuhteessa ja aikajänne ennen surmia	104
6 Kohtaamiset ja selitykset.....	116
6.1 Kohtaamiset viranomaisten kanssa.....	116
6.2 Pohdintoja prosesseista ja ammattilaisista.....	121
6.3 Jäljellejääneiden näkökulma: avun ja tuen tarpeet	126
7 Pohdinta.....	129
Lähteet	134

1 Johdanto

“Laajasalon perhesurma oli kammottavan raaka” (Uusi Suomi 16.4.2012).

“Järkyttävä tilasto: Suomessa sattunut kuusi perhesurmaa 10 kuukaudessa” (Ilta-Sanomat 11.1.2012).

“Perhesurmat: Mitä on pitänyt tapahtua, että mies tappaa perheensä?” (Suomen Kuvalehti 11.1.2012).

Sosiaalityön pro gradu -tutkielmamme kohdentuu perhesurmiin. Perhesurmat ovat hyvin ajankohtainen aihe ja harvinainen ilmiö. Henkirikoksia, joissa surmataaan alle 15-vuotiaita lapsia, on Suomessa ollut keskimäärin neljä vuodessa. Vuosina 2011 ja 2012 Suomessa oli poikkeuksellisen paljon perhesurmia. Vuonna 2011 niitä oli seitsemän, joista kolmessa tapauksessa kuoli koko perhe. Mediassa kirjoitettiin perhesurmien aallosta, jonka katsottiin taittuneen vuoden 2013 lopulla (Helsingin Sanomat 21.12.2013). Kuitenkin henkirikollisuus on jo vuosia ollut vähenemään päin ja vuonna 2012 henkirikosten määrä oli alhaisin neljäänkymmeneen vuoteen (Sirén 2013, 13). Suomessa huolestuttiin perhesurmista ministeriötasolla. Vuonna 2012 sisäisen turvallisuuden ministeriryhmä asetti toimielimen selvittämään surmien taustoja yleisellä tasolla. Perhesurmia on tärkeää tutkia syvällisemmän kuvan saamiseksi. (Piispa ym. 2012a, 2, 7, 30.)

Perhesurma on ilmiönä harvinainen ja traaginen, mutta sillä on kosketuspinta tavallisessa arjessa. Media tuo ilmiön lähelle ihmisiä, perheiden tavallisuus ja tekojen yllätyksellisyys puhututtavat. Perhesurmat voivat tulla suurena yllätyksenä perhettä ympäröivälle yhteisölle eikä niitä ole helppo ennakoida. Marieke Liem ja Ashley Reichelmann (2014, 44–45) toteavat, että vaikka perhesurmia on ollut läpi historian ja kyseessä on äärimäinen perheväkivallan muoto, niitä on tutkittu hämmästyttävän vähän. Kyse on ilmiöstä, joka haastaa tutkimisen rajat ja mahdollisuudet sekä vaatii eettistä ja metodologista herkkyyttä.

Åsne Seierstad, arvostettu journalisti, julkaisi kesäkuussa 2014 kirjan Norjan terroristiskun ihmisistä. Seierstadian motivoi halu ymmärtää ja selittää, miten joku saattoi toimia niin kuin surmaaja – *”jotta emme jäisi niin sanattomiksi ja jotta voisimme ehkä tunnistaa vaaran merkit”*. (Helsingin Sanomat 8.6.2014.) Meillä on sama motiivi sosiaalityöntekijöinä perhesurmien suhteen. Suomessa tapahtuneet perhesurmat ovat jättäneet

ihmiset sanattomiksi. Me haluamme tieteellisen tutkimuksen keinoin ymmärtää, selittää ja sanoittaa perhesurmia.

Perhesurmat muodostavat yleisen riskin ihmisten hyvinvoinnille, uhriuttaen surmaperheen lisäksi sukulaiset, ystävät ja tuttavat. Kun perhesurmassa on monta kuolonuhria, toissijaisten uhrien määrä kasvaa erityisen suureksi. Perhesurmat koetaan sokkina ja käsittämättöminä tapahtumina myös yhteisöissä ja yhteiskunnan tasolla. (Liem ym. 2009, 99–100.) Kuolemat koskettavat perheen naapurustoa, lasten harrastus- ja koulu-yhteisöjä, vanhempien työ- ja harrastusyhteisöjä ja koko asuinkuntaa. Lisäksi perheen kanssa tekemisissä olleet viranomaiset ja ammattilaiset kouluterveydenhoitajista työterveyshuoltoon kuuluvat vaikutuksen piiriin. Sokki koskettaa myös poliisia, sosiaali- ja terveysministeriötä ja yhteiskunnan päättäjiä. Siksi on ensiarvoisen tärkeää tutkia perhesurmia muista surmista eroavana ryhmänä (Liem ym. 2009, 99–100). Perhesurmista tarvitaan järjestelmällistä tietoa pitkältä ajalta, jotta saadaan täsmällinen ja syvälinen käsitys niiden taustoista (Piispa ym. 2012a, 30). Perhesurmien ymmärtämiseen ilmiönä ja perhesurmaan johtaneen elämäntilanteiden vaiheiden käsittämiseen tarvitaan yksittäisten tapausten tutkimista. Tutkimuksemme tavoitteen ajattelemme palvelevan perhesurmien ennaltaehkäisemistä ja viranomaisten käytäntöjen kehittämistä.

Perhesurmat on poikkitieteellinen aihe. Suurin osa perhesurmista tehdyistä tutkimuksista sijoittuu lääketieteen (esim. Kauppi ym. 2010) ja oikeustieteen (esim. Liem & Koenraadt 2008; Yardley ym. 2013) aloille. Suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa on tutkittu paljon väkivaltaa esimerkiksi uhrin näkökulmasta (mm. Husso 2003; Flinck 2006), mutta ei surmia. Surmat ovat kuitenkin sosiaalityössä kohdattava ilmiö. Surma voi tapahtua sosiaalityön asiakkaan lähipiirissä tai asiakkaaksi voidaan tulla surman vuoksi. Surma on kriisi, jonka käsittelemiseen tarvitaan ulkopuolista apua. Väkivaltaan puuttuminen on myös osa sosiaalityötä, mutta se edellyttää väkivallan ja siihen liittyvien riskitekijöiden tunnistamista. Sosiaalityö tarvitsee tietoa ja tutkimuksia surmista nimenomaan sosiaalityön näkökulmasta. Myös kansainväliset, perhesurmiin kohdentuvat sosiaalityön tutkimukset ovat harvinaisia (esim. Thaller 2012), mutta tutkimuksia lapsen surmista on enemmän (mm. Drakeford & Butler 2010; Brown ym. 2014).

Pro gradu -tutkielmamme kiinnittyy sosiaalitieteelliseen väkivaltatutkimukseen. Suomi on allekirjoittanut Euroopan yleissopimuksen (CETS 210)¹ naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjumisesta (HE19/2013). Sopimus edellyttää väkivaltatutkimuksen tukemista allekirjoittajamaissa. Sopimuksen 11 artiklan mukaan on tutkittava muun muassa väkivallan juurisyitä ja seurauksia. Sosiaalityöhön kuuluu sosiaalihuoltolain (30.12.2014/1301) 3 §:n mukaan perheiden turvallisuuden ja toimintakyvyn edistäminen. Perhesurmien suhteen turvallisuuden edistäminen on mahdollista vain, jos yhteiskunnassamme ymmärretään perhesurmia edeltäneitä tilanteita.

Tarkastelemme perhesurmia yksilöiden, perheiden ja yhteiskunnan välisissä suhteissa hyödyntäen sekä sosiaalityön että sosiaalioikeuden tietoa. Pohdimme lainsäädännön antamaa turvaa perheen sisäisen väkivallan kontekstissa. Yhteiskuntamme haluaa ehkäistä perhesurmia ja sen toteuttamiseksi on etsittävä keinoja ja tarvittaessa säädettävä uusia lakeja tai lisäyksiä jo olemassa oleviin lakeihin. Oikeus henkilökohtaiseen turvallisuuteen perustuu Suomen perustuslain (11.6.1999/731) 7 §:ään, jossa todetaan: *”Jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Ketään ei saa tuomita kuolemaan, kiduttaa eikä kohdella ihmisarvoa loukkaavasti.”* Perhesurmissa kuolleet ovat menettäneet oikeutensa elämään, henkilökohtaisen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Heidän ihmisarvoaan ja itsemääräämisoikeuttaan on vakavasti loukattu. Tämä lähtökohta liittyy tutkimuksemme sosiaalityön ”rights-based” lähestymistapaan, jonka mukaan ihmisoikeudet ovat tärkeitä sosiaalityön käytännölle (Ife 2012, 1).

Tutkimuksemme aineistona ovat oikeudenkäyntiasiakirjat liitteineen neljästä tapauksesta, joissa perheen vanhempi on surmannut lapsensa ja osassa tapauksista myös puolisonsa. Jokaisessa tapauksessa surmaaja on tekojen jälkeen yrittänyt tehdä itsemurhan. Aineistossa olennaisia ovat meille erityisesti mielentilatutkimusten lausunnot ja esitutkintapöytäkirjoihin sisältyvät poliisikuulustelut. Nämä asiakirjat löytyvät jokaisesta tutkittavana olevasta tapauksesta. Tutkimuksemme toteutuksessa ja aineiston analysoinnissa käytämme John C. Flanaganin (1954) kehittämää kriittisten tapahtumien menetelmää. Riitta Vornasen ym. (2012, 213) mukaan menetelmässä käytetään tieteellisen päättelyn

¹ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence CETS No.: 210, Istanbul 2011.

metodia tapahtumien analysointiin. Tavoitteena on erottaa ilmiöstä olennaiset piirteet ja tekijät.

Olemme rakentaneet tutkimuksemme seuraavasti. Luvussa kaksi avaamme väkivallan ja perhesurman käsitteitä, pohdimme väkivaltaan puuttumista ja esitämme tutkimuksemme teorian, Bronfenbrennerin ekologisen teorian. Luvussa kolme tarkastelemme, kuinka lainsäädäntö suojaa ihmisen oikeutta turvallisuuteen ja velvoittaa sekä oikeuttaa yhteiskuntaa ja viranomaisia. Lisäksi tarkastelemme lainsäädännön muuttumista modernissa yhteiskunnassa perheen sisäisen turvallisuuden kontekstissa. Luvussa neljä esittelemme tutkimuksemme tehtävän ja tavoitteen, kriittisten tapahtumien menetelmän sekä aineiston analysoinnin ja raportoinnin. Tutkimuksemme eettisyys nousee tärkeäksi teemaksi. Luvuissa viisi ja kuusi ovat aineistomme analysoinnin tulokset. Luku viisi käsittelee perheiden elämäntilanteita, perheissä olleita väkivallan muotoja ennen surmia, kriittisiä pisteitä sekä pitkäaikaisia ja akuutteja perhesurmien riskitekijöitä. Luvussa kuusi on perheiden kohtaamisista viranomaisten kanssa: mitä viranomaisille oli näkyvillä perheiden tilanteesta ja mitä ei, missä kohdissa olisivat olleet puuttumisen mahdollisuudet? Lopuksi tarkastelemme omaisten avun ja tuen tarpeita perhesurmien jälkeen ja esitämme pohdinnan tuloksista.

2 Perhesurma väkivallan ja ekologisen teorian kontekstissa

2.1 Perhesurmat väkivaltana

Tutkimuksessamme merkittäviä käsitteitä ovat väkivalta, perheen sisäinen väkivalta ja perhesurma. Perhesurmat ovat väkivallan äärimuotoja, henkirikoksia, sillä niissä väkivalta johtaa tekijälle läheisten ihmisten kuolemaan. Tutkielmamme keskeinen käsite on väkivalta, koska tarkastelemme perheen sisäistä väkivaltaa laajana ilmiönä. Emme halua luoda perhesurmista ilmiönä yksinkertaistettua kuvaa. Tutkiessamme luvussa kolme lainsäädännön kehittymistä antamaan turvaa parisuhteisissa tapahtuvaa väkivaltaa vastaan käytämme käsitettä perheen sisäinen väkivalta.

Perheen sisäisissä ihmissuhteissa tapahtuvaa väkivaltaa kuvailemaan voidaan käyttää monia eri käsitteitä kuten perheväkivalta, lähisuhdeväkivalta tai parisuhdeväkivalta. Jeff Hearn (1998, 29) on kritisoinut käsitteitä, että ne liittävät ongelman perheeseen. Hänen mukaansa on tärkeää huomioida, että väkivaltaan syyllistyvät perheessä elävät yksilöt, ei perhe kollektiivina. Minna Piispa (2008, 107) on kiinnittänyt huomiota parisuhdeväkivaltaa käsittelevien tutkimusten tuottamiin yleistyksiin, joissa ilmiötä yksinkertaistetaan ja väkivallan tekijöistä ja uhreista esitetään pelkistetty kuva. Yksinkertaistaessa ulkopuolelle jää tärkeitä eroja, jotka koskevat väkivallan luonnetta, suhdetta, puolisoiden luonteenpiirteitä ja kulttuurista kontekstia. Erot ovat merkityksellisiä, koska ne liittyvät väkivallasta selviytymisen tapoihin.

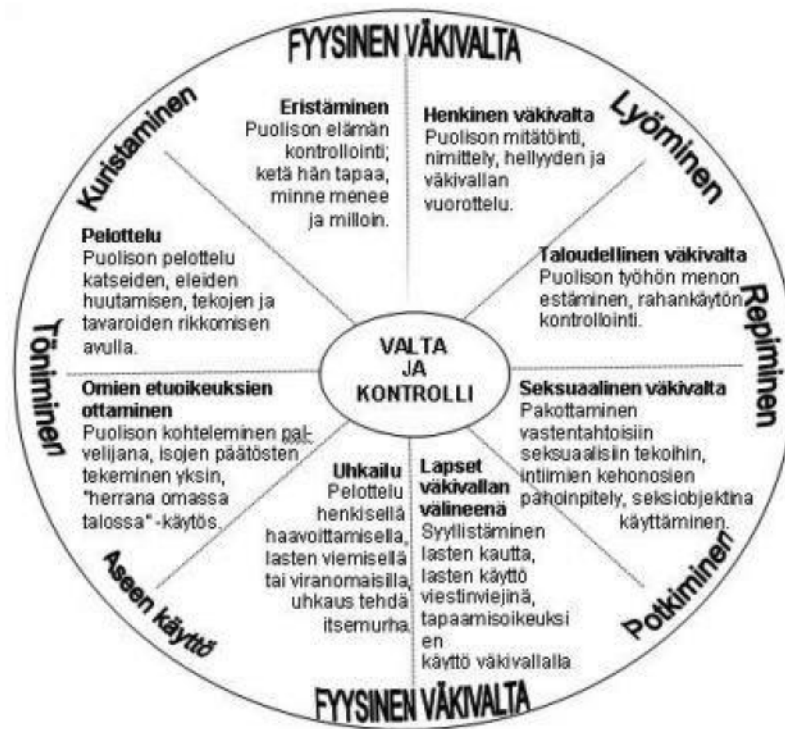
Hearn (1998, 16) on esittänyt keskeiset elementit väkivallan määrittelylle ja tunnistamiselle. Väkivalta on tai se sisältää fyysistä tai muuta voimankäyttöä ja sen tarkoituksena on vahingon tuottaminen. Väkivaltaa on myös se, minkä väkivallan kohteena oleva kokee vahingolliseksi tai loukkaavaksi. Lisäksi väkivaltaa ovat teot ja tapahtumat, jotka kolmas osapuoli, esimerkiksi oikeusviranomainen, on tunnistanut väkivallaksi. Elizabeth Harlowin (1996, 62) mukaan tavanomainen väkivallan määrittely usein painottaa fyysistä pakkoa tai väkivaltaa, mutta väkivalta voi muodostua monin tavoin. Väkivalta pitäisi ymmärtää toisen ihmisen olemista rajoittavina, hierarkkisinä, epädemokraattisina ja epäoikeudenmukaisina toimintoina ja rakenteina.

Väkivallan yleisimpiä muotoja ovat fyysinen, psyykkinen ja seksuaalinen väkivalta. Lisäksi jokaisella väkivallan muodolla on aktiivinen ja passiivinen ulottuvuus. Fyysinen

väkivalta tarkoittaa toimintaa, joka aiheuttaa kipua sekä tilapäisiä tai pysyviä toiminnan vaikeuksia. Aktiivista fyysistä väkivaltaa on esimerkiksi lyöminen, hakkaaminen, kiinni tarttuminen, esineellä heittäminen, potkiminen, pureminen, hiuksista repiminen, kuristaminen, puukottaminen ja ampuminen. Myös tekemättä jättäminen voi olla vaikutuksiltaan väkivaltaista. Passiivista fyysistä väkivaltaa on muun muassa lapsen hoidon laiminlyöminen. (Radford 2001, 71; Paavilainen & Pösö 2003, 14–15; Taskinen 2003, 19–20.) Fyysisestä väkivallasta jää näkyviä jälkiä, kuten mustelmia, joten se on helpoiten tunnistettava väkivallan muoto. Fyysinen väkivalta on väkivallan muodoista se, joka johtaa kuolemaan.

Psyykinen väkivalta tarkoittaa psykologisia uhkia, jotka vaarantavat henkisen hyvinvoinnin ja kehityksen. Siinä vahingoitetaan väkivallan kohteen minäkuvaa. Aktiivista psyykkistä väkivaltaa on esimerkiksi halveksiminen, nöyryyttäminen, naurumalaiseksi tekeminen, nimittely, vähättely ja eristäminen. Väkivallalla, kuten puukottamisella tai ampumisella, uhkaaminenkin on psyykkistä väkivaltaa (Radford 2001, 71). Passiivista psyykkistä väkivaltaa on mitätöinti eli muun muassa lapsen jättäminen täysin huomiotta (Taskinen 2003, 21). Psyykinen väkivalta liittyy aina fyysiseen ja seksuaaliseen väkivaltaan, mutta pelkän psyykkisen väkivallan käyttäminenkin on mahdollista. (Paavilainen & Pösö 2003, 14; Oranen 2004, 129–130.)

Seksuaalisen väkivallan välineenä on sukupuoliuus. Se kohdistuu sukupuolielimiin ja sukupuolisiin tunnusmerkkeihin. Aktiivinen seksuaalinen väkivalta tarkoittaa esimerkiksi pakotettua sukupuoliyhteyttä tai sen yritystä, sukupuolielinten koskettelua ja pakottamista vastenmieliseen seksuaaliseen toimintaan. (Paavilainen & Pösö 2003, 14; Oranen 2004, 129.) Passiivista seksuaalista väkivaltaa on muun muassa lapsen johdattaminen ikää ja kehitystasoa vastaamattomaan seksuaalikäyttäytymiseen ja lapsen altistaminen seksuaalisille ärsykeille. Fyysisen, psyykkisen ja seksuaalisen väkivallan lisäksi voi olla myös esimerkiksi taloudellista ja kemiallista väkivaltaa. Taloudellisessa väkivallassa kohde on taloudellisesti täysin riippuvainen väkivallan käyttäjästä. Kemiallista väkivaltaa on päihteiden ja lääkkeiden antaminen väärinkäyttötarkoituksessa sekä tarpeellisten lääkkeiden antamatta jättäminen. Usein erilaiset väkivallan muodot esiintyvät yhdessä ja ne on esitettyinä kuviossa 1. (Taskinen 2003, 20, 22; Oranen 2004, 129–130.) Eri väkivallan muotojen kohteena voivat olla eri-ikäiset lapsista vanhuksiin, mutta taloudellinen väkivalta on aikuisten välistä, koska alaikäisten lasten raha-asiat ovat aina aikuisten vastuulla.

Kuvio 1. Väkivallan eri muodot. (Mikä on väkivaltaa? 2014.)

Perhesurma-käsitteellä (familicide) ei ole yksiselitteistä määritelmää, vaan se vaihtelee tutkimuksittain esimerkiksi lapsen iän, surmaajan sukupuolen sekä lapsen ja tekijän välisen suhteen mukaan. Perhesurman määrittelyssä voidaan ottaa myös huomioon, onko teko kohdistunut tekijän puolisoon. (Piispa ym. 2012a, 6.) Esimerkiksi Liemen ym. (2013, 351) tutkimuksessa perhesurma on puolison ja vähintään yhden lapsen kuolema, mutta Hannah Scott'n ja Katie Flemingin (2014, 59) tutkimuksen määritelmän mukaan kuolleita perheenjäseniä täytyy olla neljä tai enemmän. Perhesurman lähikäsitteitä ovat lapsen surma (filicide) ja vastasyntyneen surma (neonaticide) (Piispa ym. 2012a, 5). Me tarkoitamme perhesurmalla tilanteita, joissa perheestä kuolee väkivallan seurauksena useampi kuin yksi jäsen, esimerkiksi lapset tai lapset ja puoliso. Perhesurmien tekijänä voi olla mies tai nainen ja se kohdistuu puolisoon, lapsiin ja myös tekijään itseensä. Väkivaltaa voi esiintyä perheen asuessa yhdessä, mutta myös asumuseron aikana tai perheen vanhempien eron jälkeen.

Lapsiin kohdistuvat henkirikokset tekee useammin lapsen äiti kuin isä. Mitä nuorempi lapsi on, sitä todennäköisemmin henkirikoksen tekijä on äiti. (Kauppi ym. 2010, 231–233.) Kuitenkin sekä Anne Kauppi ym. (mt.) että Liem ja Frans Koenraadt (2008, 169–170) ovat todenneet isien olevan yleensä tekijöinä tapauksissa, joissa perheestä kuolee useampi lapsi kuin yksi tai koko perhe. Oman lapsensa tai perheensä surmanneilla ei

useimmiten ole taustallaan aikaisempia poliisin tietoon tulleita rikoksia (Haapasalo & Petäjä 1999, 138; Piispa ym. 2012a, 11). Martti Lehden ym. (2012, 3) mukaan perhesurmien taustalla vaikuttavat tekijän itsemurha-aiheet tai avio-ongelmat. Alkoholilla ei ole osuutta perhesurmissa (Lehti ym. 2012, 12), sillä perhesurmissa tekijä ei yleensä ole tekohetkellä humalassa eikä ole päihteiden väärinkäyttäjää. Sen sijaan monet perhesurmien tekijöistä kärsivät mielenterveyden ongelmista. Yli puolet tekijöistä on käyttänyt mielenterveyspalveluita tekoa edeltäneen vuoden aikana. Heillä on ollut masennusta, psykoosia ja henkistä väsymistä. Puolet tekijöistä oli uhannut itsemurhalla ennen perhesurmaa. (Piispa ym. mt., 11, 13, 19.)

Lapsen surmia on tutkittu kauemmin kuin perhesurmia. 1960-luvulla Phillip J. Resnick (1969, 329–330) on luokitellut lapsen surmat viiteen ryhmään. Lapsen surma voi olla altruistinen tai psykoottinen teko. Kolmannessa luokassa lapsi ei ole toivottu. Lisäksi lapsi voi kuolla pahoinpitelyn seurauksena tai lapsen kuolema on kosto puolisolle. Ruotsalaisten Lis K. H. Somanderin ja Lennart M. Rammerin (1991, 46–47) tutkimuksessa perheen sisäiset lapsen surmat jakaantuivat kuuteen luokkaan. Tyypit olivat itsemurhan yhteydessä tehty lapsen surma, lapsen surmaaminen 24 tunnin kuluessa lapsen syntymästä, synnytyksen jälkeisen masennuksen aikana tehty lapsen surma, lapsen hoidon laiminlyönti ja lapsen pahoinpitely ilman aikomusta tappaa lapsi. Kuudentena ryhmänä olivat muut perheen sisäiset henkirikokset.

Perhesurmiin liittyy usein surma-itsemurha-tilanne (murder-suicide) tai sen yritys. Surma-itsemurhassa henkirikoksen tekijä tappaa myös itsensä hyvin lyhyen ajan kuluessa surman jälkeen, tavallisesti 24 tunnin sisällä. Suurin osa surma-itsemurhista on seurausta lähisuhdetapoista. Muun kuin sukulaisen surmaaminen johtaa harvoin itsemurhaan. Surma-itsemurha-määritelmän ulkopuolelle jäävät kaksoitsemurhat eli tilanteet, joissa itsemurha tehdään yhdessä yhteisen päätöksen jälkeen. (Carcach & Grabosky 1998, 1, 3; Lehti 2002, 80–81.) Joskus surma-itsemurhia kutsutaan myös laajennetuiksi itsemurhiksi (Nikunen 2005, 19).

Kansainvälisesti yleisin surma-itsemurha-tyyppi on, että mies surmaa naisen, jonka kanssa hänellä on tai on ollut suhde (Carcach & Grabosky 1998, 6). Myös Liem ym. (2009, 119) tutkimuksessaan huomasi, että verrattessaan surma-itsemurhia muihin henkirikoksiin, että itsemurhan todennäköisyys kasvaa merkittävästi, kun tekijällä ja uhrilla on läheinen suhde. Tutkijat esittävät, että vaikka sellainenkin perhesurmien alaryhmä

voi olla olemassa, jossa surmaaja reaktiivisesti tekee itsemurhan, monet näistä teoista juontuvat siitä, että surmaaja kokee itsensä henkisesti riippuvaiseksi uhrista. Kun on uhka suhteen päättymisestä, esimerkiksi eron tai huoltajuuskiistojen vuoksi, surmaaja haluaa säilyttää suhteen edes kuolemassa, kun se ei ole mahdollista elämässä. (Mt.) Suomalaisessa surma-itsemurhatutkimuksessa useimmilla tekijöillä (7/10) oli kuormittava elämäntilanne, johon vaikuttivat parisuhdeongelmat, ero, taloudelliset vaikeudet tai fyysiset sairaudet (Saleva ym. 2007, 207).

2.2 Perheen sisäiseen väkivaltaan puuttuminen

Perheen sisäistä väkivaltaa voidaan pitää erityisen vahingoittavana, koska perhesuhteet ja koti ovat perinteisesti olleet turvan, kiintymyksen ja rakkauden tyysijät. Lapselle koti ja perhe ovat tärkeä kasvuympäristö. Perheen sisäinen väkivalta murtaa kodin ja perheen tärkeän tehtävän. Väkivallan esiintuominen on perheelle vaikeaa. (Paavilainen & Pösö 2003, 18.) Väkivaltaan liittyy paljon häpeää ja syyllisyyttä. Se pelottaa ja ahdistaa sekä tekee avuttomaksi ja voimattomaksi. Tunteet tarttuvat myös heihin, jotka eivät ole väkivallan kohteena, mutta tietävät siitä. Väkivallan kohtaaminen voi olla niin vaikeaa, että sen olemassaolo kielletään tai järjeistetään, sille haetaan syytä ja oikeutusta sekä sitä vähätellään. Usko muutokseen voi olla heikko. (Oranen 2004, 140; Suontautta-Kyläinpää 2008, 82.)

Ulkopuoliset eivät helposti puutu parisuhteessa ja perheessä tapahtuvaan väkivaltaan, koska kotia pidetään yksityisenä tilana ja parisuhdetta yksityiselämänä. Myös väkivaltaisen käyttäytymisen ja sen kohteena olemisen yksityisasiaksi luokitteluun sekä väkivallan syiden yksilöllisiin ominaisuuksiin ja olosuhteisiin kytkeminen estävät muita puuttumasta väkivaltaan. (Husso 2003, 68.) Aikaisemmin perheiden sisäisinä pidettyjä tapahtumia ei aina ole otettu puheeksi palvelujärjestelmässäkään. Väkivaltaa ei ole joko osattu tai haluttu nähdä. Yksityisyyden kynnyks on ollut korkealla. Vaiettujen ilmiöiden näkeminen puuttumista vaativana tarvitsee yleisen ilmapiirin ja ajattelun muuttumista. Perheen sisäinen väkivalta on pitkään ollut tabu ja tabut purkautuvat hitaasti. (Pohjola 2009, 76.)

Anneli Pohjola (2009, 77) on kirjoittanut omasta kokemuksestaan, kuinka vaikea oli ottaa pahoinpitelyn jäljet puheeksi asiakkaan kanssa aikana, jolloin parisuhdeväkivalta oli perheen sisäinen asia eikä kuulunut ulkopuolisille. Väkivallan puheeksi ottaminen saattoi jäädä tekemättä sosiaalityöntekijältäkin. Perheväkivaltaa ei ollut, se piilotettiin näkyvistä puhumattomuudella. Pohjola selventää: *”Perheen sisäiset asiat olivat yksityisiä ja tavallaan pyhiä, jolloin kirjoittamaton tabu piirsi kohtaamiseen soveliaisuuden ja kommunikotavuuden rajat.”* Sosiaaliset ongelmat ravistelevat totuttua yhteiskuntajärjestystä. Ne pirstovat arvopohjaa ja moraalialia, joiden perustalle rakennamme yhteisöllistä elämäämme. Uusia sosiaalisia ongelmia tihkuu tietoisuuteemme ja niiden merkityksien ymmärtäminen vie aikansa. Yhteiskunnalliset ja kulttuuriset perusrakenteet muotoutuvat historiallisten ajattelumallien pohjalta. Kulttuurinen syvärakenne muuttuu hitaasti ja tabut pysyvät pitkään sen kerroksiin uponneina. (Pohjola 2009, 74–77, 247.)

Vuokko Nietolan (2011, 81–82) tutkimuksessa eri tavoin väkivallan parissa työskentelevät asiantuntijat toivat esille oikeanlaisen asenteen tärkeän merkityksen, jotta väkivaltaan uskalletaan puuttua. Väkivalta on vaikeasti lähestyttävä ongelma. Sen puheeksi ottaminen on hankalaa erityisesti silloin, kun väkivalta-asiakkaita kohtaa harvoin ja työskentelytapaan ei ole olemassa rutiinia. Voidaan olla epävarmoja omasta osaamisestaan ja että keinoja asiakkaan auttamiseksi ei olekaan, jos asiakas väkivallan myöntää. Väkivaltaan puuttumisen myötä työntekijää voidaan arvostella negatiivisesti. Asiakkaat saattavat vältellä työntekijöitä, jotka ottavat puheeksi hankalia asioita, mutta myös toiset työntekijät voivat vältellä yhteistyötä työntekijän kanssa, joka on aktiivinen väkivaltaan liittyvissä asioissa. Väkivallan kanssa työskentely edellyttää työntekijältä rohkeutta ja tietoista sitoutumista. Työntekijöillä on myös oltava riittävästi tietoa väkivallasta ja siitä täytyy ajoittain saada lisäkoulutusta. (Mt.) Sosiaalityössä tarvitaan väkivaltaspesifiä osaamista, johon esimerkiksi Helsingin kaupunki vastaa kouluttamalla osan työntekijöistään erityisosaajiksi, jotka jakavat tietoa työpaikoillaan eteenpäin.

Auttamistyössä tarvitaan moraalisesti sensitiivistä otetta, jotta asiakaskohtamisessa ei piiloteta, etäännytetä eikä selitetä pois väkivaltaongelmaa. Etiikalla on tärkeä rooli kohdattaessa tabuna pidettyä ilmiötä. (Laitinen 2009, 14–15.) Suvi Ronkaisen (2006, 539) mukaan suomalaisen yhteiskunnan piirteissä näkyy väkivallan sietäminen ja puutteellinen toimijuus suhteessa väkivaltaan. Suomalaisten historiassa kokemat useat kollektiiviset traumat, kuten sisällissota sekä talvi- ja jatkosota vaikuttavat siihen, että välttellemme kansakuntana väkivallan näkemistä ja käsittelemistä.

Perhesurmissa perheen oikeanlaisen avun saamisen ongelmana on ollut haluttomuus kertoa tai kyvyttömyys tunnistaa todellista henkilökohtaista tai perheen ongelmaa (Piispa ym. 2012a, 13). Marita Husso (2003, 253, 259, 262) kirjoittaa väkivallan yhteydessä häpeään vaientavasta voimasta. Naiset häpeävät miehensä käytöstä, omaa epäonnistunutta valintaansa, alistumistaan ja suhteessa pysymistään. Myös kyvyttömyys valita, luoda, vaatia ja ylläpitää tasa-arvoista suhdetta hävettää. Eläminen epäonnistuneessa suhteessa tai epämiellyttävältä kuulostavan ihmisen kanssa on hävettävää, kun itsellä on ollut mahdollisuus ja vapaus valita kumppaninsa. Väkivallan kokemuksista puhuttaessa on tärkeää, että kertojalle tulee tunne ymmärretyksi tulemisesta. Kokemusten sivuuttaminen tai torjutuksi tuleminen vaikuttavat väkivallasta puhumiseen tai pikemminkin puhumattomuuteen jatkossa. Väkivallan kokemuksista puhuminen on olennaista väkivallasta irtautumisessa, muihin suhteisiin kiinnittymisessä ja selviytymisessä. Vaikeneminen hidastaa avun hakemista ja suhteesta irrottautumista.

Väkivallan kietoutuminen osaksi muita ongelmia tekee väkivallan havaitsemisen ja siihen puuttumisen haasteelliseksi. Väkiältä liittyy usein muun muassa päihdeongelma, mielenterveysongelmia, työttömyyttä, avioero, köyhyyttä ja asunnottomuus. (Perttu 1999, 21.) Palvelujärjestelmässä väkivaltatyön kenttä on jakautunut väkivaltaspesifeihin ja yleisiä palveluja tarjoaviin organisaatioihin. Väkivaltaspesifejä organisaatioita ovat esimerkiksi turvakodit ja yleisiä palveluja tarjoaviin organisaatioihin kuuluvat muun muassa terveydenhuolto, sosiaalitoimi ja perheneuvola. Yleisorganisaatioissa väkiältä voi hävitä yhtenä ongelmana muiden ongelmien joukkoon. (Keskinen 2005, 92–93, 367.) Esimerkiksi lyhyet vastaanotto- ja tapaamisajat vaikeuttavat ongelman havaitsemista, jos asiakas haluaa sen salata (Nietola 2011, 75).

Myös Leo Nyqvistin (2001, 183–184) mukaan yleisissä palveluissa käsitellään vain osaa väkivallan problematiikasta, eikä väkiältä ole työn keskiössä. Viranomaiset paneutuvat vain omaan sektoriinsa. Onnistunut työskentely vaatisi kuitenkin koordinoitua auttamista ja asiakkaan avuntarpeen hahmottamista kokonaisuudessaan. (Mt.) Työyhteisöjen suhde väkivaltailmiöön jakaantuu neljäksi ryhmäksi: väkiältä on etäällä perustyöstä, väkiältä on osana muita samantyyppisiä asiakkaita, väkiältä on osana moniongelmaista asiakasta ja väkiältä on työn ytimessä (Nietola 2011, 78). Inkeri Eskonen (2005, 26) puolestaan on kritisoinut kolmannen sektorin suurta osuutta väkivaltuongelmien kanssa tehtävässä työssä, koska se asettaa kansalaiset hyvin eriarvoiseen asemaan palveluiden saatavuuden suhteen.

Aina perheille ei ole selvää, mistä apua lähtisi hakemaan (Nyqvist 2001, 171; Hurtig 2013, 254). Väkivalta sosiaalisena ongelmana ja väkivaltaa kokeneen auttaminen on palvelujärjestelmässä monen eri sektorin ja organisaation tehtävä olematta kuitenkaan minkään julkisen sektorin auttajatahon pääasiallinen tehtävä. Vastuu väkivaltaa kokeneen auttamisesta kuuluu kaikille ja samalla ei kenellekään. (Ojuri 2004, 157; Ewalds 2011, 148.) Ronkainen (2008, 394) on todennut, että mitä monimutkaisempi ja sattumanvaraisempi palvelujärjestelmä on, sitä suurempaa osaamista avun hakeminen edellyttää.

Suvi Keskinen (2005, 358–362) mukaan vastuu väkivallasta, tilanteen rauhoittamisesta ja turvallisuuden takaamisesta asettuu usein naiselle. Naisen kokemukset väkivallan uhrina ja toimijuuden rajoittuminen saavat kuitenkin ymmärrystä. Sen sijaan äitiyden kohdalla uhrin asema on naiselle hankala ja ristiriitainen. Äideiltä edellytetään vahvuutta ja aktiivista toimijuutta eikä heille suoda heikkoutta ja voimattomuutta samalla tavalla kuin muille naisille. Tasa-arvoihanteiden myötä naiset eivät halua nähdä itseään alistettuina ja epätasa-arvoisina, jollaisiksi väkivallan kokemukset uhkaavat heidät määrittää. Perhesurmien perheissä naiset ovat myös äitejä ja jos perheen ongelmien esiintuominen jää heidän vastuulleen, se ei ole heille helppoa, sillä uhrin asema ja äideiltä odotettu vahvan naisen asema eivät sovi yhteen.

Palvelujärjestelmä edellyttää avun tai tuen tarvitsijalta vahvaa toimijuutta. Väki­valta kuitenkin haavoittaa ihmistä ja siten vain osalla on tarpeeksi vahvuutta hakeutua asiak­kaiksi. Sopivan tuen löytäminen ei kuitenkaan aina muuta tilannetta, jos turvattomuus ympäristössä jatkuu ja usein näin käykin, sillä harvoin väkivaltainen osapuoli on avun hakija. Ongelmana on, ettei sosiaalipalveluissa tehdä etsivää sosiaalityötä erityisesti väkivallan tekijöiden toimintatilaan. Vapaaehtoisuuden periaate ja oletus asiakkaiden hakeutumisesta asiakkaaksi itse ovat tiukkoja. (Ronkainen 2008, 394–395.)

Väkivaltaan puuttumista yhteiskunnassamme vaikeuttaa myös se, että perheen sisäisestä väkivallasta ei ole omaa lainsäädäntöä, ei ole yksittäistä lakia, joka kattaisi aihepiirin. Suomalaisessa palvelujärjestelmässä ei ole selkeästi sovittu eri toimijoiden vastuita perheen sisäisissä väkivaltaongelmissa (Lähisuhde- ja perheväkivallan ehkäisyn suositukset 2008, 4). Väkivallan kohtaaminen ja ehkäiseminen kuuluvat useammalle eri hallinnon alalle ja väkivalta jää vieläkin usein huomaamatta ja hoitamatta. Työntekijöiden voi olla vaikea havaita väkivallasta kertovia viitteitä. Tehokas puuttuminen perheen sisäiseen

väkivaltaan vaatii moniammatillista yhteistyötä, tiedon kulkua eri työntekijöiden ja viranomaisten välillä sekä palveluiden yhteen sovittamista. (Lähisuhde- ja perheväkivallan ehkäisyn suositukset 2008, 4.)

Perhesurmia voi ehkäistä väkivaltaan puuttumisen onnistuminen sosiaalityössä. Hallituksen esityksessä läheiseen kohdistuvasta pahoinpitelystä (78/2010, 4) kuvataan väkivaltaan liittyviä auttamistoimia:

”Väkivallasta toipuminen ja sen loppuminen puolestaan edellyttää usein sekä lähisuhdeväkivallan uhrin että tekijän auttamista esimerkiksi sosiaalityön keinoin. Lähisuhdeväkivallan uhri tarvitsee yhteiskunnan apua ja häntä tulisikin auttaa henkistä tukea ja käytännön neuvoja tarjoamalla. Tekijä puolestaan saattaa rangaistuksen ohella tarvita hoitoa, ja hänet tulisi ohjata osallistumaan väkivallan katkaisuun tähtäviin ohjelmiin, jotka voivat koskea sekä lievää ja toistuvaa väkivaltaa kuin myös vakavampaa väkivaltaa. Eri toimijoiden tulisi kehittää yhteistyötä niin, että uhri saisi tarvitsemansa tuen ja tekijä hoidon.”

Sosiaalityössä ja terveydenhuoltoalalla voidaan ylittää yksityisyyden kynnyksellä väkivalta puheeksi. Silloin kysytään väkivallasta asiakkaalta, neuvotaan tekemään turvallisuussuunnitelma ja kerrotaan, mistä saa apua virka-ajan ulkopuolella. Akuuteissa hätätilanteissa poliisi ja turvakotien henkilökunta ovat konkreettisia toimijoita. Poliisilaki (22.7.2011/872) antaa poliisille valtuudet puuttua väkivaltatilanteisiin. Väkivallan uhrien ja uhkaa kokevien turvaksi on säädetty laki lähestymiskiellosta (4.12.1998/898), jonka toteutumista poliisi turvaa. Hätätilanteessa väkivallan uhrit ja uhkaa kokevat voivat hakeutua turvakotiin. Lähisuhdeväkivaltaan liittyvistä asioista tiedottaminen ihmisille on myös tärkeää. Esimerkiksi Nettiturvakoti internetissä on hyvä tiedonlähde niille, jotka tarvitsevat konkreettisia neuvoja.

Käytännön työssä sosiaalityöntekijällä on merkittävä rooli asiakkaidensa elämässä henkilökohtaisen turvallisuuden saralla ja hänen täytyy tuntea asiaan liittyvää lainsäädäntöä. Sosiaalityöntekijä voi virkansa puolesta pyytää määräystä lähestymiskiellosta asiakkaansa suojaksi tai ohjata asiakasta itseään hakemaan lähestymiskieltoa. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on kirjata väkivallan uhkaa kokevalle asiakkaalle palvelu, tuki- ja turvatoimien suunnitelma (Väkivallan vähentäminen Suomessa 2009, 51). Sosiaalityöntekijä ohjaa asiakkaita turvakotiin, väkivallan kokemiseen liittyviin vertaisryhmiin, terapiaan, perheneuvolaan ja hoito-ohjelmiin. Myös näiden palveluiden aikana, mutta erityisesti niiden jälkeen sosiaalityöntekijä tukee asiakasta, sekä uhria että tekijää, irrottamaan väkivallasta ja rakentamaan uutta identiteettiä. Perheen sisäiseen väkivaltaan puuttumisen mahdollisuudet ja esteet nousevat tulkinnoissamme tärkeään rooliin, kun

tarkastelemme perhesurmia osana kontekstuaalista ympäristöä, joka koostuu yhteiskunnallis-kulttuurisista, yhteisöllisistä ja professionaalisisista kehyksistä.

2.3 Väkivallan tunnistaminen ja perhesurmien riskitekijät

Ihmisten suojeleminen perhesurmilta edellyttää väkivallan ja sen riskin tunnistamista sekä palveluihin ohjaamista. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen sisäasiainministeriölle tekemässä selvityksessä (Piispa ym. 2012a, 17–19) perhesurmien taustoista käy ilmi, että ihmiseen tai perheeseen kohdistuvaa väkivallan riskiä ei aina tiedosteta tai sitä ei oteta riittävän vakavasti. Monissa perhesurmissa tekijä oli uhkaillut surmateolla ennen teon toteuttamista. Muutamissa tapauksissa asia oli ollut myös viranomaisen tiedossa, mutta väkivallan uhkaan ei ollut puututtu – ei silloinkaan, kun asiakas oli tuonut uhkailun esiin viranomaiselle. Selvityksessä arvioidaan, että osa perhesurmista olisi ollut ehkäistävissä, mikäli viranomaisten ja lähipiirin tietoon tulleet tekijän itsetuhoajatukset ja uhkailuun olisi suhtauduttu vakavasti ja perheen asioihin olisi puututtu tarpeeksi ajoissa. Perheen sisäistä väkivaltaa tai sen uhkaa kohtaavat tarvitsevat heille määritellyn oikeuden sosiaali- ja terveyspalveluihin, joiden järjestämisvastuu tulee osoittaa kunnille. Valtion on turvattava väkivaltapalvelujen perusrahoitus. (Piispa ym. 2012a, 20.)

Viranomaistoiminnassa tulisi arvioida systemaattisesti väkivallan riskiä samalla tavoin kuin arvioidaan itsemurhariskiä. Sosiaali- ja terveydenhuollossa sekä poliisiviranomaisessa on toimintaa kehitetty tunnistamaan ja puuttumaan perheen sisäiseen väkivaltaan. Siitä huolimatta systemaattinen väkivallan ja sen uhan arvioiminen on vielä liian vähäistä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos suosittelee väkivallan uusiutumisen arviointiin soveltuvan MARAK-menetelmän käyttöönottoa sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa. (Piispa ym. 2012a, 19; Piispa ym. 2012b, 8–10, 45.)

MARAK-menetelmä on kehitetty Iso-Britanniassa ja menetelmän käyttäminen on aloitettu Suomessa vuonna 2010. Riskinarvioinnin menetelmän avulla on tarkoitus tavoittaa lähisuhdeväkivaltaa kokeneista ne ihmiset, joilla on suuri riski joutua uudelleen väkivallan kohteeksi. Tavoitteena on puuttua väkivaltaan ennen kuin siitä aiheutuu vakavia vammoja tai kuolema. Perheen sisäistä väkivaltaa kokeneen ihmisen auttaminen vaatii usein monen toimijan apua ja puuttumista. Menetelmässä on erityistä moniammatill-

suus. Menetelmässä käytetään kyselylomaketta, jonka perusteella tehdään arviointi. Lomakkeesta suuret riskipisteet saaneet vastaajat ohjataan jatkotyöskentelyyn. Toiminnassa luodaan turvasuunnitelma asiakkaalle ja asiakas saa tukihenkilön. Kyselylomakkeen täyttäminen toimii itsessään jo interventiona auttaessaan työntekijää kysymään oikeita kysymyksiä. Kysymysten avulla uhrille selkiytyy oma tilanteensa, sillä joskus uhrin ovat turtuneita vaikeisiin väkivallan kierteisiin. (Piispa ym. 2012b, 8–10, 39, 45; Piispa 2015.)

Vanhempien erotilanteet ovat erityinen väkivallan riskipaikka. Erotilanteessa olleilla tai juuri eronneilla naisilla oli parisuhdetappokuolleisuus kymmenkertainen verrattuna parisuhteessa elävien naisten kuolleisuuteen vuosina 2003–2009 (Mitä tilastot kertovat). Perhesurmissa tulivat esiin parisuhdeongelmat ja vanhempien eroon liittyvät ongelmat. Mies saattoi surmata lapset kostoksi naiselle, joka halusi erota tai oli jo muuttanut pois yhteisestä kodista. Taustalla oli useimmiten aikaisempaa naiseen kohdistuvaa väkivaltaa, väkivallalla uhkailua ja kontrollointia. On merkillepantavaa, että joissakin perhesurmissa miehen väkivalta alkoi vasta naisen ilmoitettua erosta. (Piispa ym. 2012a, 23.) Tämän kaltaisten tapauksien tunnistaminen voi olla erityisen vaikeaa, koska väkivalta ei ole pitkäkestoista, vaan johtaa nopeasti perhesurmaan. Erotilanteessa, sekä juuri ennen ja jälkeen eron, tarvitaan erityisen nopeaa reagoitua väkivaltaan ja sen uhkaan.

Piispa ym. (2012a, 24) mukaan viranomaisten tulee selvittää parisuhdeongelmien vuoksi apua hakevilta ja eroa suunnittelevilta pareilta, onko suhteessa väkivaltaa ja minkälaista väkivalta on. Amanda Robinsonin (2004, 25) mukaan MARAK riskiarvioinnin 15 riskitekijästä neljä tekijää erityisesti korreloivat väkivallan jatkumisen kanssa. Nämä neljä riskitekijää olivat väkivallan tekijän mustasukkaisuus tai uhrin kontrollointi, ero parisuhteessa, tekijän kasvava huume- tai alkoholiongelma ja/tai mielenterveysongelma ja väkivallan paheneminen tai esiintyminen aikaisempaa useammin. Thea Brown ym. (2014, 79) esittävät, että tavattaessa asiakkaita, joilla on samanaikaisesti mielenterveyden ongelmia ja parisuhteen erovaihe, tulee aina kartoittaa, onko asiakkaalla tuhoajatuk-sia.

Perhesurmaselvityksessä ei löydetty yksiselitteisiä indikaattoreita perhesurmien taustalta, vaikka jälkikäteen hälytysmerkkejä oli tunnistettavissa (Perhe- ja lapsisurmien ehkäisy 2014, 6). Perhesurmien taustatekijöitä olivat taloudelliset vaikeudet, parisuhteen ongelmat ja eroaiheet sekä mielenterveyden ongelmat (Piispa ym. 2012a, 13). Perhe-

surmia yhdistäviä taustatekijöitä on lukuisilla perheillä, eivätkä ne sellaisenaan toimi indikaattoreina. Selvityksen tekijät pitävät kuitenkin perheen sisäistä väkivaltaa signaalina viranomaisille. Väkivaltaan puuttumalla ehkäistään sen lisääntymistä ja muuttumista raaemmaksi. (Perhe- ja lapsisurmien ehkäisy 2014, 6.) Mark Sachmann ja Carolyn Mary Harris Johnson (2014, 135) myös ajattelevat, että aikaisempaa väkivaltaa parisuhteessa ei yksittäisenä tekijänä voi pitää perhesurman signaalina, mutta yhdistettynä muihin riskitekijöihin se suurentaa kuolemaan johtavan väkivallan riskiä. Lisäksi eron jälkeistä vainoamista ja mielenterveysongelmia voidaan pitää signaaleina, joihin viranomaisten täytyy kiinnittää huomiota (Perhe- ja lapsisurmien ehkäisy 2014, 6).

Lasten surmiin liittyvät taustatekijät ovat suurelta osin samoja kuin perhesurmissa. Brown ym. (2014, 79) esittävät myös lasten surmiin taustatekijöiksi mielenterveyden ongelmat, erityisesti masennuksen, vanhempien eron ja perheen sisäisen väkivallan. Lasten surmiin liittyvä, mutta perhesurmista yleensä eroava taustatekijä, on päihteiden käyttö. Margarita Frederico ym. (2014, 104) korostavat, että erityistä huomiota tarvitaan, kun vanhempien päihteiden käyttö, mielenterveysongelmat ja perheen sisäinen väkivalta esiintyvät samanaikaisesti. Peter Jaffe ym. (2014, 142) ajattelevat, että lapsiin kohdistuvien henkirikosten taustalla on usein kosto äidille. Syynä on äidin lähteminen väkivaltaisesta suhteesta. Tutkijoilla on huoli, että työntekijät voivat ohittaa lapsiin kohdistuvan väkivallan hälytysmerkkejä silloin, kun surmaajan tavoite on henkisesti vahingoittaa äitiä. Viranomaisten tulee tehdä yhteistyötä, jotta vanhemmalle tehty turvasuunnitelma ulottuu myös lapsiin. Tutkijat korostavat perhe- ja rikosoikeuden yhteistyötä.

Perhesurman tunnistaminen on äärimmäisen vaikeaa ja se tulee usein yllätyksenä, vaikka läheisillä olisi ollut huoli perheestä (Perhe- ja lapsisurmien ehkäisy 2014, 6). Surma-itsemurhien ehkäiseminen vaikuttaa yksilötasolla erittäin vaikealta (Saleva ym. 2007, 207). Monet perhesurmien taustatekijät ovat tavanomaisia perheiden huolia. Väkivaltaa ja itsemurhalla uhkailua ei voi kuitenkaan pitää tavanomaisina ongelmina. Vaikeutena on, että väkivalta voi jatkua pitkään salassa. Parisuhteissa eroamiset ovat Suomessa hyvin tavallisia, mutta on huomionarvoista, kuinka suuren riskin erotilanne muodostaa. Merkillepantavaa on myös Robinsonin (2004, 25) esiin nostama parisuhteessa tapahtuva kontrollointi erityisenä riskitekijänä. Sachmannin ja Harris Johnsonin (2014, 132, 137) perhesurmatutkimuksessa väkivalta oli kaikkivoipaisuusajatteluun liittyvää toisen ihmisen kontrollointia: vainotekoja, kumppanin arkirutiinien tarkkailua ja hallintaa, sitomis-

ta ja vaientamista, kyvyttömyyttä hyväksyä eroa parisuhteessa ja uhkailua kumppanin, lasten ja muiden perheenjäsenten tappamisella. Alttius tarpeeseen kontrolloida puolisoa on merkittävä riskitekijä perheen sisäiselle väkivallalle.

Perhesurmaselvityksessä surmien tekijöistä lähes kaikki olivat pohtineet surmia pitkään ja siitä oli viitteitä heidän käyttäytymisessään, esimerkiksi ammusten esittelyä, tiedon hakua perhesurmista internetistä ja itsemurhaviestien jättämistä esille. Tekijöistä 71 prosenttia oli käyttänyt väkivaltaa kumppaniaan tai lapsiaan kohtaan. Väkivalta ei useinkaan ollut poliisin tiedossa. Puolella tekijöistä oli ollut kontakti poliisiin viimeisen vuoden ajalta ja syynä olivat väkivaltarikoksesta tehdyt ilmoitukset tai häiriökäyttäytyminen. Selvityksen perheiden kontaktit sosiaaliviranomaisiin olivat vähäisiä. (Piispa ym. 2012a, 13.) Pohdimme, että väkivaltaan avun hakemisen vaikeus todentuu vähäisissä yhteydenotoissa poliisiin ja sosiaaliviranomaisiin. Yksityisen ja julkisen raja on vahva. Yksityisyyden kynnyksen ylittäminen on vaikeaa sekä asiakkaille, läheisille että viranomaisille.

Surmien tekijät olivat kuitenkin tunnistaneet pahoinvointinsa, ilmaisseet sen lähiomaisille ja hakeutuneet terveyspalveluihin esimerkiksi mielenterveyspalveluihin. Selvityksen esitutkinta-aineiston mukaan surmien tekijät olivat hakeneet apua oireiden lievittämiseen eivätkä olleet kertoneet väkivalta- ja itsemurha-ajatuksista tai niihin ei ollut tartuttu. (Piispa ym. 2012a, 13.) Myös Brownin ym. (2014, 87) mukaan lasten surmissa tekijät olivat olleet ottaneet yhteyttä palveluihin, mutta se ei osoittautunut suojaavaksi tekijäksi. Ajattelemme, että asiakkaan on apua hakiessaan vaikea avautua synkistä ja itseäänkin pelottavista tuhoajatuksista. Keskusteluun vaikuttaa työntekijän valmius puhua väkivallasta. Asiakas tarkastelee työntekijän suhtautumista ja arvioi, voiko luottaa työntekijään. Mikäli hän kokee, että työntekijä ei ole valmis puhumaan vaikeista asioista, asiakaskin voi jättää sen tekemättä. Luottamuksellisen suhteen syntyminen asiakastyössä voi vaatia useita tapaamisia. Mikäli avun hakija ei jatka käyntejä, väkivallasta ja tuhoajatuksista kertominen voi jäädä tekemättä.

Brynn E. Sheehan ym. (2015, 269, 276–79, 284) haastattelivat perhesurmauhrien läheisiä saadakseen tarkempaa ymmärrystä parisuhde- ja perhesurmien riskitekijöistä. Tutkimuksensa pohjalta he jakoivat riskit pitkäaikaisiin riskitekijöihin ja akuutteihin riskitekijöihin. Puolison surmissa pitkäaikaisia riskitekijöitä olivat aikaisempi väkivalta parisuhteessa, eristyneisyys, tekijän päihteiden käyttö, masennus ja työn menettäminen.

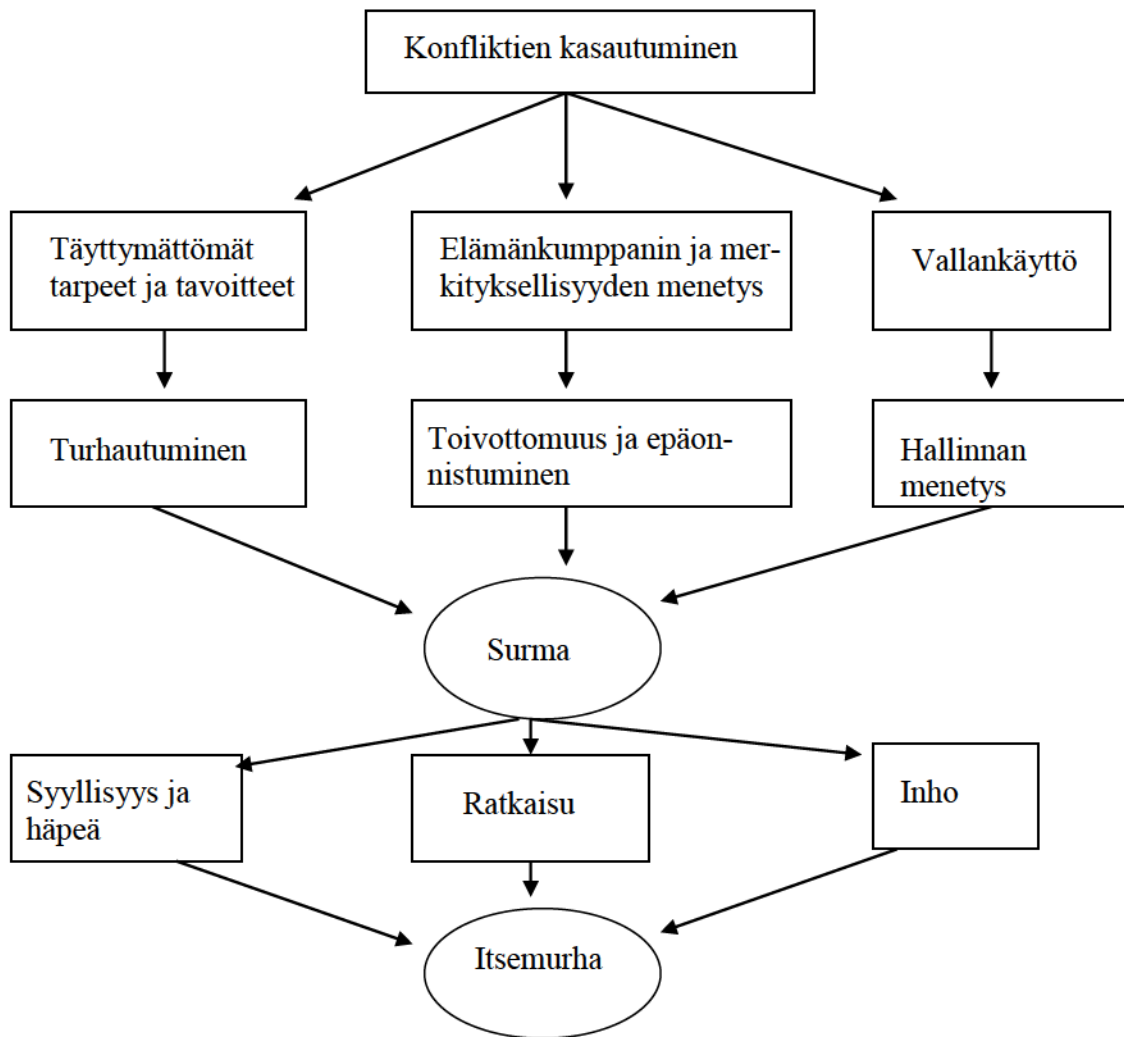
Akutteja riskitekijöitä olivat uhriin kohdistuvat vakava väkivalta, kuten kuristaminen, uhkailu, tekijän lähestymiskielto suhteessa uhriin ja muutos lapsen huoltajuudessa. (Sheehan ym. 2015, 279–283.)

Uhrien läheiset eivät tunnistanee väkivallan riskin kasvamista, eivätkä he ennakoineet surmia. He kuitenkin huomasivat tekijän käyttäytymisessä sellaisia muutoksia, jotka ammatti-ihmiset olisivat voineet tunnistaa hälyttävinä. Muutoksia olivat esimerkiksi riitojen ja päihteenkäytön lisääntyminen, uhkailu ja vainokäytöksen alkaminen avioero-oikeudenkäynnin lähestyessä. Uhrit reagoivat tekijän käytöksen muuttumiseen puhumalla peloistaan läheisilleen ja poliisille. He etsivät apua turvakodeista ja oikeusjärjestelmästä, hakivat lähestymiskieltoja ja muuttivat asuinpaikkaa. Uhrit saattoivat myös väsyä ja luovuttaa yrityksessään päästä eroon kumppanistaan. Useimmat uhrit olivat parisuhteen osalta irtautumisprosessissa, kun heidät surmattiin. (Sheehan ym. 2015, 279–284.)

2.4 Perhesurmien selitysmallit

Konfliktien kasautuminen

Dee Wood Harper ja Lydia Voigt (2007, 309–311) ovat luoneet teoreettisen mallin surma-itsemurha-tilanteen syntymisestä. Heidän teoreettinen tulkintansa ilmaisee, mitä surma-itsemurhan taustalla on ja mikä sen selittää. Heidän mukaansa kaikissa surma-itsemurhissa on taustalla konfliktien kasautuminen, joka voi tarkoittaa esimerkiksi surma-itsemurhan osapuolten sosiaalista etäisyyttä ja sosiaalista riippuvuutta, mitkä ovat seurausta muun muassa heidän välisestään epätasa-arvoisesta suhteesta. Konfliktien kasautumiseen kuuluvat myös henkilökohtaiset kriisit kuten äkillinen sairastuminen, vakavat taloudelliset ongelmat ja avioeron uhka.

Kuvio 2. Surma-itsemurha-tilanteen syntyminen. (Harper & Voigt 2007, 311.)

Konflikttien kasautuminen johtaa täyttymättömiin tarpeisiin ja tavoitteisiin, elämäkumppanin ja merkityksellisyyden menetykseen tai vallankäyttöön. Täyttymättömiä tarpeita ja tavoitteita ovat esimerkiksi raha, seksi ja maskuliininen asema ja niiden puuttumisen seurauksena on turhautuminen. Elämäkumppanin ja merkityksellisyyden menetys johtaa toivottomuuden ja epäonnistumisen tunteisiin. Vallankäyttöä ovat fyysinen ja sanallinen loukkaaminen, torjuminen ja hylkääminen. Vallankäytön seurauksena on hallinnan menetys. Jokin poluista johtaa surmaan ja surman aiheuttama syyllisyys ja häpeä tai inho johtaa itsemurhaan. Itsemurha voidaan nähdä myös ratkaisuna surmateolle ja siitä tulevalle rangaistukselle. (Harper & Voigt 2007, 309–311.)

Malli yhdistää laajasti selittäviä tekijöitä perhesurmien taustalla ja kokoaa yhteen valta-, kontrolli- ja riippuvuussuhteet, stressitekijät sekä kriisit ja muut laukaisevat tekijät. Perhesurmien tekijät kokevat itsensä usein epäonnistuneiksi. Useimmiten nainen on läh-

dössä tai lähtenyt suhteesta ja mies reagoi äärimmäisen kontrolloivasti. (Harper & Voigt 2007, 310–311.) Malli antaa ymmärtää, että perhesurmien tekijät kokevat olevansa umpikujassa, mutta ei kuitenkaan selitä, miksi ihminen päätyy niin äärimmäiseen ratkaisuun kuin perhesurmaan.

Maskuliinisuus, valta ja kontrolli

Miehillä työn tuoman identiteetin menetys ja huoli siitä, etteivät enää pysty elättämään perhettään, esiintyvät laajasti perhesurma-itsemurhissa. Tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota siihen, miten voimallisella tavalla taloudellinen ahdinko voi aiheuttaa sellaisen epätoivon, jossa perhesurma tulee ratkaisuvaihtoehdoksi. Kokemus työn menetyksestä merkityksellistyy iskuna työn tuomaan osaan miehistä identiteettiä, toisin sanoen maskuliinisuuden pääoman menetyksenä, ja minäkäsityksen murtumisena. Perhesurma-itsemurhien estämisessä tarvitaan maskuliinisuuden käsitteellistä avartamista. (Oliffe ym. 2014, 8, 11.) Maskuliinisen identiteetin kiinnittyminen liian tiukasti ja kapeasti vain työhön, perheen elättäjän, aviomiehen ja isän rooliin aiheuttaa identiteetin murtumisen näihin asioihin liittyvien kriisien yhteydessä, esimerkiksi työn menettämisen ja avio- tai avoeron tapahtuessa.

Anthony Ellis ym. (2012, 7, 10) tutkivat Raoul Moat'n surma-itsemurhaa ja tavoitteena oli ymmärtää maskuliinisuuden ja väkivallan yhteyttä. Tutkijat yhdistivät surmiin johtaneen väkivallan miehen identiteetin kamppailuihin. Tutkimuksen miehellä perheeseen liittyvät maskuliinisen identiteetin roolit aviomiehenä, isänä ja äitinsä poikana olivat tyystin kariutuneet. Kärsitty vankilatuomio heikensi hänen työmahdollisuuksiaan. Moat vihasi poliisia tuomionsa vuoksi, ehkä siksi että oli aikaisemmin selvinnyt rikoksista ilman rangaistusta, ilmeisesti toimimalla poliisin informanttina. Hän rakensi maskuliinista identiteettiään harrastamalla kehonrakennusta ja työskentelemällä ovimiehenä.

Moat kadotti elämän merkityksen ja identiteetin miehenä. Hänen ihmissuhteensa olivat kariutuneet ja vankilatuomion kärsittyään hän kohdisti vihansa konteksteihin, joissa oli kokenut epäonnistumisen miehenä. Hän haavoitti entistä kumppaniaan, tappoi kumppanin uuden miesystävän sekä haavoitti myöhemmin poliisia. Surmien jälkeen ennen itsemurhaa hän pakeni korpeen ja toimi kuin olisi ollut sodassa poliisia vastaan. Hän myös pukeutui kuin sotilas. Miehisestä identiteetistä oli enää jäljellä elokuvahahmo

Rambon kaltainen taistelija. Poliisipiirityksessä hän tappoi itsensä. (Ellis ym. 2012, 15, 18.)

Väkivallan ehkäisemisen ja viranomaisten näkökulmasta Moat'n tapauksessa on useita merkillepantavia seikkoja. Hän oli hakenut itselleen viranomaisilta apua ennen tapahtumia. Sosiaalityön ja poliisin äänitettyjen dokumenttien perusteella Moat alkoi käyttäytyä paranoidisesti useita kuukausia ennen surmatapahtumia. Durhamin vankilasta ilmoitettiin poliisille kolme päivää ennen väkivaltaisia tapahtumia, että hän oli uhannut vahingoittaa entistä kumppaniaan. Moat oli vainonnut, seurannut ja tarkkailut, uhrejaan ennen tekoja. Entiseen kumppaniin kohdistuva uhka oli viranomaisilla tiedossa, mutta siihen ei reagoitu riittävästi. Lisäksi Moatilla oli meneillään huoltajuuskiista aikaisemman kumppanin kanssa. (Ellis ym. 2012, 9–10, 16.) Retrospektiivisesti riskitekijöitä on havaittavissa useita: paranoidisuus, uhkailu, huoltajuuskiista ja vainoaminen.

Elizabeth Yardley, David Wilson ja Adam Lynes (2013, 3–5) tutkivat miesten tekemiä perhesurmia Iso-Britanniassa ja luokittelivat surmaajat neljään tyyppiin: omahyväiset, normeista piittaamattomat, pettyneet ja vainoharhaiset. Sosiaalitieteissä vältämme ihmisten luokittelua, sen sijaan luokittelemme ihmisten tekoja ja ongelmia. Sosiaalityöntekijöinä meidän täytyy löytää ihminen tekojen ja vaikeuksien alta. (Väyrynen 2015.) Kriminologiaan kuuluu profilointi ja siihen liittyy ihmisten luokittelu. Tutkijoista Yardley on sosiologi ja Wilson sekä Lynes ovat kriminologeja. Kiinnostustamme herätti heidän tutkimuksensa taustakonteksti: maskuliinisuus ja valta, jotka yhdistävät luokitellun neljää kategoriaa.

Yardley ym. (2013, 15) nimesivät ensimmäisen kategorian omahyväiset-luokaksi, jolla on yhteys Phillip Hodsonin (2008) kostaja-kategoriaan. Omahyväiset syyttävät kumppaniaan tai entistä kumppaniaan perheen hajoamisesta ja kostaa hänelle. Selityksenä on, että näille miehille perhe on keskeinen osa heidän maskuliinisuuttaan. Ydinperhe on heille jäykkä ideaali malli ja ihannetila, eivätkä he sopeudu ajatukseen erosta. He eivät voi kuvitella lastensa elävän toisen miehen perheessä. He ovat usein olleet omistushaluisia ja kontrolloivia. Uhka perheen hajoamisesta saa heidät entistä kontrolloivammaksi ja he voivat uhkailla ja olla väkivaltaisia kumppaniaan kohtaan. Heidän käytöksensä on dramaattista ja narsistista. Kun he eivät voi enää kontrolloida perhettään, he tuhoavat sen. He tekevät itsemurhan tai yrittävät sitä osittain siksi, että välttäisivät tuomion. Surmien tekijöillä luokassa ”pettyneet” on hyvin joustamaton käsitys siitä, millainen per-

heen tulisi olla. He näkevät perheen yksinkertaisesti omien tarpeiden, halujen, toiveiden ja odotusten täyttäjänä. Perhe ei täytä heidän kulttuurisia odotuksiaan, he eivät voi olla sellaisia isiä tai puolisoita kuin haluaisivat. Perhe ei täytä institutionaalista roolia ja he kokevat tullessa petetyiksi. He luovuttavat ja tuhoavat perheensä. (Yardley ym. 2013, 13–14, 18.)

”Normeista piittaamattomien” elämässä raha ja menestyminen ovat tärkeitä. He uskovat, että kulutus määrittää elämän laadun. Perhe ja koti toimivat kulisseinä ja niiden avulla osoitetaan korkeaa statusta. He joutuvat taloudellisiin vaikeuksiin ja menettävät perheen tulonlähteen irtisanominen tai konkurssin vuoksi. Taloudellinen romahdus vie merkityksen myös perheeltä, se tulee hyödyttömäksi. Taloudellisten asioiden hoitoon voi liittyä moraalittomia keinoja, sillä he eivät noudata yleisiä normeja. Taloudellisen perikadon hämöttäessä ratkaisuksi tulee perheen tuhoaminen. (Yardley ym. 2013, 19–20.)

Mikäli henkilöllä on narsistinen persoonallisuushäiriö, hänen omatuntonsa ei toimi tavalliseen tapaan. Hän voi hankkia omaisuutta luvattomin keinoin, mutta kiinni hän ei halua jäädä. Taloudellinen romahdus ja vilpillisestä toiminnasta julkisesti kiinni jääminen aiheuttavat valtavasti häpeää, jota narsistinen henkilö ei kestä. Siitä huolimatta perhesurma on äärimmäinen keino. Usein narsistiset henkilöt selviytyvät syyttämällä muita, keksimällä peitetarinoita tai kostamalla pienemmässä mittakaavassa. Pohdimme, että surmatöiden taustalla voi olla usko siihen, että puoliso hylkää taloudellisen perikadon paljastuessa eikä tekijä kestä hylätyksi tulemistakin. Yardleyn ym. (2013, 20–21) neljäs kategoria on harhaiset, jotka uskovat ulkopuoliseen uhkaan, joka voi olla todellinen tai kuviteltu. Esimerkiksi he voivat ajatella lasten huostaanoton tuhoavan heidän perheensä. Heidän mielestään perheen surmaaminen on keino suojella perhettä uhalta.

Tutkijoiden näkemys on, että näitä neljää päätyyppiä yhdistää tekijöiden tarve kontrolloida ja käyttää valtaa, kun heidän maskuliinisuuteensa kohdistuu uhka. Perhesurmien tekijöiden miehinen identiteetti perustuu isän rooliin perheessä ja he ovat tilanteessa, jossa perhe lakkaa tukemasta identiteettiä. Surmatyöt näyttävät maskuliinisuuden ilmaisuna tilanteessa, jossa muita keinoja ei löydy. (Yardley ym. 2013, 21–22.)

Hodson (2008) pohtii ja analysoi sitä, miten mies voi tappaa oman lapsensa. Hän jakaa perhesurmista lapsensa tappaneet isät kahteen ryhmään: altruistisiin ja kostajiin. Psykodynaamisen teorian mukaan ihmisen minuuden rajat voivat heikentyä ja rajat voivat piirtyä yksilön sijasta perheen ympärille. Tällöin raja on perheen ja ulkomaailman välillä ja puuttuu yksilön minuuden ympäriltä. Altruistinen surmaaja kokee perheen hajoamisen oman maailmansa loppuna ja koska lapset ovat osa häntä, lähtevät he hänen mukanaan maailmasta. Miehiä, jotka surmaavat lapsensa kostoksi puolisolleen, Hodson pitää narsistisina persoonina, jotka loukattuina eivät näe muiden tarpeita. Isän tunneyhteys lapseen on poikki ja lapsesta tulee vain väline puolison rankaisemisessa.

Sheehanin ym. (2015, 280) tutkimuksessa perhesurmien uhrin yrittivät ylläpitää tasapainoa elämässä, mutta elämän vakautta heilauttivat kriittiset tapahtumat kuten uhrin päätös lopettaa parisuhde ja muutos lapsen huoltajuudessa. Tapahtumat merkitsivät tekijälle *kontrollin menetystä* suhteessa uhriin ja ne toimivat sysäyksinä vakaville muutoksille tekijän käyttäytymisessä. Sachmann ja Harris Johnson (2014, 130–141) ovat pohtineet surmien tekijöiden voimakasta tarvetta kontrolloida kumppania. He tutkivat tekijöiden varhaisvaiheiden merkitystä riskien tunnistamiselle perhesurmista, joita edelsi ero parisuhteesta.

Sachmannin ja Harris Johnsonin (2014, 130–141) mukaan surmien riskitekijät eivät ole staattisia vaan dynaamisia, joten mahdollisen perhesurman tekijän tilanne ja riskin suuruus vaihtelee. Tekijän parisuhde vaikuttaa riskiin tekijän sisäisen kokemusmaailman kautta: miten hän havainnoi ja tulkitsee suhdetta sekä miten tulkinta häneen vaikuttaa yhdistettynä hänen persoonallisuuteensa ja lapsuudenkokemuksiinsa. Tekijän mielentila voi äkisti muuttua sisäisten psykososiaalisten tekijöiden johdosta. Tilanteen ymmärtämiseksi tekijästä ja perheestä tarvitaan tietoa surmatapahtumia pidemmältä ajalta perheen ja surmatekijän varhaisemmista vaiheista.

Aikaisempaa väkivaltaa parisuhteessa ei yksittäisenä tekijänä voi pitää perhesurman signaalina, mutta yhdistettynä muihin riskitekijöihin se suurentaa kuolemaan johtavan väkivallan riskiä (Sachmann & Harris Johnson 2014, 135). Sachmannin ja Harris Johnsonin (mt., 132, 137) tutkimuksessa väkivalta oli kaikkivoipaisuusajatteluun liittyvää toisen ihmisen kontrollointia: vainotekoja, kumppanin arkirutiinien tarkkailua ja hallin-

taa, sitomista ja vaijantamista, kyvyttömyyttä hyväksyä eroa parisuhteessa ja uhkailua kumppanin, lasten ja muiden perheenjäsenten tappamisella. Alttius tarpeeseen kontrolloida puolisoa on merkittävä riskitekijä perheen sisäiselle väkivallalle.

Perhesurman tekijän psyykkinen haavoittuvuus ja äkillinen mielentilan muuttuminen voivat kytkeytyä lapsuuden traumakokemuksiin ja varhaisen kiintymyssuhteen häiriöihin. Nämä varhaiset vaikeudet elämässä altistavat ihmisen esimerkiksi narsismin kehittymiselle ja voivat olla taustana alkeellisille puolustusmekanismeille, vaikeuksille itesesäätelyssä, itsemurha-ajatuksille ja regressiotaipumukselle. Surmatekijä voi kokea pelkoa hylätyksi ja torjutuksi tulemisesta, kärsiä lapsenomaisesta narsismista ja hänellä voi olla kaikkivoipaisuusajattelua. Tutkijat yhdistävät nämä tekijät ja persoonallisuushäiriöt vainokäyttäytymiseen ja kohonneeseen väkivallan riskiin. Tutkijat viittaavat ryhmä b:n persoonallisuushäiriöihin ja niistä erityisesti rajatilapersoonaan ja antisosiaaliseen häiriöön. (Sachmann & Harris Johnson 2014, 135–136.)

Sachmann ja Harris Johnson (2014, 137–139) esittävät, että perhesurmien tekijöiden surmaratkaisuun vaikuttaa heidän kyvyttömyytensä itsenäiseen minuuteen. Sen johdosta he eivät koe selviävänsä erotilanteesta ja itsemurhan ja puolison murhan riski kasvaa. He kuvaavat perhesurmatilanteen kehittymistä psykodynaamisena prosessina, jossa he erottavat kuusi vaihetta. Kaksi ensimmäistä vaihetta ovat symbioottinen suhde kumppaniin ja erovaihe parisuhteessa. Koska tekijä ei erota itseään kumppanista henkisesti irralliseksi, hän ei kykene irrottautumaan suhteesta. Tekijän vointi sulkee puolisonkin omaan maailmaansa. Kun hänellä on hyvä olo, myös puoliso on hyvä. Kun hänellä on paha olla tai hän kokee torjumista, värittää kokemus epärealistisesti näkemystä puoliososta. Ero puoliososta merkitsee tekijälle, että hän ei koe itseään kokonaiseksi. Kolmannessa vaiheessa tekijä kokee olevansa hylätty. Aluksi hän voi aluksi kieltää tilanteen, kunnes tuhoavat tunteet, kuten masennus, ahdistus ja raivo valtaavat alaa. Neljännessä vaiheessa tekijä yrittää palauttaa suhteen ennalleen. Läheisyyden tavoittelu voi muotoutua vainoksi ja lähestymiskieltojen rikkomiseksi. Vaiheeseen kuuluvat uhkailu ja lupaukset. (Sachmann & Harris Johnson 2014, 139.)

Prosessin viides vaihe on eron tajuaminen väistämättömäksi. Tekijä projisoi kokemuksensa itsestään pahana pois lähteneeseen kumppaniin, koska narsismin sisältyy kyvyttömyys kantaa pahoja tunteita. Hän kontrolloi kumppania saavuttaakseen hänelle välttämättömän kontrollin tunteen. Kuudennessa vaiheessa tilanne päättyy murhiin. On mah-

dollista että tekijä kohdistaa vihan lapsiin ja tappaa heidät, mutta ei puolisoa, jättääkseen hänet kärsimään. Tekijä kokee hylkäämistä ja tyhjyyttä, joista seuraa masennusta ja itsetuhoisuutta. (Sachmann & Harris Johnson 2014, 139.)

Aikaisemmissa perhesurmiin liittyvissä kansainvälisissä tutkimuksissa työstetyt perhesurmien selitysmallit auttavat ymmärtämään, kuinka ja miksi perhesurmat voivat tapahtua. Harper ja Voigt (2007) näkevät perhesurmien taustalla konfliktien kasautumisen ja esittävät kaaviossaan kolme polkua perhesurmaan. Taloudellinen ahdinko voi aiheuttaa epätoivon, jossa perhesurma tulee ratkaisuvaihtoehdoksi (Oliffe ym. 2014). Ellis ym. (2012) yhdistävät surmiin johtaneen väkivallan miehisen identiteetin kamppailuihin ja maskuliinisten roolien menettämiseen. Yardley ym. (2013) luokittelevat surmaajat neljään tyyppiin: omahyväiset, normeista piittaamattomat, pettyneet ja vainoharhaiset. Päätyyppejä yhdistää tekijöiden tarve kontrolloida ja käyttää valtaa, kun heidän maskuliinisuuteensa kohdistuu uhka.

Sachmannin ja Harris Johnsonin mukaan (2014) surmaratkaisuun vaikuttaa perhesurman tekijän psyykkinen haavoittuvuus ja kyvyttömyys itsenäiseen minuuteen. Surmaajat eivät koe selviävänsä erotilanteesta ja perhesurmien riski kasvaa. Aikaisempi väkivalta parisuhteessa suurentaa kuolemaan johtavan väkivallan riskiä. Selitysmallit auttavat aineistomme tarkastelussa, kun paneudumme neljään suomalaiseen perhesurmatapaukseen. Saamme vertailupintaa aineistollemme, kun tarkastelemme samoja teemoja kuin aikaisemmat tutkijat.

2.5 Ekologinen teoria

Ihminen vuorovaikutussuhteissa ja ympäristössään

Tutkimuksemme teoreettiseksi viitekehykseksi olemme valinneet ekologisen teorian. Se antaa meille raamit perhesurmien laaja-alaiseen tarkasteluun ilmiön yhteiskunnallisen ymmärtämisen ja ennaltaehkäisyn näkökulmasta. Ekologinen teoria on osa systeemi-teoriaa ja systeemistä ajattelua. Systeemiteoriassa ihmistä ja hänen ympäristöään tarkastellaan kokonaisvaltaisena systeeminä, jossa kaikki vaikuttaa kaikkeen. Tapahtumia tarkastellaan siinä asiayhteydessä, jossa ne esiintyvät ja huomio kiinnitetään yksilöllis-

ten piirteiden lisäksi yhteyksiin ja osien välisiin suhteisiin. Systeemiajattelu on ilmiöiden hahmottamista osien summaa suurempana kokonaisuutena. Systeemiteoreettisen lähtökohdan mukaan sosiaalityön ei tule kohdistua vain ihmiseen tai ympäristöön, vaan nimenomaan ihmisen ja hänen ympäristönsä vuorovaikutukseen. (Compton ym. 2005, 23–24; Payne 2005, 142.) Systeeminen ajattelu soveltuu tutkimukseemme, koska pyrimme ymmärtämään perhesurmaa ilmiönä ja perhesurman syntymistä tapahtumaketjuna, jonka taustalla ymmärrämme olevan dynaamisesti ja monimutkaisesti vaikuttavia tekijöitä ja vuorovaikutussuhteita.

Ekologisen teorian on kehittänyt Urie Bronfenbrenner (1979). Hän (mt., xiii, 4, 6) painottaa ihmisen kykyä mukautua, sietää ja luoda ympäristöjä, joissa elää ja toimia. Eri-laiset ympäristöt tuottavat eroja ihmissuhteisiin ja esimerkiksi tapaan kasvattaa seuraava sukupolvi. Ihmisen toimintaan vaikuttavat hänen ihmissuhteensa sekä muiden ihmisten keskinäiset suhteet, jotka epäsuorasti vaikuttavat häneen. Merkityksellistä on suhteiden luonne. Ympäristö vaikuttaa ihmisen toimintaan erityisesti sellaisena kuin ihminen ympäristönsä havaitsee ja kokee, eikä niinkään sellaisena kuin ympäristö on objektiivisesti määriteltävissä. Bronfenbrenner ajattelee kuten Lewin (1917)², että ihmisen kokemus ympäristöstä on merkitykseltään suurempi kuin todellinen ympäristö. On tärkeää saada selville, kuinka tilanteessa ollut ihminen on itse käsittänyt tapahtuman. Vaikka Bronfenbrenner tarkoittaakin selvittämistä ensisijaisesti empiirisesti, ihmiseltä kysymällä, voimme soveltaa ihmisen oman kokemuksen etsimistä asiakirjojen tutkimisessa. (Bronfenbrenner 1979, 24.)

Bronfenbrennerin (mt., 16–21) ekologinen teoria tarkastelee ihmisten sekä ihmisen ja ympäristön välistä suhdetta ja siihen liittyviä muutoksia. Teorian ydin on yksilön ja ympäristön välisen vuorovaikutuksen huomioimisessa. Ympäristö ei tarkoita vain ihmisen välitöntä ympäristöä, vaan myös yhteiskunnallisia ja kulttuurisia tekijöitä. Ihminen nähdään kokonaisuutena ja toimijana, joka myös itse muokkaa ympäristöään. (Mt.) Ajatellaan, että teoria on luonteva sosiaalityölle, jossa ihmistä katsotaan kontekstissa ja toimijana. Ekologisen teorian mukaan ihminen kehittyy alati ja se ilmenee muutoksena hänen havainnoissaan ympäristöstä ja toiminnassaan. Ihmisen ja ympäristön vuorovaikutus on vastavuoroista, koska molemmat vaikuttavat toisiinsa. Molempien vaatimuksena ja päämääränä on sopeutua toisiinsa. (Mt., 16–21.) Epäonnistumisen ja pettymisen

² Lewin, K. 1917: *Kriegslandschaft*. *Zeitschrift für Angewandte Psychologie* 12, 440–447.

kokenut ihminen voi havainnoida ja tulkita ympäristöään synkemmin ja epätoivoisemmin kuin muut ihmiset. Ihmisen sopeutumisyriytykset voivat saada äärimuotoja tai ihminen voi kieltäytyä sopeutumasta muuttuneeseen tilanteeseen katastrofaalisin seurauksin kuten päätyemällä perhesurmaan, jolloin systeemi murtuu lopullisesti.

Mikrosysteemi on teoriassa olennainen käsite. Bronfenbrennerin määrittelemänä mikrosysteemi rakentuu toiminnasta, rooleista ja ihmisten välisistä vuorovaikutussuhteista ihmisen kokemana tietyssä tilanteessa (setting), paikassa, jolla on omat fyysiset ja materiaaliset piirteet. Bronfenbrennerin mukaan paino on sanoilla ihmisen kokemana. Tilanteen paikka on esimerkiksi koti, työpaikka, päiväkotiki tai leikkipuisto. Mikrosysteemin yhden elementin, roolin käsitteen, Bronfenbrenner on omaksunut sosiologeilta, Meadilta (1934)³ sekä Thomasilta ja Thomasilta⁴. (Bronfenbrenner 1979, 22, 25.)

Ekologisen teorian kaikkein sisimmässä tasossa eli mikrotasossa perusyksikkönä on pari (dyad), kahden ihmisen muodostama vuorovaikutusyksikkö (mt., 5). Kahden ihmisen systeemin tutkimisesta systeeminen malli laajenee tarkastelemaan kolmen ja neljän ihmisen muodostamia sekä myös laajempia vuorovaikutuskokonaisuuksia, jotka ovat yhtä merkittäviä kuin perusyksikkö. Perusyksikkö, esimerkiksi, äiti ja lapsi, tarvitsee tukea muilta, kuten puolisolta, sukulaisilta, ystäviltä ja naapureilta. Jos muiden tuki puuttuu tai yhteys on tuen sijaan häiritsevää, systeemi voi murtua. Bronfenbrenner vertaa tilannetta kolmijalkaiseen jakkaraan, joka keikkaa yhden jalan ollessa muita lyhempi tai kokonaan poissa. (Mt., 6.) Sama pätee myös eri mikrosysteemien välillä, esimerkiksi kodin ja työpaikan välillä, jolloin mikrosysteemien kyvykkyyteen ja kapasiteettiin vaikuttaa niiden vuorovaikutussuhteiden luonne. Toimiakseen kehityksen tukena ja kontekstina, suhteissa tarvitaan osallisuutta, kommunikointia ja mikrosysteemien tietoa ja ymmärrystä toistensa toiminnasta. (Mt., 6.)

Tärkeä käsite Bronfenbrennerin teoriassa ja meidän tutkimuksessamme on ekologinen siirtymä, muutos, joka ilmenee aina, kun ihmisen positio on muuttunut ekologisessa ympäristössä. Kyseessä on muutos roolissa, vuorovaikutustilanteessa (setting) tai molemmissa. Ihminen kokee koko elämänsä ajan ekologisia muutoksia, joita ovat esimerkiksi ammattiin valmistuminen, työpaikan saaminen, avioituminen, muutto, vauvan syn-

³ Mead, G. H. 1934: *Mind, self and society*. University of Chicago Press. Chicago.

⁴ Thomas, W.I. & Thomas, D.S. 1928: *The child in America*. Alfred P. Knopf. New York.

tymä, avioero ja sairastuminen. Ekologisissa muutoksissa yhdistyvät biologinen muutos ja olosuhteiden muuttuminen. Ekologiset muutokset ilmentävät erityisen hyvin mukautumisprosessia, joka tapahtuu ihmisen ja hänen ympäristönsä välillä. Juuri tämä mukautumisprosessi on Bronfenbrennerin teorian keskiössä. Hän argumentoi, että jokainen ekologinen muutos on sekä seurausta ihmisen kehityksestä että kehitysprosessia liikkeelle laittava tekijä. (Bronfenbrenner 1979, 27.) Teoriaa soveltaessamme perhesurmien tutkimisessa huomioimme, että ihmisen kehitys ei tapahdu aina positiiviseen suuntaan, vaan se voi tarkoittaa negatiivista muutosta, jossa ihminen ei mukaudu vaan esimerkiksi väsyä, lamaantuu, eristäytyy tai vaipuu toivottomuuteen. Aikaisempien tutkimusten (esim. Robinson 2004) ja perhesurmaselvityksen (Piispa ym. 2012a) perusteella erityisen merkittävä ekologinen siirtymä on ero avio- tai avoliitossa tai uhka erosta.

Bronfenbrennerin (1979, 6) mukaan ekologisen siirtymän merkitys perustuu siihen, että lähes poikkeuksetta siihen liittyy muutos ihmisen roolissa ja sen myötä häneen kohdistuvissa odotuksissa. Ihmiseltä odotetaan roolin, yhteiskunnallisen aseman tai esimerkiksi äidin tai isän roolin mukaista käytöstä. Rooleilla on lähes taianomainen vaikutus siihen kuinka ihmiseen suhtaudutaan ja miten häntä kohdellaan, kuinka ihminen itse käyttäytyy ja toimii, ja sitä kautta jopa siihen mitä hän ajattelee ja tuntee. (Mt.) Roolit vaikuttavat vahvasti ihmisen identiteettiin. Perhesurmissa äidin ja isän roolit olivat merkittäviä. Esimerkiksi Yardley ym. (2013, 21) esittävät, että perhesurmien tekijöillä miehen identiteetti perustui isyyteen.

Ekologinen teoria koostuu neljästä sisäkkäin rakentuneesta järjestelmästä, joiden mukaan väkivaltaan vaikuttavat tekijät voidaan jäsenellä neljäksi osakokonaisuudeksi, tasoksi. Tasot ovat mikrotaso, mesotaso, eksotaso ja makrotaso. Ihmisen käytöstä tulee tarkastella kaikilla tasoilla sekä tasojen vaikutuksia toisiinsa. (Bronfenbrenner 1979, 22–26.) Esimerkiksi ihmisten käsitykset kasvatuksesta generoituvat yhteiskunnasta ja kulttuurista (Härkönen 2008, 28). Myös yleiset käsitykset perhe-elämästä, parisuhteesta ja avioerosta välittyvät uloimmalta tasolta eli makrotasolta ihmisten henkilökohtaiseen elämään ja arkeen. Ekologisen teorian vahvuutena on, että sen avulla voi käsitellä monien ympäristötekijöiden ja useiden ihmisten vuorovaikutussuhteita ja rooleja, sekä toimintoja ja prosesseja (mt., 25).

Teorian valossa väkivalta on eri tasojen monimutkaisen yhteisvaikutuksen tulosta. Mikään yksittäinen tekijä ei selitä, miksi jotkut käyttäytyvät väkivaltaisesti toisia kohtaan.

(Krug ym. 2005, 31.) Ekologisen teorian mukaan väkivallan taustalla on monia tekijöitä, jotka kasautuessaan lisäävät riskiä väkivaltaan. Väkivallan riskitekijät liittyvät pääosin tekijän lapsuuteen ja pitkäaikaisiin altistaviin tekijöihin, kuten kulttuuriin, kasvuoloihin ja perimään. (Säävälä ym. 2006, 32.) Sheehan ym. (2015, 279–283, ks. 2.3) jakavat puolison surmissa riskitekijät pitkäaikaisiin ja akuutteihin. Avun saamisen esteet väkivallassa ovat monella tasolla, mikrotasolla osana väkivaltaa kuten uhrin eristämässä ja osana mesotasoa esimerkiksi oikeusjärjestelmässä, poliisissa ja mielenterveyspalveluissa. (Mt.) Esteitä on myös laajemmin yhteiskunnassa ekso- ja makrotasolla, kuten lainsäädännössä ja kulttuurissa.

Ekologisen teorian tasot

Ekologisen teorian ensimmäinen taso on mikrotaso ja siihen sisältyvät biologiset ja henkilöhistoriaan liittyvät tekijät, jotka vaikuttavat yksilön käyttäytymiseen (Krug ym. 2005, 31) kuten lapsuus ja kiintymyssuhteet (Dutton 2007, 48) sekä temperamentti (Harris 2000, 374; Keltikangas-Järvinen 2004, 36–37). Mikrotasolla tarkastelemme myös muita yksilön ominaisuuksia, jotka lisäävät riskiä joutua väkivallan uhriksi tai tekijäksi, esimerkiksi päihteiden käyttöä (Krug ym. 2005, 31, 33). Perhesurmia yhdistäviä yksilöllisiä tekijöitä Suomessa ovat esimerkiksi mielenterveyden ongelmat (Piispa ym. 2012a, 13). Mikrotasolla tasolla voimme tarkastella, millä tavoin lähipiirin sosiaaliset suhteet lisäävät väkivallan uhriksi tai tekijäksi joutumisen riskiä. Lähipiirin sosiaalisia suhteita ovat esimerkiksi suhteet puolisoon ja muihin perheenjäseniin. Parisuhteen osapuolet ja perheenjäsenet pystyvät muokkaamaan yksilön käyttäytymistä ja kokemuspiiriä. (Krug ym. 2005, 33.) Suomessa moniin perhesurmiin on liittynyt parisuhdetta ja eroa koskevia ongelmia (Piispa ym. 2012a, 23).

Toinen taso, mesosysteemi, laajenee käsittämään ihmisen eri mikrotasojen yhteydet toisiinsa. Kyseessä ovat mikrotasojen, joissa ihmisellä on aktiivinen rooli, lapsella esimerkiksi kodin, koulun ja ikätovereidensä ja aikuisella perheen, työn ja sosiaalisen elämän kontaktien yhteydet toisiinsa. Systemi muuttuu aina, kun ihminen siirtyy uuteen vuorovaikutustilanteeseen ja myös muiden ihmisten uudet yhteydet muuttavat sitä. Mikrosysteemien tieto ja käsitykset toisistaan sekä niiden suhtautuminen toisiinsa vaikuttavat kokemuksellisen maailman kautta ihmisen toimintaan. (Bronfenbrenner 1979, 22, 25.) Mikrotasolla tutkimme yksilön yhteyksiä yhteisöihin, kuten päivähoitopaikkaa, työpaikkaa ja naapurustoa, (mt., 1979, 25) joissa sosiaaliset suhteet kehittyvät ja py-

rimme etsimään niistä väkivallan tekijänä tai uhrina olemiseen liittyviä ominaispiirteitä (Krug ym. 2005, 33). Mesotasolla jäsenämme yksilön yhteisöjen välisiä yhteyksiä, esimerkiksi vanhemman työpaikan, työterveyshuollon ja kodin välisiä yhteyksiä.

Kolmas taso, eksosysteemi, pitää sisällään yhden tai useamman vuorovaikutusmuodostelman, joissa ihminen ei itse aktiivisesti ole läsnä, mutta joista juontuu vaikutuksia hänen elämäänsä ja hänestä vaikutuksia niihin päin. Esimerkiksi lapseen vaikuttavat vanhempinsa työpaikkojen vuorovaikutussuhteet eli vanhempien työpaikat ovat osa lapsen eksosysteemiä. (Bronfenbrenner 1979, 26.) Tutkimuksessamme eksosysteemiin kuuluvat muun muassa vanhempien työkaverit, työterveyshuolto ja urheilukaverit. Työpaikoihin liittyvät suuret työmäärät vaikuttavat puolisoihin, lapsiin ja vapaa-aikaan. Eksotason asia on esimerkiksi eri viranomaisten välinen yhteistyö, jota perhesurmiin liittyvän selvityksen mukaan (Piispa ym. 2012a, 27) ei tehdä riittävästi.

Bronfenbrennerin (1979) mukaan on tärkeä tunnistaa eksotason ulkoisia tekijöitä, koska niillä on syviä vaikutuksia ihmisen toimintaan. Teoreettisen mallin käyttö huomioimatta ulkoisia tekijöitä voi johtaa tutkimustulosten vääristymiseen ja tieteellisen ymmärryksen kapeutumiseen, koska silloin jää tavoittamatta ihmisen kasvuun ja toimintaan vaikuttavia prosesseja. Ulkoiset tekijät voivat kriittisellä tavalla määrittää ihmisen kokeman tilanteen merkitystä hänelle. (Mt., 18.) Ulkoinen tekijä voi olla myös puuttuva asia, esimerkiksi väkivaltailmiön tai vainoamisen tunnistamattomuus. Vaikutuksen voi ajatella lähtevän viranomaisten ja työntekijöiden toiminnasta. Ekologisen teorian mukaan vaikutus saa alkunsa kauempaa, esimerkiksi järjestötoiminnasta, mediasta, työpaikkakoulutuksesta ja yliopistojen oppisisällöistä sekä makrotasolta, kuten Euroopan Unionista, lainsäädännöstä ja valtion budjetista.

Viimeinen taso ekologisessa teoriassa on makrotaso. Neljäs taso sisältää alemmat tasot sekä yhteiskunnallisen ja kulttuurillisen ulottuvuuden. Bronfenbrenner tarkastelee kansakuntien ja kansallisten osakulttuurien välisiä eroja. Hän kiinnittää huomiota köyhien ja rikkaiden välisiin eroihin kodeissa, päiväkodeissa, työpaikoissa ja vuorovaikutussuhteissa. Yhteiskunnalliset vastakkaisuudet ovat makrotason ilmiö. Yhteiskunnalliset toistuvat kuviot eroavat esimerkiksi uskonnon, etnisen taustan ja tulotason perusteella muotoutuvissa ryhmissä ja osakulttuureissa heijastaen erilaisia uskomusjärjestelmiä ja elämäntapoja sekä säilyttäen ryhmille ominaisia ekologisia ympäristöjä. (Mt., 26.) Väki-
valtaisuuden yhdistettyjä yhteisöllisiä ominaisuuksia ovat esimerkiksi asunnon tiheä

vaihtaminen, suuri väestötiheys, korkea työttömyysaste ja laaja sosiaalinen eristyneisyys (Krug ym. 2005, 33). Yhteiskunnalliset käytännöt ja yhteiskuntapoliittiset päätökset vaikuttavat ihmisten hyvinvointiin ja määrittävät heidän elinolosuhteitaan, vaikuttanen näin ihmisten jokapäiväiseen elämään ja suunnaten heidän toimintaansa (Bronfenbrenner 1979, xiv, 8). Lainsäädäntö ja uusien lakien säätäminen kuuluvat erityisesti makrotasolle. Perheisiin vaikuttavat vahvasti yhteiskunnalliset päätökset esimerkiksi lapsilisistä, vanhempainvapaista, vuorotteluvapaan säännöksistä ja työaikalainsäädännöstä. Neljännelle tasolle Bronfenbrenner näkee myös tulevaisuuden yhteiskunnat, koska teoriaan sisältyy jatkuva muutos (mt., 26).

Makrotasoon liittyvät väkivaltaisuuden vaikuttavat yhteiskunnalliset tekijät (Krug ym. 2005, 33). Väkivallan esiintyvyys vaihtelee eri puolilla maailmaa ja tehtyjen tutkimusten mukaan jopa Pohjoismaiden välillä on suuria eroja (Säävälä ym. 2006, 32). Väkivallan yleisyyteen vaikuttavat tekijät, jotka synnyttävät väkivallan hyväksyvän ilmapiirin, vähentävät asenteellisia esteitä sekä luovat ja ylläpitävät yhteiskuntaryhmien ja maiden välisiä kuiluja ja jännitteitä. Yhteiskunnallisia tekijöitä ovat erilaiset normit ja asenteet. (Krug ym. 2005, 33.) Laeilla säädetään väkivallan rangaistavuudesta. Lakeja muutetaan, kun väkivallan eri muotoja tunnistetaan yhteiskunnassa ja ymmärretään tarve niiden kriminalisoimiseksi. Lainsäädännön muutokset muokkaavat ihmisten asenteita, kun muutoksista tiedotetaan median kautta ja koulutetaan ammattilaisia. Krugin ym. (2005, 33) mukaan myös asenteet itsemurhaa kohtaan vaikuttavat väkivallan määrään. Itsemurhia on enemmän yhteiskunnissa, joissa sitä pidetään yksilöllisenä valintana kuin yhteiskunnissa, joissa itsemurhaan suhtaudutaan ehkäistävissä olevana väkivaltaisena tekona. (Mt.) Selvityksessä perhesurmien taustoista nostettiin esille huoli sitä, että perhesurmien liiallinen uutisointi voi ruokkia uusia tekoja. Yhteiskuntaa tai läheisiä kohtaan koetun pettymyksen julki tuominen perhesurman muodossa voi olla äärimmäinen keino saada huomiota. (Piispa ym. 2012a, 29.)

Ekologisen teorian ensimmäinen taso keskittää meidät tarkastelemaan ihmistä eri mikrosysteemeissään. Suhteet perheessä ja niistä erityisesti parisuhde on keskiössä. Aineistomme valossa korostuvat erotilanteet parisuhteissa. Erotilanteet ovat Bronfenbrennerin (1979) teorian mukaan ekologisia siirtymiä. Lasten mikrosysteemeissä yksi tärkeä osa on päiväkotia. Eksotasolla pohdimme aineistomme ihmisten kohtaamia työkavereiden, ystävien, naapureiden, viranomaisten ja ammattiauttajien kanssa. Aineiston tutkimisessa meille on tärkeää Bronfenbrennerin (mt.) näkemys, että ihmisen kokemus ym-

päristöstä on merkitykseltään suurempi kuin todellinen ympäristö. Pyrimme ymmärtämään surmaajien kokemusta niistä tekijöistä, jotka vaikuttivat surmiin ryhtymiseen. Makrotasolla tutkimme lainsäädännön merkitystä perheen sisäisen väkivallan ja perhesurmien ehkäisemisessä. Yhteiskunnan asenteet väkivaltaa kohtaan muuttuvat ja lainvaikuttavat myös lainsäädännön kehittymiseen.

3 Yksilön oikeudet ja viranomaisen velvollisuudet perheen sisäisen väkivallan torjumisessa

3.1 Yhteiskunnan suhtautuminen perheen sisäiseen väkivaltaan

Lainsäädännön kehittyminen on yhteiskunnallisen prosessi, jossa yhteiskunnallinen suhtautuminen lähisuhdeväkivaltaan on muuttunut. Henkilökohtainen turvallisuus oikeutena, johon sisältyy fyysinen ja psyykinen koskemattomuus yksityisessä elämässä, omassa kodissa ja parisuhteessa, ei ole Suomessakaan kuulunut varsinkaan naisille vielä pitkään täysimääräisenä oikeutena ja siinä on vieläkin puutteensa. Lainsäädännön kehittyminen jatkuu edelleen. Lainsäädäntöön on sisältynyt suuri varovaisuus silloin, kun kyseessä on rikollinen käytös parisuhteessa ja perheen piirissä. Kotanen (2013a) kuvaa asiaa valtion puuttumattomuutena ja lainsäädännön kehittymistä valtiollisena yksityisen tilan haltuunottona uusien lakien avulla.

Sosiaalityöhön kuuluu olennaisesti hyvin vaikeiden ilmiöiden kohtaaminen ja sensitiivisten, sosiaalisesti ja emotionaalisesti haastavien asioiden käsittely. Asiakkaiden kanssa puhutaan henkilökohtaisista asioista, jotka kuuluvat yksityiselämään, yksityiseen tilaan ja intiimin alueelle. Kysymys on työalueesta, johon nimenomaan kuuluu sosiaalityön erityinen osaaminen. Kyse on 'sosiaalisesta' sosiaalityössä. Perhesurmatutkimuksemme kannalta tässä on leikkauspiste sosiaalityöstä lainsäädäntöön ja sen kehittymiseen lähisuhdeväkivallan kannalta. Juuri tämä alue, yksityinen tila, jossa sosiaalityön osaaminen korostuu, on sellainen alue, jota lainsäätäjät ovat olleet haluttomia ottamaan lakien piiriin. Kysymys on yksityisyyden suojasta. Perinteisesti valtiolla ei ole ollut oikeutta puuttua yksityiselämään muuten kuin hyvin pakottavasta syystä. Länsimaisessa ihmisoikeusperinteessä henkilökohtainen vapaus ja turvallisuus tarkoittivat nimenomaan yksilön suojaa valtiota ja julkista valtaa kohtaan (Wuori 2003, 401).

Sosiaalityö elää ajassa ja on osa yhteiskunnallista tilaa. Lainsäädännön näkökulmasta pohdimme, että koska valtiolla ei ole ollut oikeutta puuttua yksityiselämään, on väkivallasta puhuminen ja siihen puuttuminen ollut varovaista ja hankalaa myös sosiaalityössä. Sosiaalityössä asiaa tarkastellaan myös väkivallan tabuluonteisuutena (Laitinen 2009, 10–11). Vaikka lähisuhdeväkivalta tunnistetaan, siitä puhuminen moniulotteisesti ja oikeilla nimillä on vaikeaa. Tabuihin liittyy kaksoissidos: yleisellä tasolla on vahvoja

kannanottoja, mutta ihmisten kohtaamisissa puhumattomuutta. Tabut vaikeuttavat aitoa kohtaamista asiakastyössä ja tutkimuksessa. (Mt.) Katsomme että tabuluonteisuus muoutuu valtion puuttumattomuudesta ja kansakuntamme historiasta (Ronkainen 2006) ja niiden vaikutus näkyy sosiaalityössä vieläkin, koska muutokset vievät aikaa.

Lainsäädännön puitteissa ihminen on nähty 1900-luvun alkupuolelta lähtien autonomisena ja itsemääräävänä yksilönä, mutta lainsäädäntö rakentui pitkään ajatukselle kollektiiveista. Ihminen nähtiin osana sukua, perhettä, kansaa ja sosiaalisia ryhmiä ja kollektiiviset identiteetit olivat henkilökohtaisia identiteettejä tärkeämpiä. Yksilön oikeudet saivat painoarvoa suomalaisessa lainsäädännössä vasta 1900-luvun lopulla. (Pylkkänen 2009, 27–28.) Kotanen (2013b, 336) on tutkinut 1990-luvun puolessa välissä alkanutta nopeaa lainsäädännön uudistamista, jossa ilmenee muutos yhteiskunnan ja oikeusjärjestelmän suhtautumisessa yksityisissä tiloissa, perheissä ja parisuhteissa tehtyyn väkivaltaan. Väkivaltaan liittyvän ajattelun muutoksen taustalla on yhteiskunnassa tapahtunut yksilöllisyyden korostaminen ja ihmisoikeuksien merkityksen syventyminen. Kotanen (2013a, 27) kuvaa kuinka perhe- ja parisuhdekontekstissa tehty väkivalta muuttui puuttumisen ulkopuolelta sosiaalisesti ongelmaksi, joka vaatii yhteiskunnan ratkaisuja.

Kotasen mukaan (2013a, 170) oikeusjärjestelmää ja sen puuttumiskeinoja on edelleen kehitettävä. Puuttumiskeinoilla on tärkeä rooli jo yleisestävän vaikutuksensa vuoksi. Kotanen toteaa, että oikeusjärjestelmän tueksi tarvitaan kattava kansallinen puuttumista ja tukijärjestelmä, jonka avulla voidaan yksilötasolla tarttua väkivaltaongelman syihin. Uhrien ja tekijöiden oikeuksia ei saa asettaa vastakkain, molemmat tarvitsevat apua. Lakiin tulisi kirjata selvästi valtion ja kuntien auttamisvastuut. Väkivaltaan puuttuminen on kallista, mutta sen seurausten kustannukset voivat maksaa yhtä paljon. Väkivalta aiheuttaa inhimillistä kärsimystä ja sen vähentäminen on tärkeää.

Sosiaalityö ja oikeus katsovat väkivaltaa sen ihmiselle aiheuttamien haittojen näkökulmasta. Sosiaalityö pyrkii auttamaan ihmisiä irrottautumaan väkivallasta. Pyrkimyksenä on auttaa sekä väkivallan tekijää että uhria ja suojella lapsia. Sosiaalityötä tukee lainsäädäntö, jossa on kriminalisoitu perheen sisäinen väkivalta sekä vainoaminen. Tällöin yhteiskunnan kanta asiaan on selkeä. Oikeuden tehtävä on määritellä tietynlainen käytös väkivallaksi ja puuttumista vaativaksi rikokseksi sekä määritellä rangaistus rikoksesta. Rangaistusseuraamus on sosiaalityön näkökulmasta tärkeä, jotta lait tosiasiansa tuovat turvaa väkivaltaa tai sen uhkaa kokeville.

Lainsäädännöllä on myös rikoksia ennaltaehkäisevä vaikutus. Rangaistuksen pelossa ja yhteiskunnan paheksunnan vuoksi teko voi jäädä tekemättä. Otto Brusin (1944, 197) luonnehtii oikeussääntöjä välineinä, joilla vaikutetaan kansalaisten ja viranomaisten toimintaan yhteiskunnallisten päämäärien saavuttamiseksi. Ahti Laitinen (1996, 107) kuvaa oikeuden ilmaisullisia tehtäviä eli symbolifunktiota. Symbolifunktiona laki toimii yhteiskunnallisena kannanottona, joka vaikuttaa ihmisten arvojen muotoutumiseen. Lainsäädännön yleistävä vaikutus tarkoittaa, että tietoisuus laeista saa ihmiset sisäistämään lain sisältämät käyttäytymisnormit ja tieto rangaistuksista toimii pelotteena (Laitinen & Aromaa 1993, 186).

Sosiaalihuoltolain (30.12.2014/1301) 3 §:ssä määritellään perheiden turvallisuuden edistäminen sosiaalipalveluihin kuuluvaksi: ”-- *sosiaalihuollon ammatillinen henkilöstö edistää ja ylläpitää yksilön, perheen ja yhteisön toimintakykyä, sosiaalista hyvinvointia, turvallisuutta ja osallisuutta --*”. Sosiaalityö ja oikeudellinen sääntely tavoittelevat omilla toimintatavoillaan henkilökohtaista turvallisuutta, väkivallan ehkäisyä ja siihen puuttumista. Oikeudellinen sääntely ei itsessään riitä ratkaisuksi läheissuhteissa tapahtuvaan väkivaltaan (Kotanen 2013a, 173). Tarvitaan sosiaalityötä etsimään väkivallasta kärsivien ihmisten kanssa ratkaisuja heidän yksilöllisiin elämäntilanteisiinsa. Sosiaalityön tehtävä nykypäivän maailmassa on ihmisten voimavarojen ja elämänsuunnittelun tukeminen siten, että he saavat elämän omaan hallintaansa (Ferguson 2001, 42).

3.2 Tuorin kriittinen oikeuspositivismi

Yhteiskunnallisen prosessin ymmärtämisessä auttaa Kaarlo Tuorin (2000) kehittämä kriittisen oikeuspositivismin teoria oikeuden eri tasoista ja syvärakenteesta. Tuorin teoria kuvaa yhteiskunnallisten vaikutusten etenemistä sedimentaatioprosessilla ja eri tasojen vaikutuksella toisiinsa. Teoriassa on ajatus tasoista, kuten ekologisessa teoriassa, mutta Tuori määrittelee tasot oikeudellisesti. Teorian merkitys sosiaalityölle on siinä, että se osaltaan auttaa ymmärtämään, miksi väkivaltaan puuttuminen on ollut vaikeaa ja on edelleen erittäin vaativaa työtä.

Oikeus ja sosiaalityö ovat molemmat osa yhteiskunnallista areenaa ja vaikuttamisen kenttää. Ne nivoutuvat toisiinsa yhteiskunnallisten ja sosiaalisten ongelmien ratkaisupyrkimysten kautta. Tuori (2000, 192–193) vertaa oikeuskäsitteitä ja yhteiskuntatie-

teellisiä käsitteitä siten, että molemmat toimivat skeemoina, joiden avulla todellisuudesta hahmotetaan olennaiset asiat. Olennaisena erona on, että oikeuskäsitteillä on välittömiä normatiivisia vaikutuksia, esimerkiksi kun tietty teko määritellään rikokseksi. Tämänkaltaisia seurauksia ei liity yhteiskuntatieteellisiin käsitteen määrittelyihin. Oikeuskäsitteet kuvastavat kuitenkin yhteiskuntateoreettista näkemystä. Oikeuskäsitteet ovat merkittävässä roolissa symbolisessa vallankäytössä (Bourdieu 1986)⁵, jota oikeus toteuttaa luomalla ja vakiinnuttamalla tavan hahmottaa sosiaalista todellisuutta. Oikeuskäsitteet luovat yhteydet oikeusnormien ja yhteiskunnallisten sekä myös psykologisten tosiasioiden välille institutionaalisen oikeusteorian mukaisesti. (Tuori 2000, 192.) Sosiaalityössä merkittäviä oikeuskäsitteitä ovat esimerkiksi kiireellinen sijoitus, huostaanotto, lähestymiskielto ja vainoaminen. Niihin liittyy myös oikeudellisia toimia.

Kriittisen oikeuspositivismin teoria kuvaa oikeusjärjestyksen kerrostuneisuutta, syvärakennetta ja kerrosten vaikutusta toisiinsa (Tuori 2000; 2007). Tarkastelutapa ei ole luonteeltaan analyttinen eikä käsitteelliseen tarkkuuteen pyrkivä, vaan holistinen (Siltala 2003, 46). Tuorin (2000, 32, 342) tarkoitus on antaa välineitä oikeutta koskevaan sisällölliseen tutkimukseen. Hän luonnehtii kriittisen positivismin normatiiviseksi oikeustieteeksi, jonka kohde on oikeusjärjestys, oikeus symbolis-normatiivisenä ilmiönä. Näkemyksessä tunnistetaan ”yhteiskuntateoreettinen ainesosa”, joka välittyy oikeudellisten käsitteiden kautta oikeustieteeseen ja on sisäänrakennettuna eri oikeudenalojen yleisissä opeissa. Tutkimuksemme näkökulmasta tällaisia oikeudellisia käsitteitä ovat esimerkiksi valtiota koskevat turvaamisvelvoite ja heikomman suoja, joiden merkitykset ovat syventyneet asteittain.

Tuori (2002, 175) jäsentää oikeusjärjestelmän kerrostuneisuuden kolmeen tasoon: oikeuden pintatasoon, oikeuskulttuuriin ja oikeuden syvärakenteeseen. Tasot selittävät oikeuden ajallisuuden ja muuttuvuuden sekä ajattomuuden ja muuttumattomuuden. Tuorin (2007, 135) mukaan pintatason aineistoa ovat oikeusnormit, tuomioistuinten päätökset ja lainoppineiden kirjoitukset. Oikeusperiaatteet voivat toimia pintatason normeina, silloin kun niitä käytetään ratkaisuperiaatteina. Oikeusnormien suhdetta toisiinsa kuvaa konsistenssi, oikeusnormien keskinäinen looginen ristiriidattomuus. Konsistenssi on oikeusnormien ominaisuus ja sen toteuttamiseksi oikeuskulttuuriin kuuluu normiristiriitojen ratkaisemisen työkaluja kuten *lex superior* eli perustuslain korotettu

⁵ Bourdieu, Pierre 1986: La force du droit. Actes de la recherche en sciences sociales 12 (64), 3–19.

muodollinen lainvoima ja *lex specialis*, jonka merkitys on: erityislaki syrjäyttää yleislain. (Mt., 151, 107). Perustuslaissa mainitut oikeudet ovat siis hyvin vahvoja oikeuksia, joita ei voi heikentää muilla laeilla. On tärkeää huomata, että perusoikeudet ovat myös oikeusperiaatteita. Turvallisuus on siis perustuslain turvaama perusoikeus sekä oikeusperiaate, jonka täytyy olla läsnä lakia laadittaessa ja sitä sovellettaessa.

Oikeuden syvärakenteeseen ovat kerrostuneet yleiset oikeusperiaatteet, jotka tiivistävät oikeusjärjestyksen normatiivista sisältöä ja luovat oikeusjärjestykseen oikeusvarmuuden edellyttämää yhtenäisyyttä, sisällöllistä johdonmukaisuutta eli koherenssia. Lainopin systematisoiviin ja koherenssia tuottaviin tehtäviin kuuluu keskustelu yleisten oikeusperiaatteiden keskinäisistä suhteista ja niiden etusijajärjestyksen perustelu. Oikeusperiaatteille on ominaista, että ne saavat tukensa usein muista lähteistä kuin lainsäädännöstä. Perusoikeusnormit toimivat sekä oikeussäätöinä että oikeusperiaatteina. Suomen oikeusjärjestyksen perusoikeusperiaatteiden institutionaalinen tuki tulee perustuslain säännöksistä. Oikeudellisessa tarkastelussa periaatteet on yhdistettävä pintatason aineistoon. (Mt. 107, 156.) Tuorin (2000, 336; 2007, 156) mukaan oikeuden pinnanalaisten kerrostumien normatiiviset periaatteet ovat yhteydessä moraaliiin ja etiikkaan. Oikeuskulttuurin ja syvärakenteen normatiiviset periaatteet ovat kietoutuneet yhteen moraaliiin ja eettisten arvojen kanssa, mutta ne ovat silti oikeusperiaatteita.

Tuorin mukaan (2002, 76–77) oikeusjärjestys ei tyhjenny näkyvään pintaansa, normeihin, jotka ovat saaneet nimenomaisen muotoilun lainsäädännössä ja tuomioistuinkäytännössä. Oikeusjärjestyksen syvemmat kerrokset mahdollistavat sen, mitä pinnalla voi tapahtua, mutta asettavat sille myös rajoituksia. Syvempiin kerrostumiin, oikeuskulttuuriin ja oikeuden syvärakenteeseen, sisältyy sekä käsitteellisiä että normatiivisia ainesosia. Pintataso ja syvemmat kerrokset liittyvät toisiinsa vastavuoroisilla suhteilla, joita välittävät oikeudelliset käytännöt kuten lainsäätäminen, lainkäyttö ja oikeustiede. Modernissa oikeudessa syvemmat tasot ovat saaneet alkunsa pintatason tapahtumista. Kerrosten välinen liike johtaa sedimentaatioprosessiin. Tuorin mukaan (2000, 230–234) ”yleisten oikeusperiaatteiden käyttäminen oikeuslähteenä aktivoi oikeusjärjestyksen tasojen välisen konkretisaatiosuhteen.” Oikeudelliset käytännöt välittävät oikeusjärjestyksen eri tasoja yhdistävää konkretisaatiosuhdetta ja kanavoivat oikeuden ulkopuolisia yhteyksiä (Tuori 2007, 156–157).

Lainsäädäntö muuttuu yhteiskunnallisten arvojen ja käsitysten muuttuessa. Tuori (2002, 191, 201) argumentoi, että positiivinen oikeus on moraalien ja etiikan suhteen avoin ja dynaaminen järjestelmä. Oikeuden nauttima empiirinen legitimitetti on modernin oikeuden oloissa sosiaalinen perusta, jolle oikeudellinen normativiteetti ja siitä seuraava velvollisuus noudattaa lakia perustuvat. Legitimitetin mahdollistaa sopusointu oikeuden justifikaatioperiaatteiden, kuten ihmisoikeusperiaatteiden, ja yhteiskunnan yleisten kulttuurirakenteiden välillä. Oikeuden pätevyyskriteerit täyttyvät, kun oikeuden syvära-kenteelliset justifikaatioperiaatteet vastaavat yhteiskunnan yleisiä kulttuurirakenteita ja kun ne ovat kerrostuneet laajan oikeusyhteisön tietoisuuteen. Niiden täytyy myös ilmetä käytännössä asti näkyvänä toimintana. Ajattelempa, että väkivaltaa ehkäisevien ja siihen puuttuvien lakien on tärkeää muuttua ihmisten arjessa näkyviksi normeiksi, jolloin väkivalta tunnustetaan ja siihen sekä uskalletaan että osataan puuttua.

3.3 Henkilökohtainen turvallisuus perusoikeutena yksityisessä tilassa

Perusoikeus käsitteenä

Perusoikeusuudistuksesta alkoi laajempi muutos valtion velvollisuudessa suojata henkilökohtaista turvallisuutta suhteessa väkivaltaan yksityisissä tiloissa. Perusoikeuden käsitteen merkitys tutkimuksemme kannalta on siinä, että henkilökohtainen turvallisuus on perusoikeus, johon kuuluu fyysinen ja psyykinen koskemattomuus. Perusoikeusuudistuksen tärkeys liittyy siihen, että sen mukana tuli lainsäädäntöön murros, jolla oli suuri merkitys henkilökohtaista turvaa perheen sisäiseltä väkivallalta suojaavien lakien säätämiseksi.

Perusoikeudet käsitteenä tarkoittavat yksilön oikeuksia, jotka on turvattu perustuslain perusoikeusluvussa. Ne ovat luonteeltaan ihmiselle erityisen tärkeitä, perustavanlaatuisia. Perusoikeuksilla on korotettu muodollinen lainvoima, koska perustuslaki on normihierarkkisesti ylemmänasteinen suhteessa tavalliseen lakiin. Ne ovat yleisiä oikeuksia ja koskevat kaikkia ihmisiä, joiltain osin tietyn valtion kansalaisia. Perusoikeus käsitettä käytetään myös Euroopan unionin oikeudessa ihmisen perustavanlaatuisista oikeuksista. Näiden oikeuksien yhteydessä on selvyden vuoksi syytä mainita, että kyse on EULainsäädännön perusoikeudesta. Perusoikeuden lähikäsite on ihmisoikeus, joka tarkoit-

taa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa turvattua perustavanlaatuaista oikeutta. Monet perusoikeudet ovat samanaikaisesti myös ihmisoikeuksia. (Karapuu 1999, 62–66.)

Karapuun (1999, 74–75) mukaan Suomessa siirryttiin perusoikeusuudistuksen myötä suppeasta perusoikeusnäkemyksestä laajaan. Suppeassa näkemyksessä katsotaan, että oikeudet velvoittavat vain valtiota, joka ei saa loukata oikeuksia mutta voi olla passiivinen. Laajan näkemysten mukaan valtiolla ja julkista valtaa käyttävillä toimielimillä on velvollisuus aktiivisin toimenpitein turvata ja edesauttaa perusoikeuksien toteutumista. Oikeudellinen vapaus ja tasa-arvo eivät riitä vaan ne on turvattava tosiasiallisesti. Perusoikeudet velvoittavat myös yksityisiä toimijoita. Pekka Hallbergin (2005, 5) mukaan perusoikeuksissa kiteytyy oikeusvaltio. Niiden sisältö ja toteutuminen kertovat millaisessa oikeusvaltiossa elämme. Perusoikeuksista avautuu näköala koko oikeusjärjestyksen ymmärtämiseen. Ne ovat perusta lainsäädännölle ja monet niistä ovat myös suoraan sovellettavissa yksityisten ihmisten ja viranomaisten välisissä suhteissa.

Perusoikeusuudistus ja henkilökohtainen turvallisuus

Suomalainen perusoikeuskäsitys on Viljasen (2001, v) mukaan perustavalla tavalla muuttunut 1990-luvulta alkaen. Perusoikeuskulttuurissa on vaikuttanut murros, jonka kolme erityistä vaihetta olivat Suomen liittyminen Euroopan ihmisoikeussopimukseen vuonna 1990, hallitusmuodon perusoikeussäännösten muuttaminen eli perusoikeusuudistus vuonna 1995 ja uusi perustuslaki, joka tuli voimaan vuonna 2000. Oikeuskulttuurin murrokseen vaikuttivat Tuorin (2002, 266–267) mukaan myös Suomen liittyminen Euroopan neuvoston sopimukseen ja Euroopan sosiaaliseen peruskirjaan 1991.

Suomen liittyminen kansainvälisiin ihmisoikeussopimukseen antoi viitekehyksen perusoikeusjärjestelmän uudistamiselle (Viljanen 1996, 788). Merkittävä lähtökohta uudistuksessa oli perusoikeussäännösten välitön soveltaminen hallinnossa ja tuomioistuimissa (Karapuu 1999, 78). Uudistuksessa parannettiin yksityisten ihmisten mahdollisuutta vedota oikeuksiensa turvaamiseksi suoraan perusoikeussäännöksiin (Viljanen 2001, 3). Perusoikeuksien selkeän määrittelyn avulla ihmiset hahmottavat paremmin omat oikeutensa ja asemansa suhteessa julkiseen valtaan, yhteiskuntaan ja ympäristöön (HE 309/1993, 5).

Perusoikeusuudistuksessa henkilökohtainen turvallisuus sisällytettiin uuteen Suomen perustuslakiin. Alkuperäisessä vuoden 1919 hallitusmuodon perusoikeusluvussa asiaa ei mainittu. (Viljanen 2001, 163.) Hallituksen esityksessä (303/1993, 17, 46) henkilökohtainen koskemattomuus ja turvallisuus katsottiin uusiksi oikeuksiksi, vaikkakin koskemattomuuden oli aikaisemmin päätelty olevan osa hallitusmuodon 6 §:ssä mainittua henkilökohtaisen vapauden turvaa. Lain tarkennuksen todettiin olevan sopusoinnussa kansainvälisten ihmisoikeussopimusten kanssa. Henkilökohtainen turvallisuus on suojattu henkilökohtaisen vapauden yhteydessä Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklassa ja KP-sopimuksen⁶ 9 artiklassa. YK:n ihmisoikeuskomitea on antanut itsenäisen merkityksen henkilökohtaiselle turvallisuudelle ja irrottanut sen tulkinnallisesti oikeudesta henkilökohtaiseen vapauteen (Perusoikeuskomitean mietintö 1992, 194).

Hallituksen perusoikeusesitys antaa itsenäisen merkityksen henkilökohtaiselle turvallisuudelle ja merkitys ulottuu yksityisten välisiin horisontaalisuhteisiin. Yhteiskuntaa velvoitetaan aktiivisiin toimiin turvallisuuden takaamiseksi. (Viljanen 2001, 165.) Hallituksen esityksessä (309/1993, 47) todetaan:

”Turvallisuuden nimenomainen mainitseminen korostaa julkisen vallan positiivisia toimintavelvoitteita yhteiskunnan jäsenten suojaamiseksi rikoksilta ja muilta heihin kohdistuvilta oikeudenvastaisilta teoilta, olivatpa niiden tekijät julkisen vallan käyttäjiä tai yksityisiä tahoja. Säännös edellyttää toimia myös rikosten uhrien oikeuksien turvaamiseksi ja aseman parantamiseksi.”

Julkisella vallalla on perusoikeuksien turvaamisvelvoite. Lainsäätäjän tehtävä on muotoilla yleisellä tasolla ilmaistu perusoikeus siten, että sen vaikutus ulottuu ihmisten välisiin suhteisiin. (HE 309/1993, 75.) Perusoikeuskomitean mietinnön (1992, 52) mukaan julkista valtaa tarvitaan suojaamaan yksilön vapautta uhkaavilta loukkauksilta muiden ihmisten taholta. Ihmisten oikeuksien suojaksi on luotava rikoslainsäädäntö ja julkisen vallan valvonta- ja täytäntöönpanokoneisto. Perusoikeussäännöksistä seuraa lainsäätäjän velvollisuus aktiivisesti suojata perusoikeuksia ja edistää niiden toteutumista (Viljanen 2001, 9–10).

Perustuslain 22 §:ssä todetaan: *”Julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.”* Lainkohtaan sisältyvä ajatus on, että oikeuksien muodollinen toteutuminen ei ole riittävää, vaan niiden tulee toteutua myös käytännössä (Viljanen 2001, 9–10.) Perusoikeuksien vaikutus ulottuu täsmentävän lainsäädännön kautta valti-

⁶ Kansalaisyhteiskuntaa ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus

on ja yksilön välisiä suhteita laajemmalle. (Viljanen 2001, 10.) Hallituksen esityksessä (309/1993, 29) ilmaistaan perusoikeuksien säteilyvaikutus. Perusoikeudet ilmentävät yhteiskunnan yleisesti hyväksytyjä perusarvoja eikä riitä, että perusoikeudet vaikuttavat vain yksilön ja valtion väliseen suhteeseen. Vaikutuksen tulee ulottua koko yhteiskuntaan.

Uhrinäkökulma ja sukupuolen huomioiminen

Perus- ja ihmisoikeudet ovat keskeinen ainesosa modernin oikeuden normatiivisessa syvärakenteessa (Tuori 2002, 76–77). Yhteiskuntateoreettinen näkemys kuitenkin muuttuu ajan saatossa. Oikeuksien sisältö tarkentuu ja kirkastuu yhteiskunnallisen kehityksen ja kansainvälisten ihmisoikeussopimusten myötä. Siitä aiheutuu muutostarpeita lainsäädäntöön. Suomea voi oikeutetusti pitää ihmisoikeuksien ja sukupuolten näkökulmasta lähestulkoon mallimaana. Onkin hämmäntävää todeta, että yksityiseen tilaan puuttumattomuus on muodostanut katvealueen perheen sisäisen väkivallan alueelle ja estänyt ihmisoikeuksien täysimääräistä toteutumista. Voidaksemme ymmärtää väkivaltaan liittyvää sosiaalityötä ja perheen sisäiseen väkivaltaan liittyvää lainsäädäntöä, on tärkeää ymmärtää joitakin yhteiskunnallisen kehityksen ja lainsäädännön muutoksen piirteitä. Riikka Kotasen (2013b, 336) mukaan vahingolliset asiat voivat olla näkymättömiä ja hyväksytyjä tai vähemmän vakavina pidettyjä (vrt. Pohjola 2009, 74–77, 247, kts. luku 2.2). Asteittain ne muuttuvat paheksuttaviksi, viranomaisten puuttumisen ja sanktioinnin oikeuttaviksi, viimein rikoksiksi (Kotanen 2013b, 336).

Kotasen (2013a, 151, 159) mukaan ennen oikeuskulttuurin murrosta liberalismiin kiinnittynyt oikeus keskittyi yksilön autonomian suojeluun valtion taholta tulevalta puuttumiselta. Oikeudellinen sääntely ei juurikaan ulottunut yksityiseen tilaan eikä yksilön fyysiseen autonomiaan ihmissuhteissa. Ihmisoikeussopimukset ja vaatimukset niiden konkreettisesta toteutumisesta vaikuttivat osaltaan turvaamisveloitteen kirjaamiseen perustuslakiin. Velvoite edellyttää valtiolta heikomman suoja -periaatteen toteuttamista. Kotanen katsoo uhrinäkökulman sisäistämisen osaksi oikeusjärjestelmän toimintaperiaatteita alkaneen nimenomaan turvaamisveloitteesta.

Ihmisoikeussopimusten luoma paine toi ristiriidan perheen sisäiseen väkivaltaan liittyvien ihmisoikeusperiaatteiden ja suomalaisen oikeuskulttuurin välille (Kotanen 2013a, 157). Tuorin (2002) teoriaa soveltaen toteamme, että paine muutoksiin tuli kansainväli-

sestä yhteisöstä ja muutos oikeusjärjestelmässä alkoi pintatasolta, lainsäädännöstä, mutta ei aluksi ulottunut oikeuskulttuuriin eikä oikeuden syvärakenteeseen. Yhteiskunnalliset käsitykset lähisuuhdeväkivallasta ja seksuaalista itsemääräämisoikeudesta olivat modernisoituneet myös Suomessa ja lainsäädäntöön kohdistui voimistuvaa kritiikkiä (Kotanan 2013a, 157–158). Lainsäädäntöön kohdistui paine myös mediasta. Mediassa tuotiin esiin ristiriitaa perhe- ja lähisuhteissa tehdyn fyysisen ja seksuaalisen väkivallan rikosluonteen ja rangaistusten puuttumisen välillä. (Kotanan 2013a, 89.)

Oikeuden nauttima empiirinen legitimitetti säröili, sillä käsitys ihmisoikeuksista oli saanut aikaisempaa syvemmän merkityksen. Perheen sisäiseen väkivaltaan liittyvät ihmisoikeusperiaatteet velvoittivat Suomea, mutta ne eivät olleet vielä osa oikeuskulttuuria. Yhteiskunnan kulttuurirakenne oli 1990-luvulle tultaessa muuttunut. Perhe- ja parisuhdeväkivalta oli 1980-luvulla määritelty sosiaalisesti ongelmaksi ja ratkaisuksi oli aloitettu tukipalveluja (mt. 82, 158). Uusi yhteiskuntarakenne ei ollut enää sopusoinnussa rikoslainsäädännön kanssa. Muutosprosessi lainsäädännössä käynnistyi perusoikeusuudistuksen myötä. Valtion velvollisuudeksi tuli suojata kansalaisiaan myös yksityisissä tiloissa ja läheisissä ihmissuhteissa. (Kotanan 2013a, 159.)

Yhteiskunnallisen ajattelun muuttumisen, perusoikeusuudistuksen ja lainsäädännön kehittymisen myötä perheen sisäiseen väkivaltaan liittyvät ihmis- ja perusoikeudet ovat siirtyneet syvemmälle oikeuskulttuuriin ja sedimentaatioprosessin kautta syvärakenteeseen. Lainsäädäntöön tullut uhrinäkökulma on parantanut perheen sisäisestä väkivallasta kärsivien asemaa merkittävästi (Kotanan 2013a). Viimeaikaisesta kehityksestä kertoo CETS 201 yleissopimuksen, ns. Istanbulin sopimuksen, hyväksymistä ehdottava Hallituksen esitys (155/2014, 4). CETS 201 eli Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta on tullut kansainvälisesti voimaan 1. elokuuta 2014. Sopimuksessa ohjataan kiinnittämään erityistä huomiota naisiin sukupuoleen perustuvan väkivallan uhreina ja 22 artikla edellyttää väkivallan uhreille erityispalveluja, jotka ovat maantieteellisesti tasa-arvoisesti saatavilla. Tukipalvelut voivat sisältää esimerkiksi oikeudellisen neuvonnan, psykologisen hoidon, traumahoidon, välittömän sairaanhoidon, turvakodit ja turvallisen majoituksen.

Suomessa turvakotien toiminta on aikaisemmin ollut järjestöjen varassa, vain asiakasmaksut ovat tulleet kuntien kautta. Vuoden 2015 alusta tuli voimaan laki valtion varoista maksettavasta korvauksesta turvakotipalvelujen tuottajalle (30.12.2014/1354). Turva-

kotitoiminnan rahoituksen yleinen johto kuuluu nyt sosiaali- ja terveysministeriölle ja valtakunnallinen toiminnan koordinointi Terveyden- ja hyvinvoinnin laitokselle.

Kansainvälinen ihmisoikeuksien valvontaelin CEDAW:n komitea on vuonna 2008 huomauttanut Suomea sukupuolineutraalin kielen käyttämisestä. CEDAW komitea kiinnitti huomiota myös perheväkivallan uhreina kuolleiden naisten suureen määrään Suomessa. (HE155/2014, 14–15, 39.) Tilastokeskuksen mukaan Suomessa kuoli 24 naista henkirikoksen uhrina vuonna 2009 (Tapaturmakuolemat ja väkivalta). Tasa-arvotiedon keskuksen mukaan vuosina 2002–2009 parisuhdeväkivaltaan kuoli 184 naista ja 38 miestä joko nykyisen tai entisen parisuhdekumppanin surmaamana. Parisuhteisiin liittyvissä henkirikoksista puolessa oli esiintynyt fyysistä väkivaltaa aiemmin. Väkivaltainen osapuoli tilanteissa oli ollut mies. Erityisen väkivaltariskin naisille muodostaa erotilanne. (Mitä tilastot kertovat väkivallasta ja sukupuolesta?) Sukupuoleen liittyvä perheissä naisilla myös äitiys, johon kohdistuu ristiriitaisia odotuksia suhteessa uhrin väkivaltatilanteissa (Keskinen 2005, 358–362, kts. luku 2.2).

3.4 Perheen sisäistä väkivaltaa vastaan turvaa tuovat lait

Raiskaus avioliitossa kriminalisoitiin

Perheen sisäisen väkivallan uhrin asemaan asettuminen on edennyt lainsäädännössä asteittain (Kotanen 2013a, 159). Säädösten kehittyminen turvaamaan paremmin ihmisen fyysistä koskemattomuutta yksityisessä tilassa alkoi raiskauksen kriminalisoimisella avioliitossa. Kotasen (mt., 158) mukaan yhteiskunnalliset toimijat vaikuttivat siihen, että oikeusministeriö valmisteli lakimuutosehdotuksen seksuaalilainsäädännön muuttamisesta tasa-arvoisemmaksi. Lakimuutoksen painavimpana perusteena olivat kansainväliset velvoitteet, sillä syvärakenteeseen sisäistettyä uhrinäkökulmaa ei Suomessa vielä ollut, perusoikeusuudistusta ei ollut vielä toteutettu.

Hallituksen esityksessä (365/1992, 1) ehdotettiin muutosta rikoslain säännöksiin väkisinmakaamisesta ja vapautta loukkaavasta haureudesta. Ehdotuksen mukaan säännöksiä tulisi soveltaa myös avioliitossa tehtyyn seksuaalirikokseen. Asiaa oli esitetty jo rikosoikeuskomitean mietinnössä 16 vuotta aiemmin (KM 1976:72, 286). Hallituksen esityk-

sessä viitattiin myös Euroopan parlamentin päätöslauselmaan vuodelta 1986, jossa suositellaan avioliitossa tapahtuvan raiskauksen tunnistamista kansallisessa lainsäädännössä. Lakivaliokunta (LaVM 4/1994, 1–2) toi esiin, että hallituksen esityksen jälkeen Suomi oli allekirjoittanut kaksi naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämiseen tähtäävää julistusta, jotka velvoittivat lain muuttamista. Kyseessä olivat julistus Euroopan neuvoston ministerikokouksessa Roomassa vuonna 1993 ja julistus YK:n yleiskokouksessa samana vuonna. Hallituksen esityksessä (365/1992, 5) todettiin, että avioliitto, pysyvä parisuhde tai seurustelu ei kavenna ihmisten seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Laki rikoslain 20 luvun muuttamisesta säädettiin 29.4.1994/316.

Laki muutti seksuaalisen itsemääräämisoikeuden aviomiehen oikeudesta yksilön oikeudeksi myös avioliitossa. Rikosasiana parisuhteessa tapahtuvan seksuaalisen väkivallan eteneminen vaatii, että rikoksen uhri asianomaisena nostaa syytteen. Laki ylläpitää osittain käytäntöä olla puuttumatta yksityiselämän alueelle. Yksityinen tila ja avioliitto jäivät yksityisyyden suojan katveeseen. Valtiollinen interventio on mahdollinen vain uhrin aktiivisuuden myötä. Yksilön suoja jää toteutumatta, jos uhri ei pysty aktiivisuuteen. (Kotanen 2013a, 157.)

Pahoinpitely yksityisellä paikalla yleisen syytteen alaiseksi

Avioliitossa tapahtuvan raiskauksen kriminalisoinnin jälkeen seuraava tärkeä askel oli pahoinpitelyn säätäminen yleisen syytteen alaiseksi vuonna 1995 rikoslain (578/1995) uudistuksen yhteydessä. Ennen lakimuutosta yksityisellä paikalla tehtyyn pahoinpitelyyn sovellettiin väljempää erityissääntelyä kuin muihin pahoinpitelyihin ja kyseessä oli asianomistajarikos. Lakimuutos oli osa rikoslain kokonaisuudistusta, jonka valmistelu oli aloitettu rikosoikeuskomitean asettamisella jo vuonna 1972. (Kotanen 2013a, 83.)

Ronkaisen (2006, 537) mukaan suomalainen oikeusjärjestelmä on saanut yleisesti kritiikkiä siitä, ettei siinä katsota asioita uhrin näkökulmasta ja siksi uhrin oikeusturva jää puutteelliseksi, toisin kuin väkivallan tekijän. Kotanen (2013a, 157) katsoo merkittäväksi muutokseksi, että lainsäädäntöön tuli ensimmäistä kertaa uhrinäkökulma. Tuorin teorian valossa uhrinäkökulma merkitsee perheen sisäiseen väkivaltaan liittyvien ihmisoikeuksien siirtymistä syvemmälle oikeuskulttuuriin, mutta ei vielä sen syvärakentamiseen. Uhrin asema edellytti vielä aktiivista toimijuutta (mt., 158). Perheen yksityisyyden suojeleminen ja väkivallan uhrin fyysinen koskemattomuus olivat vastakkaisia oikeushyveitä.

Heikko uhri ei saanut suojaa. Lainsäätäjät halusivat turvata yksilön oikeuden tahdonvapauteen, joka toteutettiin rikoslain luvun 21 luvun 17 §:llä ja säädöstä kutsutaan vakaan tahdon pykäläksi. (Mt., 140, 157–158.) 17 § sisälsi toimenpiteistä luopumisen tarkoittaneen syyttäjän oikeutta jättää pahoinpitelysyyte nostamatta. Edellytyksenä oli, että asianomainen sitä vakaasta tahdosta pyytää eikä tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista. (HE 144/2003, 6.) Vakaan tahdon pykälä kumottiin lailla 30.7.2004/712. Hallituksen esityksessä (144/2003, 16) todettiin, että pykälän poistaminen voisi vähentää uhrin painostusta tekijän taholta.

Lähestymiskiello

Laki lähestymiskiellosta säädettiin 4.12.1998/898 ja sitä on täydennetty perheen sisäisellä lähestymiskiellolla 30.7.2004/711. Lähestymiskiellon 1 §:n mukaan kiello voidaan määrätä *”henkeen, terveyteen, vapauteen tai rauhaan kohdistuvan rikoksen uhan tai muun vakavan häirinnän torjumiseksi”*. Laki tarkoittaa, että kielloon määrätty ihminen ei saa tavata eikä ottaa yhteyttä suojattuun ihmiseen. Yhteydenotto on mahdollista, jos sille on asiallinen peruste ja yhteydenotto on ilmeisen tarpeellinen. Perheen sisäinen lähestymiskiello voidaan määrätä, jos uhkaa kokeva ihminen asuu vakituisesti henkilön kanssa, jota vastaan kielloa haetaan. Kiello voidaan määrätä myös laajennettuna, jolloin kielloon määrätty ihminen ei saa oleskella suojattavan ihmisen asunnon, lomapaikan, työpaikan tai erikseen määritellyn vastaavan paikan läheisyydessä. Käräjäoikeus ratkaisee lähestymiskielloasiat, mutta pidättämiseen oikeutettu virkamies eli poliisi voi määrätä väliaikaisen lähestymiskiellon, joka myös toimitetaan käräjäoikeuden ratkaistavaksi. Lähestymiskielloa voi hakea itsensä uhatuksi tai häirityksi kokeva ihminen sekä syyttäjä-, poliisi- tai sosiaaliviranomainen. Lähestymiskiellon rikkominen on kriminaalisoitu ja tuomiona voi olla sakkoa tai vankeutta enintään vuosi (rikoslaki 16 luvun 9 a §, 4.12.1998/902). Lähestymiskiello ei ole rikosoikeudellinen seuraamus (HE 144/2003, 23).

Hallituksen esityksen (41/1998) mukaan lähestymiskiellolaki on tarkoitettu sellaisia tilanteita varten, joissa ihminen kokee uhkaa toisen ihmisen taholta eikä ole vielä joutunut rikoksen uhriksi. Uhkaa kokeva ihminen on aikaisemmin voinut joutua uhkaajan taholta väkivallan kohteeksi. Kotanen (2013a, 111) kiinnittää huomiota lakiin sisäänrakennettuun preventioon ja toteaa fyysisen koskemattomuuden suojaamisen ennakolta olevan käytäntönä hyvin erityinen. Perheen sisäinen lähestymiskiello tuo mukanaan

merkittävän muutoksen mahdollistamalla viranomaisen suoran puuttumisen yksityisissä tiloissa tapahtuvaan väkivaltaan. Kotanen (mt.,136) kuvaa asiaa valtion ensimmäisenä konkreettisenä otteena perhe- ja parisuhdeväkivaltaan. Puuttumisen perusteluna on oikeudenmukaisuus, jota katsotaan uhrin näkökulmasta.

Perheen sisäinen lähestymiskielto on kieltoon asetetun ihmisen perusoikeuksiin puuttumista. Hallituksen esityksessä (144/2003, 36) punnitaan uhrin ja tekijän vastakkaisia oikeuksia. Kiellolla rajoitetaan kieltoon määrätyn ihmisen toiminta- ja liikkumisvapautta ja puututaan yksityiselämän suojaan. Jos hän omistaa asunnon tai osan siitä ja joutuu kiellon vuoksi poistumaan asunnosta, rajoitetaan silloin hänen omaisuuden käyttömahdollisuuksia. Kiellon tarkoituksena on suojella toisen ihmisen koskemattomuutta ja turvallisuutta. Kieltoon määrätyn ihmisen oikeuksia ja vapauksia rajoitetaan rikosten ehkäisemiseksi ja muiden ihmisten perusoikeuksien suojaamiseksi. Kielto voidaan määrätä vain lain tarkasti määrittelemissä tilanteissa.

Kotanen (2013a, 114) analysoi uhrin ja tekijän vastakkaisten oikeuksien punnintaa näytteenä siitä, kuinka perusoikeusudistuksessa perustuslakiin otettu turvaamisvelvoite velvoittaa lainsäätäjää suojaamaan yksityisen ihmisen oikeuksia toisen ihmisen väkivallalta ja häirinnältä jo etukäteen uhan ollessa todellinen. Kotanen (mt. 160) katsoo merkittävän muutoksen tapahtuneen oikeusjärjestelmän suhtautumisessa uhriin. Muutos ilmenee kahdesta seikasta. Ensiksikin valmiutena luopua varauksettomasta vapausoikeuksien vaalimisesta fyysisen koskemattomuuden turvaamiseksi ja toiseksi pohdinnassa järjestelmän vastuusta tilanteessa, jossa uhri ei hae apua. Samalla ilmenee kehitys valtion asennoitumisessa ihmisen itsemääräämisoikeuteen ja koskemattomuuteen.

Läheiseen kohdistuva lievä pahoinpitely yleisen syytteen alaiseksi

Läheiseen kohdistuva lievä pahoinpitely säädettiin yleisen syytteen alaiseksi vuonna 2011 rikoslainsäädännössä 21 luvun 16 §:ssä (13.5.2011/441). Läheiseen kohdistuva lievä pahoinpitely ei ole enää asianomistajarikos. Laki koskee myös lapsiin, alle 18 vuotiaisiin, kohdistuneita tekoja. Lakimuutoksen taustalla yhtenä vaikuttavana tekijänä on valtioneuvoston vuonna 2006 tekemä periaatepäätös väkivallan vähentämishjelmasta, jossa ehdotetaan muutoksia lainsäädäntöön, niin että siinä tunnustetaan naisiin kohdistuvan väkivallan erityispiirteitä, väkivallan toistuvuus ja alistavuus lähisuhteessa (Kvist, Timo & Takala, Hannu 2005; 74, Kansallinen ohjelma väkivallan vähentämiseksi 2009, 2).

Lakimuutoksen (HE 78/2010, 8, 14–15) tavoitteena oli huomioida lähisuhdeväkivallan erityispiirteet, jotka perustelevat tekojen saattamista virallisen syytteen alaiseksi. Uhri on useimmiten haavoittuva ja jollain tapaa riippuvainen tekijästä. Lievä pahoinpitely voi määrittää pitkäkestoista ihmissuhdetta ja muodostaa jatkuvan uhan. Lievään pahoinpitelyyn voi liittyä kontrollia ja alistamista. Tapahtumapaikkana on usein koti, jonka tulisi olla ihmiselle turvan ja suojan paikka. Koti tapahtumapaikkana vaikuttaa heikentävästi ihmisen hyvinvointiin. Lähisuhdeväkivallasta jää iso osa piilorikollisuudeksi ja toimenpiteet päättyvät ennen kuin rikosilmoitus on kirjattu.

Kotanen (2013a, 170) vertaa lain tuomia puuttumismahdollisuuksia lakiin perheen sisäisestä lähestymiskiellosta, jolla puututaan etupäässä hyvin vakavaan ja pitkittyneisiin väkivallankierteisiin. Lakimuutoksella tavoitellaan varhaista puuttumista jo ennen tilanteiden eskaloitumista ja kokonaisvaltaista väkivallan vähenemistä. Hallituksen esitys (78/2010, 4) korostaa, ettei lainsäädäntö riitä puuttumiskeinoksi lähisuhdeväkivallassa. Väkivallan pysäyttäminen on tehokkainta mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja vaatii väkivallan tunnistamista viranomaisilta ja uhrin lähipiiriltä.

Vainoaminen rikoslakiin

Ensi- ja turvakotiyhdistyksen Miina projektin Miina salongissa vierailut kansanedustaja ymmärsi vainoamisen vakavuuden ja merkityksen vainoamisen kohteeksi joutuville ihmisille kohdattuaan väkivaltaisissa suhteissa eläneitä naisia. Hän teki lakialoitteen vainoamisen kriminalisoinnista. (Miinan salongit.) Ihmisoikeussopimuksen luomasta paineesta ja lakialoitteen johdosta vainoaminen kriminalisoitiin Suomessa rikoslalla (13.12.2013/879) 25 luvun 7 a §:ssä ja laki tuli voimaan vuoden 2014 alusta lukien. Tuorin teoriaan palataksemme toteamme, että oikeusjärjestyksen eri tasojen välillä on liikettä ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen kautta laki muuttuu. Kun lakia esimerkiksi vainoamisen osalta sovelletaan, siitä tulee oikeudellista käytäntöä ja pintatasolta lähtee vaikutuksia oikeuskulttuuriin ja syvärakenteeseen. Kun lain ja sen soveltamisen vaikutukset ulottuvat yleiseen kulttuurirakenteeseen, vainoaminen on yleisesti tiedetty rikokseksi ja tunnustetaan toimintana.

Hallituksen esityksessä (19/2013, 6) tuodaan esiin Euroopan neuvoston ministerikomitean 7.4.2011 hyväksymä Euroopan yleissopimus (CETS 210⁷) naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta. Suomi allekirjoitti sopimuksen hyväksymisvaraamin 11.5.2011. Yleissopimusta on tarkoitus soveltaa kaikkiin lähi-suhdeväkivallan uhreihin. Sopimuksen artiklan 34 mukaan vainoaminen on kriminalisoitava. Sopimuksessa vainoamisella tarkoitetaan toiseen ihmiseen kohdistuvaa tahallista ja toistuvaa uhkaavaa käyttäytymistä, joka saa hänet pelkäämään turvallisuutensa vaarantumista.

Hallituksen esitys (19/2013, 6, 32, 51) määrittelee, että vainoaminen on toistuvaa uhkaamista, seuraamista, tarkkailua, yhteyden ottamista tai muulla vastaavalla tavalla oikeudettomasti vainoaa toista, siten että se *”on omiaan aiheuttamaan vainotussa pelkoa ja ahdistusta”*. Rikoksena vainoaminen on yleisen syytteen alainen. On myös muita säännöksiä, jotka antavat turvaa vainoamista vastaan: kotirauhan rikkominen, salakuuntelu, salakatselu ja pakottaminen sekä pahoinpitelysäännökset. Tunnusomaista vainoamiselle on, että se koostuu osateoista, jotka kokonaisuutena vakavasti häiritsevät ihmisen elämänlaatua. Teot voivat olla tavanomaisia, mutta niiden erityisluonne tulee vastentahtoisuudesta ja toistuvuudesta. Vainoaminen aiheuttaa tilan, josta voi kehittyä erittäin pelottava, ahdistava ja elämää hallitseva.

Vainottuna eläminen tuhoaa normaalin arjen. Naisen arjessa eron jälkeinen vaino saa monenlaisia muotoja, joihin liittyvistä teoista muodostuu mielivaltainen verkko. Teot voivat kohdistua myös vainon kohteeksi joutuvan lapsiin ja muihin läheisiin, joiden kautta vainoaja pyrkii saamaan vainon kohteen otteeseensa. Vainoaminen voi sisältää esimerkiksi vääristeltäviä lastensuojeluilmoituksia. Vainolle on tunnusomaista prosessuaalinen eteneminen. Vainon intensiteetti vaihtelee ajan myötä ja se voimistuu yleensä entisen kumppanin alkaessa rakentaa itsenäistä elämää, jonka vainoaja haluaa estää. Erityistä vainossa on sen ulottuminen mahdollisesti elämän joka osa-alueelle ja siitä muodostuva henkinen piina, lisäksi vainoon voi yhdistyä kaikkia sukupuolistuneen väkivallan muotoja. Kokemukset voivat olla kaaottisia ja niiden todellinen luonne vakavana väkivaltana voi hämärtyä uhrin kokemuksessa. (Nikupeteri & Laitinen 2013a, 31, 33–34.)

⁷ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence CETS No.: 210, Istanbul 2011.

Erityistä vainoamista koskevassa laissa on se, kuinka ihmisen omalle kokemukselle annetaan merkitys. Lähisuhteessa, kun ihmiset tuntevat toisensa erityisen hyvin, on mahdollista haavoittaa ja pelotella toista ihmistä hyvinkin pienillä eleillä ja teoilla, silloin kun väkivallan uhka on todellinen ja väkivalta aikaisemmin koettua. Vainoamisen kriminalisoinnilla yhteiskunta tulee vahvasti yksilön tueksi ja se on luonteva jatkumo lähestymiskiellolle. Uhrin asemaan asettuminen on vainon kriminalisoinnin myötä edennyt jälleen syvemmälle kriittisen oikeuspositiivismin tasojen rakenteessa. Palvelujärjestelmän käytännössä vainon uhrin avun saaminen ei ole vielä syvärakenteessa. Uhrin avun saanti edellyttää tunnistetuksi tuleamista. Anna Nikupeterin ja Merja Laitisen (2013a, 40) mukaan ammattilaisten positiiviseksi tarkoittama vallankäyttö voi tukea vainotekoja ja alistaa uhria. Vainoon liittyvä manipulatiivinen käytös, esimerkiksi kukkien ostaminen ja rakastavalta näyttävä käytös, voivat antaa väärän kuvan todellisuudesta. Mikäli yksittäisiä tekoja ei nähdä osana jatkumoa, vaino jää näkymättömiin. Palvelujärjestelmässä vaino voi hämärtyä huoltajuusriidaksi, vaikeaksi parisuhteeksi, työpaikkakiusaamiseksi tai vanhemman vieraannuttamiseksi lapsesta.

Kriittisen oikeuspositiivismin soveltaminen lähisuhdeväkivaltaan

Tuorin (2002, 76–77) mukaan perus- ja ihmisoikeudet ovat keskeinen ainesosa modernin oikeuden normatiivisessa syvärakenteessa. Yleiset oikeusperiaatteet ovat vuorovaiikutussuhteessa yhteiskunnassa vallitseviin eettisiin arvoihin ja moraalisiin periaatteisiin. (Tuori 2007, 156.) Pohdimme, että sosiaalisten ongelmien siirtyminen oikeudellisiksi ongelmiksi, niiden tunnistaminen oikeassa suhteessa perus- ja ihmisoikeuksiin ja niiden ongelmien ratkaisupyrkimysten päätyminen lainsäädäntöön on esimerkki Tuorin (2000, 76–77) esittämästä sedimentaatioprosessista ja liikkeestä oikeusjärjestyksen eri kerrosten välillä.

Katsomme, että sosiaalisten ongelmien ratkaisupyrkimykset siirtyvät yhteiskunnan kulttuurirakenteeseen ilmiön tunnistamisen, nimeämisen ja käsitteellistämisen kautta. Esimerkkejä tutkimukseemme liittyvistä sosiaalisista ilmiöistä ovat lähisuhdeväkivalta, vainoaminen ja perhesurmat. Näitä ongelmia on aina ollut, mutta yhteiskunnan vastaaaminen näihin ongelmiin on alkanut ilmiöiden tiedostamisesta. Tiedostamisen ja ilmiöiden julkisen esillä olon kautta asiat alkavat saada jalansijaa kulttuurirakenteessa. Yhteiskunnallisen vaikuttamisen kautta ratkaisupyrkimykset saavat muotonsa lainsäädän-

nössä. Kun asiat ovat saaneet lain muodon, tietoisuus leviää yhteiskunnassa edelleen lain soveltamisen kautta.

Kotasen (2013a, 13) mukaan yhteiskunnalliset muutokset heijastuvat lainsäädäntöön ja lainsäädännön muutostrendit muokkaavat yleisiä yhteiskunnallisia normeja. Yhteiskunnalliset normit vaikuttavat ihmisten käyttäytymiseen ja käyttäytymistä koskeviin odotuksiin. Palaamme vielä Tuorin (2002, 191) argumenttiin oikeuden viimekätisten pätevyyskriteerien täyttymisestä, kun oikeuden syvärakenteelliset justifikaatioperiaatteet vastaavat modernin yhteiskunnan yleisiä kulttuurirakenteita ja kun ne ovat kerrostuneet laajan oikeusyhteisön tietoisuuteen ja ilmenevät käytännössä asti näkyvänä toimintana (kts. 3.3). Kotanen (2013a) on esittänyt kuinka ihmisoikeuksien toteutuminen, ja tässä tutkimuksessa henkilökohtaisen turvallisuuden toteutuminen lähisuhteissa, merkitsee uhrinäkökulman sisäistämistä lainsäädäntöön. Uhrin asemaan asettuminen lainsäädäntötasolla on edennyt asteittain. Valtion on täytynyt luopua yksityiseen tilaan kohdistuvasta puuttumattomuudesta, jonka taustalla on periaate yksityisyyden suojasta, ja ottaa yksityinen tila haltuun toteuttaakseen turvaamisvelvoitteen ja heikomman suoja -periaatteen.

Kotasen (2013a) mukaan käytännössä asti näkyvään toimintaan pääsemiseksi tarvitaan yhteiskunnalta pitkäjänteistä panostusta väkivaltaongelman hoitamiseen. Väkivaltaan puuttuminen on viranomaisille vaativa tehtävä, esimerkiksi vainoamisen tunnistaminen vaatii ajallisen jatkumon tarkastelua kokonaisuutena (Nikupeteri & Laitinen 2013). Nykyajan keskustelu vainosta muistuttaa 1990-luvun keskustelua raiskauksesta parisuhhteissa (mt.). Vainoamistilanteissa naisilla on hyvin suuri vastuu omasta ja lastensa turvallisuudesta ja avun saaminen täytyy saada nykyistä helpommaksi.

3.5 Lasten oikeudet turvaan ja vanhemmuuden tukeminen palvelujärjestelmässä

Lastensuojelu ja emaltaehkäisevä lastensuojelu

Lapsilla on erityinen oikeus suojeluun ikänsä ja kehitystasonsa vuoksi YK:n vuoden 1959 lapsen oikeuksien julistuksen mukaan. YK:n yleissopimuksessa lasten oikeuksista vuodelta 1989 sopimusvaltiot takaavat 6 artiklassa lapsille henkiinjäämisen ja kehittymisen edellytykset ja tunnustavat lapsen synnynnäisen oikeuden elämään. Suomessa

sopimus on voimaansaatettu asetuksella 21.08.1991/60. Tutkimuksemme näkökulmasta henkiinjääminen edellyttää perhesurmia ehkäisevää tutkimusta ja työtä. Vuosina 1970–1994 Suomessa kuoli 75 lasta surma-itsemurhassa (filicide-suicide), jossa vanhempi tappoi myös itsensä. Tämän lisäksi 15 lasta kuoli surmatapauksissa (filicide), joissa oli enemmän kuin yksi lapsi uhrina. (Vanamo⁸ ym. 2001, 200.)

Lastensuojelulain (13.4.2007/417) mukainen ehkäisevä lastensuojelu on suunnitelmallista toimintaa, jolla edistetään lasten hyvinvointia. Toiminta toteutetaan peruspalveluissa kuten neuvolassa ja muussa terveydenhuollossa, päivähoidossa ja koulussa. Piispa ym. (2012a, 22) korostavat neuvolan merkitystä lapsiperheiden ongelmien tunnistamisessa, koska neuvola tavoittaa lähestulkoon kaikki alle kouluikäiset lapset. Terveydenhuoltolain (30.12.2010/1326) nojalla annetun asetuksen (338/2011) 7 §:n mukaan laajaan terveystarkastukseen kuuluu lapsen vanhempien haastattelemine ja koko perheen hyvinvoinnin arvioiminen siinä laajuudessa kuin lapsen hoidon ja tuen tarpeen arviointi edellyttää. 13 §:n mukaan terveydenhuollossa on selvitettävä erityisen tuen tarve, kun lapsessa, oppilaassa, perheessä tai ympäristössä on terveyttä tai kehitystä vaarantavia tekijöitä.

Sosiaalihuoltolain 13 §:ssä säädetään lapsen kasvuolojen turvaamisesta perheessä: *”Lapsella ja hänen perheellään on oikeus saada viipymättä lapsen terveyden ja kehityksen kannalta välttämättömät sosiaalipalvelut.”* Palveluja täytyy järjestää riittävästi ja tarvittavina vuorokauden aikoina. Lapsella ja hänen perheellään on oikeus saada lain 14 §:ssä mainittuja palveluja ilman lastensuojelun asiakkuutta. Lain tavoitteena on madallata tuen hakemisen kynnystä ja tuen oikea-aikaisuus. Arvio lapsen välttämättömistä palveluista kirjataan 39 §:n mukaiseen asiakassuunnitelmaan. (HE 164/2014.)

Asiakassuunnitelma on lapsen oikeuksien kannalta tärkeä asiakirja. Sosiaalihuoltolain 14 §:ssä mainittuja palveluja ovat esimerkiksi kotipalvelu, perhetyö, kasvatus- ja perheneuvonta sekä lapsen ja vanhemman välisten tapaamisten valvonta. Lain 10 §:n mukaan palveluja annettaessa ja kehitettäessä on huolehdittava siitä, että palvelujen avulla tuetaan vanhempia kasvatuksessa. Lastensuojelulain 2 §:ssä todetaan, että vanhemmilla on ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista. Piispa ym. (2012a, 17–19, 26) mukaan tukitoimenpiteiden tarjoaminen perheille sopivassa kohdassa voi ehkäistä viranomaisten

⁸ Tuija Vanamo osallistui sosiaalityöntekijänä moniammatilliseen tutkimusryhmään, joka tutki lasten kuolemia perheen sisäisissä henkirikoksissa.

tarvetta voimakkaisiin toimenpiteisiin ja interventioihin. Pelko viranomaisten voimakkaasta puuttumisesta on saattanut joissakin tapauksissa laukaista perhesurman. Olisi tärkeää, että viranomaiset tarjoaisivat oma-aloitteisesti perheille tukimuotoja sen sijaan, että tehdään vain välttämättömät toimenpiteet. (Piispa ym. 2012a, 17–19).

Viranomaisten velvollisuus tehdä lastensuojeluilmoitus on lapsen oikeus. Lastensuojelulain 25 §:ssä säädetään viranomaisten ja julkisissa palvelutehtävissä toimivien ilmoitusvelvollisuudesta kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle. Ilmoitusvelvollisuus syntyy, kun heidän tietoonsa työtehtävien kautta tulee lapsi, jonka kehitystä vaarantavat olosuhteet, huolenpito tai oma käyttäytyminen edellyttävät lastensuojelutarpeen selvittämistä. Ilmoitusvelvollisuus on myös sikiövaiheessa olevasta vauvasta, silloin kun on perusteltua syytä epäillä vauvan olevan lastensuojelun tukitoimien tarpeessa heti syntymänsä jälkeen. Kyseessä on silloin ennakollinen lastensuojeluilmoitus (25 c §). Perusteltuna syynä voidaan pitää äidin päihdeongelmaa ja vakavaa mielenterveyden häiriötä (HE 225/2009), myös väkivalta ja sen uhka ovat perusteltu syy (Piispa ym. 2012a, 21). 25 §:ssä säädetään myös muulle henkilölle oikeus tehdä lastensuojeluilmoitus salassapitosäännösten estämättä (911/2012).

Sosiaalihuoltolain 35 §:ssä säädetään yhteydenotosta sosiaalihuoltoon tuen tarpeen arvioimiseksi. Julkista palvelutehtävää hoitavilla on velvollisuus yhteydenottoon. Mikäli yhteydenotto tehdään viipymättä, ei tarvitse erikseen tehdä lastensuojelulain mukaista lastensuojeluilmoitusta. Lastensuojelulain 25 a § vahvistaa asian. Edellytyksenä on, että yhteydenoton syyt esitetään. Yhteydenotto tehdään yhdessä lapsen tai vanhemman kanssa. Samanlainen yhteydenotto samoilla edellytyksillä voidaan tehdä lastensuojelulain 25 a §:n mukaisesti pyyntönä lastensuojelutarpeen arvioimiseksi.

Ilmoitusvelvollisuutta lasten asioissa on laajennettu ja ilmoituskynnystä laskettu lakimuutoksilla. Ilmoituksen, yhteydenoton ja pyynnön kriteeriksi riittää lapsesta sellainen huoli, että se edellyttää lastensuojelutarpeen selvittämistä. Selvityksessä perhesurmien taustoista todettiin, että joissakin perhesurmatapauksissa lastensuojeluilmoituksen tekoa oli terveydenhuollossa pohdittu, mutta jätetty kuitenkin tekemättä. Riskikohtana näytetty vastuun siirtäminen ilmoituksen tekemisestä toiselle viranomaiselle. Selvityksen yhteenvedossa kannustetaan sosiaali- ja terveystoimen henkilökuntaa tekemään lastensuojeluilmoituksia ja ennakollisia lastensuojeluilmoituksia. (Piispa ym. 2012a, 20–21, 31.)

Ellonen ja Pösö (2014, 741–743) esittävät, että vaikka on säädetty lait vahvasti suojelemaan lapsia, instituutioiden reagoinnissa lasten kokemaan väkivaltaan on olemassa suuri epäröinnin alue, jossa harkitaan puuttumisen oikeutusta ja seurauksia. Epäröintiä on erityisesti, kun lapsen kokema väkivalta on lievää tai kun siitä ei ole varmaa näyttöä. Terveys- ja koulutoimi ja päivähoito eivät aina luota lastensuojelun toimivan lapsen edun mukaisesti. Selvät jäljet väkivallasta lapsen kehossa tekevät hänestä ”ideaalin uhrin”, joka saa instituutiot reagoimaan. Uhrinäkökulmasta, kun instituutiot epäröivät, lapsi ei saa hänelle Suomen lainsäädännön suomaa lasten oikeuksien mukaista sekä myös Euroopan neuvoston ohjeiden kanssa linjassa olevaa uhrin asemaa (Euroopan neuvosto, 2011).

Lapset ovat aikuisten vastuulla ja siksi on tärkeää, että lapset tulevat huomioiduiksi aikuisten palveluissa. Lastensuojelulain 10 §:n ja sosiaalihuoltolain 44 §:n mukaan aikuisille suunnatuissa palveluissa on selvitettävä perheen lapsen hoidon ja tuen tarve. Lapsen huolenpito ja riittävä tuki on turvattava silloin, kun hänestä huolta pitävä aikuinen saa mielenterveys- ja päihdepalveluja tai muita sosiaali- ja terveyspalvelua, ja hänen toimintakykynsä on heikentynyt. Säännöksissä korostetaan viranomaisten yhteistyön tärkeyttä ja perhekeskeistä työskentelyä (HE 164/2014, 50.) Asian tärkeydestä kertoo, että myös terveydenhuoltolain 70 §:ssä on sama säännös. Perhesurmaselvityksen tapauksista ilmeni epäkohtia lapsen huomioimisessa aikuisten palveluissa. Puutteita oli erityisesti mielenterveyspalveluissa. Selvityksen mukaan vanhemman kykyä huolehtia lapsesta ei arvioida riittävästi hänen hakiessa apua omiin vaikeuksiinsa ja esimerkiksi parisuhdeongelmiin. (Piispa ym. 2012a, 18.)

Lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu on tarpeen silloin, kun ehkäisevän lastensuojelun keinot eivät riitä turvaamaan lapsen turvallisuutta ja kehitystä. Lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelussa tehdään lastensuojelutarpeen selvitys ja asiakassuunnitelma. Palveluihin kuuluvat myös kiireellinen sijoitus, huostaanotto, sijaishuolto ja jälkihuolto. (HE 225/2009, 44; HE 164/2014, 42.) Lastensuojelulain 36 §:n mukaan lastensuojelun asiakasperheelle on järjestettävä tarpeen mukaisia avohuollon tukitoimia asiakassuunnitelman mukaisesti. Pohdimme että asiakassuunnitelmaan mahdollisimman tarkasti kirjatut tukitoimet ja niiden tavoitteet selkiyttävät ja tehostavat työtä. Lain 36 §:ssä on listattu kuusi tukimuotoa, joita tarvittaessa on järjestettävä. Lista ei ole tyhjentävä ja kuudentena onkin muut lasta ja perhettä tukevat palvelut. Ensimmäinen tukimuoto on lapsen tai perheen ongelmatilanteen selvittäminen. Toinen tukimuoto kattaa esimerkiksi taloudel-

lisen ja muun lapsen tukemisen koulunkäynnissä, harrastuksissa, läheisten suhteiden ylläpidossa ja muissa yksilökohtaisissa tarpeissa. Kolmantena on lapsen kuntoutumista tukevat hoito- ja terapiapalvelut, neljäntenä tehostettu perhetyö ja viidentenä perhekuntoutus.

Lastensuojelun tukitoimiksi kirjataan kaikki lasta ja perhettä tukevat palvelut, joihin lastensuojelusta ohjataan. Osa palveluista on samoja kuin yleisessä ehkäisevässä lastensuojelussa ja joita voi saada myös ilman lastensuojelun asiakkuutta. Tukitoimet sisältävät lastensuojelun omat palvelut, kunnan muut palvelut kuten perheneuvola, ostopalvelut ja järjestöjen palvelut. Tukitoimet ovat hyvin moninaisia. Lastensuojelulain 37 §:n mukaan lapsen sijoitus, yhdessä vanhempien kanssa tai yksin, voidaan tehdä myös avohuollon tukitoimena, joka edellyttää vanhempien ja 12 vuotta täyttäneen lapsen suostumusta.

Nykyinen lastensuojelulaki (30.12.2014/1302) mahdollistaa myös kiireellisen avohuollon sijoituksen, josta säädetään 37 b §:ssä kiireellisenä avohuollon tukitoimena. 38 §:n mukainen kiireellinen sijoitus, joka voidaan tehdä vanhemman ja/tai 12-vuotiaan lapsen vastustaessa, edellyttää että lapsi on välittömässä vaarassa. Lain 40 §:n mukaan lapsi on otettava huostaan, mikäli lapsen hoidossa tai kasvuolosuhteissa ilmenevät puutteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai jos lapsi itse vakavasti vaarantaa terveyttään tai kehitystään. Pohdimme, että suuri perhesurmariski, josta on tietoa esimerkiksi uhkailuna, voi muodostaa lapselle välittömän vaaran. Viranomaisen täytyy taata lapsen turvallisuus ja toimenpiteiden tarve on arvioitava nopeasti. Samoin uhkailu lapsen vahingoittamisesta, esimerkiksi jos puoliso haluaa erota, täytyy ottaa vakavasti. Silloin lapsen terveys voi vaarantua vakavasti ja välittömän vaaran olemassaolo on arvioitava.

Valtion tarkastusvirasto teki vuonna 2012 lastensuojelun tuloksellisuustarkastuksen, jonka mukaan väkivallan hallintaan tarkoitettuja palveluja on liian vähän. Avohuollon palvelujärjestelmä ei pysty riittävästi vastaamaan väkivaltaa kokeneiden asiakkaiden tarpeisiin. Lastensuojelusta vastaavien viranomaisten tehtävänä on varmistaa, että kotonaan väkivaltaa kokeneet lapset tunnistetaan lastensuojelun avohuollossa ja että väkivallan tekijät ohjataan väkivallassa auttaviin palveluihin. (Hanhinen & Rintala 2012, 41, 202.) Huostaan otettujen lasten perhetaustoissa esiintyy usein väkivaltaa ja se on päihdeidenkäytön ohessa yleisin syy huostaanotolle. Kolmas suuri syy huostaanotoille on

mielenterveysongelmat. (Hiitola & Heino 2009, 49, 53.) Hiitola (mt., 53) kuvaa väkivaltaa näkymättömäksi ja ohitetuksi ongelmaksi, koska tutkimissaan huostaanottopäätöksissä asiasta kirjoitettiin epäselvästi. Usein väkivallan tekijöitä ja uhreja ei eritelty ja tilanteen vakavuus lapsen kannalta jäi tarkentamatta.

Avohuollon tukitoimien tarjoamisen haastavaksi tekee Kai Alhasen (2014, 67) mukaan lastensuojelun toimintaan vaikuttava ja sitä ympäröivä hajanainen ja sekava palvelujärjestelmä. Työhön kohdistuvien paineiden kuten kiireen ja huonosti toimivan viranomaisten yhteistyön johdosta lastensuojelun käytännöissä voidaan ohittaa asiakkaiden kokemukset. Asiakkaille on vaikea löytää sopivia tukimuotoja ja apu voi olla riittämätöntä. (Mt.) Myös valtion tarkastusviraston tarkastuksen mukaan lastensuojelun avohuolto olisi vaikuttavampaa, jos työntekijät ehtisivät tukea perheitä enemmän. Tarkastushaastattelujen perusteella merkittäväksi ongelmaksi havaittiin vanhempien motivaation puute palvelun vastaanottamisessa. Vanhempia ei voida pakottaa ottamaan vastaan palveluja, joten olennaista on vanhempien motivointi, jonka intensiivisyys vaihtelee kunnittain. Tarkastuksessa haastateltiin asiantuntijaa, jonka mukaan vanhemmilla on järkeenkäyviä syitä kieltäytyä tukitoimista, mutta työntekijät ovat liian kiireisiä ehtiäkseen paneutua syihin. (Hanhinen & Rintala 2012, 129.)

Lastensuojelun avohuollon hyvin tavallinen tukitoimi on lastensuojelun perhetyö, joka on luonteeltaan ohjaavaa. Valtion tarkastuskertomuksen (Hanhinen & Rintala 2012, 38, 39) mukaan perhetyön saatavuutta tulee lisätä, etenkin iltaisin ja viikonloppuisin. Suureksi puutteeksi todettiin kotipalvelun vähäisyys, koska tarvetta on paljon enemmän kuin palvelua on saatavilla. Hiitolan ja Heinosen (2009, 29) tutkimuksessa huostaanottopäätöksistä nousi esiin vanhempien kritiikki siitä, että he saivat perhetyötä vaikka olisivat tarvinneet apua arkisissa asioissa kuten siivouksessa eli kotipalvelua tukitoimena. (Mt.) Uusi sosiaalihuoltolaki pyrkii vastaamaan tähän tarpeeseen. Kotipalvelua tulee saada riittävän ajoissa, lain 13 §:n mukaan myös ilman lastensuojelun asiakkuutta.

Hiitolan ja Heino (2009, 27) tutkimuksessa yleisimpiä palveluja olivat tukiperheet ja -henkilöt, perhetyö, kotipalvelu, lasten harrastusten tukeminen ja leireihin myönnetty tuki. Perhekuntoutusjaksot ja ensikotiasuminen myös nousivat esiin aineistosta perheiden palveluina. Lapsia tukivat koulujen koulukuraattorit, terveydenhuolto ja psykiatria. (Mt.) Tukihenkilöistä ja -perheistä on suuri pula (Hanhinen & Rintala 2012, 40). Vanhempien tukimuotoja olivat mielenterveystoimiston palvelut ja päihdepalveluista erityi-

sesti A-klinikka (Hiitola & Heino 2009, 27). Valtion tarkastuskertomuksen mukaan päihdepalveluista on puutetta. Lisää tarvitaan myös väkivaltapalveluja sekä miehille että naisille ja eroperheiden vertaistukiryhmiä. (Hanhinen & Rintala 2012, 36.) Hiitolan ja Heinon (2009, 27) tutkimusaineiston miehillä oli kohtalaisen hyvät mahdollisuudet saada apua ja yksilöterapiaa väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Tutkijoista oli hälyttävää, ettei heidän tutkimusaineistosta ilmennyt mitään tukea naisille väkivallan tekijöinä tai koki-joina.

Suomessa tehdään paljon hyvää työtä ihmisten auttamiseksi. Piispa ym. (2012a, 17) muistuttavat, että viranomaiset pystyvät auttamaan suurinta osaa kriisissä olevista perheistä. Lastensuojelun arkirealismia on kuitenkin suuri kuormittuneisuus. Alhanen (2014, 7,8) on nimennyt lastensuojelujärjestelmän kuusi laaja-alaista uhkatekijää: palveluiden pirstaleisuus, työntekijöiden vähyys, johtamisongelmat, työntekijöiden vaihtuminen, yhteistyön vaikeudet ja arkitiedon ohittaminen. Työntekijät eivät ehdi riittävän huolellisesti pohtia asiakkaiden tarpeita ja heidän ajatuksiaan, eikä myöskään muiden ammattilaisten näkökulmia. Alhasen tutkimusaineiston lapset ja heidän vanhempansa eivät olleet läheskään aina saaneet tarvitsemaansa apua, heitä oli kohdeltu monesti väheksyen ja heidän yksityisyyteensä oli puututtu liian voimakkaasti.

Avioerojen yhteydessä vanhemmat sopivat lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisista, joista on laissa säädetty laissa (Laki lapsen huollosta ja tapaamisesta 3.4.1983/361). Lastenvalvoja voi auttaa neuvottelemaan sopimuksesta ja vahvistaa sen virallisesti. Sopimus on merkittävä lasten oikeuksien toteutumisen kannalta. Piispa ym. (2012a, 25) ovat huolissaan siitä, että lastenvalvojilla ei ole käytössä yhteistä toimintamallia väkivallan puheeksi ottamiseen. Erityisen haastavaksi lastenvalvojan työssä väkivallasta puhumisen tekee se, että vanhemmat ovat yleensä yhtä aikaa paikalla. Lastenvalvojan täytyy tuntea alueen palvelujärjestelmä ja ohjata asiakkaita tarvittaessa saamaan tukea.

Vanhemmat voivat viedä lapsen asian huollosta, asumisesta ja tapaamisesta käräjäoikeuteen, mikäli he eivät saavuta yhteisymmärrystä. Asian ratkaistakseen käräjäoikeus pyytää sosiaalilautakunnalta olosuhdeselvityksen, joka on merkittävä osa oikeudenkäyntiaineistoa (Lastensuojelun käsikirja). Selvityksen tarkoitus on saada tietoa vanhemman kyvystä huolehtia lapsesta ja olosuhteista. Selvitettäviin asioihin kuuluvat myös vanhemman terveydentila, päihteenkäyttö, rikollisuus ja muu asosiaalisuus. Muilta viranomaisilta voidaan pyytää lausuntoja. (Lastensuojelun käsikirja.) Oikeuden

ratkaisua haetaan usein vaikeissa parisuhteissa ja ristiriitaisissa erotilanteissa, joiden taustalla voi olla väkivaltaa. Olosuhdeselvitys antaa mahdollisuuden huomioida väkivallan. Vaikka lapsi ei olisi fyysisen väkivallan uhri, väkivallan aistiminen ja näkeminen vaurioittaa lasta. Väkivaltatapauksissa lasten huollon ja tapaamisen järjestämiseen liittyy riski väkivallan jatkumisesta. Väkivalta voi olla fyysistä ja suoraa tai henkistä, jossa lapsen asioita käytetään toisen vanhemman uhkailuun ja kiristämiseen. (Piispa ym. 2012a, 24–25.) Väkivalta voi jatkua myös eron jälkeisen vainon muodossa.

Väkivaltaspesifit palvelut ovat merkittävässä asemassa väkivallan pysäyttämässä. Miehet ohjautuvat eri tavoin asiakkaiksi. He voivat itse ottaa yhteyttä palveluihin. Turvakotiin tulleiden naisten kumppaneille tarjotaan työskentelyä väkivaltaongelman kanssa. Lastensuojelusta ohjataan miehiä väkivaltatyön asiakkaiksi. Monissa maissa miesryhmät toimivat osana rikosoikeusjärjestelmää, mutta Suomessa hoito ei ole mahdollista rikosseuraamuksen vaihtoehtona. Kahdella paikkakunnalla on kehitetty lähisuhdeväkivallasta syytteeseen joutuneiden miesten hoitoa ryhmissä, joihin Espoossa syyttäjä ja Porvoossa poliisi ohjaa asiakkaita. Vangeille ja vankilasta vapautuneille on omia hankkeita. (Säävälä ym. 2006, 70–71.)

Miesten väkivaltatyöstä esimerkkejä ovat turvakotien liiton Jussityö, Espoossa toimiva Lyömätön linja ja maahanmuuttajamiehille tarkoitettu Miehen linja sekä Miessakit ry:n Lyömätön linja, joka toimii Helsingissä ja Tampereella. Naiserityistä väkivaltatyötä tarjoaa Maria-Akatemia. Väestöliiton parisuhdeneuvonnassa voi käsitellä myös parisuhdeväkivaltaa. (Apua uhreille ja tekijöille.) Järjestötoiminnan lisäksi erilaiset perhekriisiyksiköt ja väkivaltatyön palvelukeskukset tukevat perheitä väkivalta-asioissa. Nopea puuttuminen väkivaltaan edellyttää viranomaisten yhteistä työtä. Toimiva esimerkki on moniammatilliset Ankkuri-tiimit, joissa yhdistyy poliisin, nuorisotoimen sekä sosiaali- ja terveystoimen osaaminen. Tarkoituksena on puuttua nuorten rikollisuuden lisäksi varhaisessa vaiheessa perheen sisäiseen väkivaltaan. Työn vahvuutena on eri viranomaisten tietojen yhdistäminen ja nopea palvelu. Toiminnan on tarkoitus tulla valtakunnalliseksi. (Viranomaisyhteistyö avainasemassa perhe- ja lastensurmien ehkäisyssä.)

3.6 Viranomaisten välinen yhteistyö ja perhesurmien ehkäisy

Perhesurmat ja perheen sisäinen väkivalta tapahtuvat yleensä yksityisyyden suojassa, johon puuttuminen edellyttää laissa määriteltyjä viranomaisen tehtäviä ja toimivaltuuksia (Perhe- ja lapsisurmien ehkäisy 2014, 11). Viranomaisten väkivaltaan puuttumisen näkökulmasta vastakkain ovat perustuslain 10 §:n mukainen yksityiselämän suoja ja 7 §:n mukainen ihmisen oikeus elämään, koskemattomuuteen, turvallisuuteen. Väkivallan ehkäiseminen ja estäminen edellyttävät usein viranomaisten yhteistyötä ja ihmisten henkilökohtaisten tietojen paljastamista, jolloin vastakkain asettuvat yksityisyyden suoja ja viranomaisen tiedon tarve tehtäviensä hoitamiseksi. Kun perusoikeudella suojattuun oikeushyvään kohdistuu loukkaus, on viranomaisilla velvollisuus puuttua asiaan ja mitä heikommassa asemassa ihminen on, sitä suuremmissa määrin puuttuminen on oikeutettu. Lasten turvallisuus ja heidän suojaamisensa ohittaa yksityiselämä suojan. (Mt., 10, 8).

Turvaamisvelvoitteeseen liittyy uhrinnäkökulman huomioiminen (Kotanen 2013a, 159). Entä jos uhri ei halua tai ole valmis ottamaan apua vastaan? Hallituksen esityksen (309/1993) mukaan perustuslain 7 §:ssä todettu oikeus vapauteen on yleisperusoikeus, joka tarkoittaa myös tahdon vapautta ja itsemääräämisoikeutta. Julkisen vallan toimintavelvollisuus ihmisen suojaamiseksi ilman hänen omaa suostumusta tulee kyseeseen vain poikkeuksellisesti haavoittuvien ihmisryhmien kuten lasten ja ikääntyneiden ihmisten kohdalla (Perhe- ja lapsisurmien ehkäisy 2014, 7). Väkivaltaan liittyvä häpeä vaiennuttaa usein uhrin (Husso 2003 kts. luku 2.2) ja väkivallan uhri tarvitsee aikaa, rohkaisua ja tukea avun hakemiseen ja vastaanottamiseen. Ulkopuolisten täytyy puuttua perheen sisäiseen väkivaltaan ottamalla se puheeksi (Koko perhe kierteessä 2007, 64).

Perheet voivat saada apua monesta paikasta ja perheen tukijat eivät aina tiedä toisistaan. Sosiaalityöntekijän vastuulla on sosiaalihuollon asiakkaan palvelukokonaisuuden hahmottaminen ja koordinointi. Perheen sisäisestä väkivallasta kärsivät ihmiset tarvitsevat usein monien viranomaisten ja julkisten toimijoiden apua (Perhe- ja lapsisurmien ehkäisy ja estäminen 2014, 38). Avun hakeminen on uuvuttavaa, jos apua täytyy monesta paikasta. Moniviranomaistyön avulla asiakas pääsee sujuvammin palvelujen pariin, eikä asiakkaan tarvitse yksin hakea apua eri viranomaisilta (mt.). Piispan ym. (2012a, 26) mukaan viranomaisilla on epävarmuutta salassapitosäädöksistä ja se ilmenee yhteistyön puutteena asiakastyössä. Salassa pidettävien tietojen luovuttaminen ja käsittely on

mahdollista viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (21.5.1999/621) perusteella, silloin kun se on välttämätöntä tehtävän suorittamiseksi.

Eri toimijoiden erilaiset roolit edellyttävät sisällöltään erilaisia tietoja. Yksityisyyden suojaamiseksi on rajattava tiedonsaanti juuri siihen tietomäärään, jota kunkin toimijan työtehtävä edellyttää. Salassa pidettävien tietojen saaminen ja luovutus perustuvat kunkin viranomaisen oman alan erityissääntelyyn tai asianosaisen suostumukseen. Usean lain soveltaminen moniviranomaistyössä luo epävarmuutta. Perhesurmien estämiseksi ja perheen sisäisen väkivallan vähentämiseksi tarvitaan viranomaisten yhteistyön organisoimista ja erityisesti paikallisia poikkihallinnollisia toimintamalleja, joiden avulla viranomaiset työskentelevät yhdessä yksilö- ja perhekohtaisesti. Perheen palvelujen yhteen nivominen edellyttää palvelujen koordinoimista, jotta palveluketju olisi toimiva. (Perhe- ja lapsisurmien ehkäisy 2014, 17, 53.)

Tietojen luovuttamisen välttämättömyyden arvioinnissa auttaa perhesurmien ehkäisy- ja estämistoimien jakaminen kolmeen eri kategoriaan: yleiset julkiset palvelut, suunniteltu perhekohtainen työ ja nopea auttaminen. *Ensimmäinen kategoria* on ehkäisevä ja estävä toiminta, joka sisältyy viranomaisten perustyöhön ja yhteiskunnallisiin palveluihin. Viranomaisten yhteistyö ja moniammatillinen työskentely sisältyvät perustyöhön. (Perhe- ja lapsisurmien ehkäisy 2014, 10.) Perheiden yleinen hyvinvointi ja laadukkaat yhteiskunnalliset palvelut ehkäisevät ja vähentävät väkivaltaa. Pohdimme että laadukkaisiin palveluihin kuuluu myös väkivallan puheeksi ottaminen, ei pelkästään matalalla kynnyksellä vaan osana perustyötä.

Toinen kategoria on yksilö- ja perhekohtainen ja kattaa tilanteet, joissa ihmisestä tai perheestä on syntynyt viranomaisille erityinen huoli. Tilanteessa tarvitaan palvelujen tarpeen arviointia ja perhekohtaisia toimenpiteitä. Päivähoidossa, koulutoimessa ja nuorisotoimessa työskennellään lasten ja nuorten arjessa, jossa voi syntyä huoli lapsen, nuoren ja hänen perheensä tilanteesta. Arkityössä kohdataan myös perheitä, joiden tilanne on kriisiytynyt tai vaarassa kriisiytyä. Sosiaalityö tarvitsee heiltä tietoa voidakseen selvittää tilanteen ja tuen tarpeen. Virka-ajan ulkopuolella auttaa sosiaalipäivystys kiireellisissä tilanteissa. Mikäli kyseessä on rikosepäily, sen selvittäminen kuuluu poliisille. Perheet voivat saada tukea myös kolmannelta sektorilta: kirkon perheasianneuvottelukeskuksesta, diakoniatyöstä ja järjestöiltä. (Perhe- ja lapsisurmien ehkäisy 2014, 10, 31–32.) Esimerkiksi Yksinhuoltajien ja yhteishuoltajien liitto tukee perheitä eron jälkeen.

Lapsen tai nuoren oireilu voi olla merkki kriisiytyneestä tilanteesta perheessä. Opetustoimessa perhe- ja lastensurmien ehkäisyn ja estämisen kannalta koulujen oppilashuoltotyöryhmät ovat tärkeässä asemassa. (Perhe- ja lapsisurmien ehkäisy 2014, 24, 32). Oppilashuoltotyössä käsitellään huolta herättäneitä oppilasasioita ja oppilashuoltotyöryhmissä moniammatillinen yhteistyö on luontevaa. Oppilas- ja opiskeluhuoltolain (30.12.2013/1287) 19 §:n mukaan opiskeluhuoltoryhmään voidaan kutsua opiskelijan tai huoltajan suostumuksella asiantuntijoita, esimerkiksi sosiaalityöntekijä, opiskelijan tuen ja palvelujen tarpeen arvioimiseksi. Opiskeluhuoltoryhmällä on oikeus kysyä neuvoa asiantuntijoilta yksittäisissä oppilasasioissa ja siinä tarkoituksessa myös oikeus ilmaista tietoja salassapitosäännösten estämättä. Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain perusteella kyseeseen tulevat välttämättömät tiedot. Nuorisotoimea koskee nuorisolaki (27.1.2006/72), jossa 7 b ja c §:issä säädetään tiedonluovutusvelvollisuudesta ja viranomaisten mahdollisuudesta ilmoittaa salassapitosäännösten estämättä nuoren yksilöinti- ja yhteystiedot kunnan etsivää nuorisotyötä varten.

Sosiaalityössä sosiaalityöntekijä tarvitsee asiakkaastaan henkilökohtaisia tietoja, jotka pääsääntöisesti saadaan asiakkaan suostumuksella. Laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (22.9.2000/812) 20 §:ssä säädetään, että viranomaisilla ja julkisilla toimijoilla on velvollisuus luovuttaa pyydettyä sosiaalityöntekijälle olennaiset asiakastiedot, jotka ovat välttämättömiä sosiaalityöntekijän asiakastyölle. Lain 16 §:ssä todetaan, että sosiaalihuollon salassa pidettäviä tietoja saa antaa asiakkaan suostumuksella toisille viranomaisille ja julkista tehtävää hoitaville tahoille. Sosiaalityöntekijällä on oikeus luovuttaa asiakasta koskevat välttämättömät tiedot asiakkaan hoidon, huollon ja koulutuksen tarpeen arvioimiseksi ja järjestämiseksi myös ilman asiakkaan suostumista, lain 17 §:n mukaan tietyin lisäedellytyksin, esimerkiksi että se on lapsen etu tai että asiakkaalla on ilmeinen huollon tarve eikä tietoja ole muuten saatavissa.

Kolmas kategoria tarkoittaa tilanteita, joissa täytyy toimia nopeasti. Kyseessä on vakava henkeen tai terveyteen kohdistuva väkivallan uhka tai epäily siitä ja edellyttää kiireistä arviointia ja usein välittömiä toimia esimerkiksi poliisilta, sosiaalitoimelta ja turvakodilta. (Perhe- ja lapsisurmien ehkäisy 2014, 10.) Poliisilain (22.7.2011/872) 4 luvun 2 §:n mukaan poliisilla on oikeus päällystöön kuuluvan poliisimiehen pyynnöstä saada viranomaiselta tehtävänsä suorittamiseksi tarvittavat tiedot ellei sitä ole laissa nimenomaisesti kielletty tai rajoitettu. Rikoslain 15 luvun 10 §:ssä on kriminalisoitu törkeän rikoksen,

kuten törkeän pahoinpitelyn, tapon, surman ja murhan hankkeilla olon ilmoittamatta jättäminen.

Viranomaisten yhteistyön kannalta terveydenhuolto on koettu vaikeimmaksi tahoksi salassa pidettävien tietojen saamisessa (Perhe- ja lapsisurmien ehkäisy 2014, 45). Terveydenhuollossa potilassuhteen luottamuksellisuuteen liittyy erityisen painava salassapitointressi, joten poliisille ilmoittamisen on oikeuttanut vain sitä painavampaan intressiin kohdistuvan loukkaamisen estäminen. Tällainen intressi on toisen ihmisen elämän suojeleminen ja myös toisen ihmisen koskemattomuuden ja yksilöautonomian suojeleminen voivat muodostaa riittävän painavan intressin. (Kauppi 2007, 149–150.)

Hallituksen esityksen (333/2014, 4) mukaan perhe- ja lastensurmien ehkäisemiseksi on tärkeää, että viranomaiset voivat oma-aloitteisesti ja salassapitosäännösten estämättä puuttua yksittäisiin henkeen ja terveyteen kohdistuviin uhkaepäilyihin. Viranomaisille vaikeutta on aiheuttanut tiedonvaihtoa koskevien säännösten keskinäiset suhteet. Lakia on uudistettu säätämällä viranomaisten oikeudesta oma-aloitteisesti ilmoittaa poliisille havainnoista, joiden perusteella on syytä epäillä jonkun olevan vaarassa joutua väkivallan uhriksi. Potilaslaissa (17.8.1992/785) säädös on 13 §:ssä:

”Sen estämättä, mitä 2 momentissa säädetään, terveydenhuollon ammattihenkilö tai muu terveydenhuollon toimintayksikössä työskentelevä taikka sen tehtäviä suorittava henkilö saa salassapitovelvollisuuden estämättä ilmoittaa poliisille henkeen tai terveyteen kohdistuvan uhkan arviointia ja uhkaavan teon estämistä varten välttämättömät tiedot, jos henkilö tämän lain mukaisia tehtäviä hoitaessaan on saanut tietoja olosuhteista, joiden perusteella hänellä on syytä epäillä jonkun olevan vaarassa joutua väkivallan kohteeksi.”

Hallituksen esityksessä (333/2015) todetaan, että lakiuudistuksella turvataan perustuslain 7 §:ssä säädettyjä oikeuksia ja lisätään julkisen vallan oikeutta puuttua yksityiselämän suojaan. Esityksessä perustellaan, että lain taustalla on painava yhteiskunnallinen tarve torjua väkivaltaa. Laki koskee lasten ja opiskelijoiden koulutuksen järjestäjiä, nuorisotoimea, sivistystoimea, sosiaali- ja terveystoimea sekä pelastus- ja hätäkeskustoimintaa ja niitä koskevassa lainsäädännössä on samankaltainen säädös kuin potilaslain 13 §.

Tutkimuksemme punaiset langat

Poimimme yhteen tutkimuksemme punaisia lankoja ennen kuin siirryimme tutkimusmenetelmään ja empiriaan. Tutkimuksemme alussa pohdimme väkivaltaan puuttumisen

vaikeutta. Väkivaltatyö on sekä spesifiä ammattityötä että eri sektoreille hajautunutta kohtaamista ja puuttumista. Yksityiseen tilaan ja yksityiselämään puuttuminen vaatii julkisen ja yksityisen rajan ylittämistä, mikä historiallisesti ei ole ollut sopivaa käytöstä. Rajan ylittämiseen tarvitaan ammattitaitoa ja sensitiivisyyttä. Perheen sisäiseen väkivaltaan liittyvä lainsäädäntö on muuttunut valtion turvaamisvelvoitteen ja uhrinäkökulman myötä. Perheen sisäinen väkivalta eri muodoissaan on rangaistavaa ja siihen on mahdollista saada apua. Väkivaltaan liittyy häpeää ja avun hakeminen on vaikeaa. Väkivallan ja sen riskien tunnistaminen on tärkeää. Viranomaisten on tehtävä yhteistyötä ja vaihdettava asiakastietoja lain antamissa puitteissa, jotta ihmiset tulevat autetuiksi.

Mitä perhesurmien estäminen käytännössä tarkoittaa? Ensimmäisessä kategoriassa on kyse yleisestä perheiden hyvinvoinnista, jota tuetaan yhteiskunnallisilla palveluilla. Ajatellaan, että matalan kynnyksen palvelut ja selkeät rakenteet, jotta ihmiset tietävät mistä saa apua, ovat tavoiteltavia asioita palveluiden suunnittelussa. Toisessa kategoriassa yksittäisiä perheitä tuetaan suunnitelmallisesti palveluissa, kuten lastensuojelussa. Avun antaminen ja saaminen eivät toteudu aina laadukkaalla tavalla. Luvussa 3.5 toimme esiin Alhasen (2014) ja Hiitolan ja Heinosen (2009) tutkimusten avulla työn haasteellisuutta ja arkirealismia. Kolmannessa kategoriassa on kiireisen toiminnan vaihe, jossa uhka on realisoitunut käytännössä. Sosiaalihuoltolain mukaan sosiaalityön tehtävään kuuluu perheiden turvallisuuden edistäminen. Viranomaistoiminnassa tulee arvioida systemaattisesti väkivallan riskiä samalla tavoin kuin arvioidaan itsemurhariskiä (Piispa ym. 2012a, 20).

Kuinka tunnistaa perhesurman riski? Indikaattoreita ovat itsetuhoajatukset ja perhesurmalla uhkailu, aikaisempi naiseen kohdistuva väkivalta ja väkivallalla uhkailu (Piispa ym. 2012a, 20, 23). Viranomaisten huomiota vaativina signaaleina pidetään eron jälkeistä vaimoamista ja mielenterveysongelmia (Perhe- ja lapsisurmien ehkäisy 2014, 6). Alttius tarpeeseen kontrolloida puolisoa on merkittävä riskitekijä perheen sisäiselle väkivallalle (Sachmann & Harris Johnson 2014, 132; Piispa ym. 2012a, 20, 23). Väkivallan jatkumisen indikaattoreita ovat väkivallan tekijän mustasukkaisuus tai uhrin kontrollointi, ero parisuhteessa, tekijän kasvava huume- tai alkoholiongelma ja/tai mielenterveysongelma ja väkivallan paheneminen tai esiintyminen aikaisempaa useammin (Robinsonin 2004, 25).

Perhesurmien taustatekijöitä ovat taloudelliset vaikeudet, parisuhteen ongelmat ja eroaikeet, mielenterveyden ongelmat (Piispa ym. 2012a, 13), eristyneisyys ja työn menettäminen (Sheehan ym. 2015). Lasten surmien taustatekijöinä ovat mielenterveyden ongelmat, erityisesti masennus, vanhempien ero ja perheen sisäinen väkivalta (Brown 2014, 79). Lasten surmiin liittyvä, mutta perhesurmista yleensä eroava taustatekijä, on päihteiden käyttö (mt.). Lapsiin kohdistuvien henkirikosten taustalla voi olla kosto äidille (Jaffe ym. 2014, 142). Frederico ym. (2014, 104) korostavat, että erityistä huomiota tarvitaan, kun vanhempien päihteidenkäyttö, mielenterveysongelmat ja perheen sisäinen väkivalta esiintyvät samanaikaisesti. Harper ja Voigt (2007, 309–311) esittävät, että kaikissa surma-itsemurhissa on taustalla konfliktien kasautuminen.

Sheehan ym. (2015, 269–284) jakavat perhesurmariskit pitkäaikaisiin riskitekijöihin ja akuutteihin riskitekijöihin. Pitkäaikaiset riskitekijät vastaavat tämän tutkimuksen perhesurmien taustatekijöitä. Akuutteihin riskitekijöihin kuuluvat uhriin kohdistuva vakava väkivalta, kuten kuristaminen, uhkailu, tekijälle määrätty lähestymiskielto ja muutos lapsen huoltajuudessa. Sheehan ym. (mt., 280) esittävät perhesurmaan johtavan mallin, jossa laukaiseva tekijä vahvistaa tekijän pelon, että hän on menettämässä uhriin kontrollin. Seurauksena tekijän käytös muuttuu tuhoavan kontrolloivaksi ja johtaa kuolemaan. Laukaiseva tekijä voi olla esimerkiksi avioeroon liittyvän oikeudenkäynnin todentuminen (mt.). Erotilanne muodostaa yleisyydestään huolimatta erityisen riskin. Viranomaisien täytyy asiakkaiden eroprosesseissa ajatella mahdollisuutta väkivallan alkamiseen tai voimistumiseen. Perhesurmien ehkäisy vaatii riskinarviointia jo eroaikeiden yhteydessä.

Seuraavassa luvussa tarkastelemme tutkimuksemme kysymyksiä, menetelmää ja toteutusta. Luvussa 5 siirrymme empirian pariin tarkastelemaan tutkimusaineistomme neljän perhesurmatapauksen avulla perhesurmailmiötä. Tutkimme perhesurmien taustatekijöitä, tapahtumien kulkua, kriittisiä pisteitä ja laukaisevia tekijöitä. Kehyksenä on ekologinen teoria ja yhteiskunnallisena näkökulmana perhesurmien ehkäisy ja estäminen.

4 Tutkimuksen toteutus

4.1 Tutkimuksen tehtävä ja tavoite

Tutkimuksemme tavoitteena on tuottaa tietoa perhesurmista ilmiönä suomalaisessa kontekstissa. Perhesurma on ilmiönä erilainen kuin muut henkirikokset (Piispa ym. 2012a, 11). Perhesurma on oma ryhmänsä, joka erottuu muista massamurhista. Erityisyys juontuu surmaajan ja uhrien läheisestä suhteesta ja surmien taustalla olevista motiiveista. (Liem & Reichelmann 2014, 44–45.) Tutkimuksemme ensimmäinen tehtävä on selvittää sosiaalityön näkökulmasta, miksi tutkimuksemme ihmiset kuolivat. Analyysin kohteena ovat tapahtumakuluissa ilmenevät kriittiset tekijät. Tutkimuksemme toinen tehtävä on tarkastella puuttumismahdollisuuksia sekä lainsäädännön ihmiselle antamaa turvaa. Kyse on retrospektiivisestä analyysistä, jonka tarkoituksena on tuottaa kuvaavaa ja selittävää tietoa.

Tutkimuskysymykset:

1. Millaisia kriittisiä tekijöitä oikeudenkäyntiasiakirjojen perusteella perhesurmiin johtaneissa tapahtumakuluissa on ekologisen teorian valossa?
2. Missä kohdissa tapahtumien kulkua viranomaisten, muiden auttavien tahojen tai läheisten puuttuminen olisi voinut ehkäistä perhesurman?

Lähestymme tutkimuskysymyksiä poikkitieteellisestä näkökulmasta ja yhdistämme tutkimuksessamme sosiaalityötä ja sosiaalioikeutta. Sosiaalityössä on tärkeää ymmärtää ilmiöiden prosessuaalisia luonteita: millainen tapahtumien kulku voi johtaa perhesurmaan ja millaisia vaihtoehtoisia tapahtumakulkuja voi olla. Pohdimme tutkimuksessamme perhesurmaa edeltäneitä kriittisiä tapahtumia sosiaalityön kannalta. Onko interventiotarve tunnistettavissa? Tarkastelemme aineistosta, minkälaista väkivaltaa perheissä on ollut asiakirjojen perusteella havaittavissa ennen surmia. Onko perhesurmissa kysymys eskaloituvasta väkivallasta vai voiko surmaan liittyvä väkivalta olla kertaluontoista?

Peilaamme tutkimuksessamme perheen sisäisissä ihmissuhteissa tapahtuvaa surmiin johtavaa väkivaltaa palvelujärjestelmään ja asiaa koskevaan normiverkostoon, erityisesti perus- ja ihmisoikeuksiin. Ajattelemme, että uhrinäkökulma on tärkeä sosiaalityölle.

Kysymme, minkälaista turvaa lainsäädäntö antaa perhesurmien näkökulmasta. Pohdimme, minkälaisia mahdollisuuksia ja velvollisuuksia nykyinen ja suunnitteilla oleva lainsäädäntö luo viranomaisille ja ammattilaisille perhesurmien ehkäisemisessä. Tarkastelemme myös perhesurmien uhrien läheisten mahdollisuutta puuttua ja vaikuttaa surmia estävästi.

4.2 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat

Nojaamme tutkimuksemme laadulliseen tutkimusotteeseen, jossa usein on lähtökohtana ajatus merkitysten keskeisyydestä. Tutkimuksen kohteena eivät välttämättä ole nimenomaan merkitykset, vaan tutkimus on merkitysvälitteinen. Merkitysvälitteisyydellä tarkoitetaan, ettei todellisuutta koskaan kohdata paljaaltaan vaan erilaisten merkityksellistävien käytäntöjen osana. (Ronkainen ym. 2011, 81–82.) Ihminen on aina osana sosiaalisissa, biologisissa, ja kulttuurisissa merkityssuhteissa (Varto 1992, 44). Esimerkiksi kieli, kulttuuri, toimintatavat ja instituutiot ovat aina osa ihmisen kokemusta ja siitä kertomista. Mahdollisuuteen tavoittaa yksilön oma, puhdas kokemus suhtaudutaan kriittisesti. (Ronkainen ym. 2011, 81–82.)

Toinen laadullisissa tutkimuksissa usein mainittu piirre on subjektiivisuus ja kokemuksen huomioiminen, jolloin korostetaan ihmistä elämismaailmansa kokijana, havainnoijana ja toimijana. Havainnot, kokemukset ja toiminnat värittyvät suhteessa aikaan, paikkaan ja tilanteisiin. (Ronkainen ym. 2011, 82.) Kokemuksen merkitystä metodologisena näkökulmana tutkimuksessamme tukee ekologiseen teoriaan sisältyvä näkemys, että ihmisen kokemus ympäristöstä on merkitykseltään suurempi kuin todellinen ympäristö (Bronfenbrenner 1979, 24). Laadullisessa tutkimuksessa keskeistä on tulkinnallisuus, mikä on suoraa seurausta merkityksen ja kokemuksellisuuden korostamisesta. Tutkimustulokset ymmärretään tulkinnaksi, joka perustuu moneen kertaan tulkittuun. (Ronkainen ym. 2011, 82.) Tulkinnallisuus on tutkimuksessamme olennaista, sillä aineistomme olevista surmista ja niiden motiiveista on jo tehty tulkintoja ja niiden perusteella on annettu tuomioita. Meidän jatkaessamme tulkintaa tutkimusprosessissa voidaan puhua Ronkaisen ym. (mt., 83) mainitsemista tulkintojen ketjuista.

Laadullisessa tutkimuksessa ihmistä pitää katsoa kokonaisuutena, osana jotakin elämismailmaa ja todellisuutta. Merkityksiä pitää tutkia ja ymmärtää osana asiayhteyttä. (Ronkainen ym. 2011, 83.) Pyrimme tutkimuksessamme katsomaan perhesurmien ihmisiä osana heidän omaa elämismailmaansa ja todellisuutta. Tarkastelemme esimerkiksi, millainen heidän elämäntilanteensa oli ammatillisesti, taloudellisesti ja sosiaalisesti. Mitä haasteita ja vaikeuksia elämäntilanteessa ilmeni ja miten niitä pyrittiin ratkaisemaan? Laadullisen tutkimuksen tutkimusaineistoa yritetään tulkita ja ymmärtää ja ilmiön ymmärrys pyritään viemään alkuperäistä käsitteellisemmälle tasolle (mt.). Tarkastelemme aineistonamme olevaa neljää tapausta ensiksi erillisinä, minkä jälkeen tarkastelemme ilmiötä kokonaisuutena pyrkien tavoittamaan ilmiöstä olennaisen ja saamaan siitä lisää ymmärrystä. Tutkimuksemme ilmiö on kokonaisuus, joka ylittää Juha Varton (1992, 45) kompleksisuuskynnyksen. Osien merkitys kokonaisuudessa ei paljastu vain osia katsoamalla. Aineiston täytyy muuttua pelkästä kokoelmasta kokonaisvaltaiseksi ilmiöksi, jossa osat ovat merkityksellisiä kokonaisuudesta katsellen.

Laadulliseen tutkimukseen kuuluu, että merkitykset ymmärretään historiallisesti syntyneiksi ja ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa ylläpidetyiksi (Ronkainen ym. 2011, 83). Tarkastelemme tutkimuksessamme perheiden vanhempien rooleja ja odotuksia. Perinteinen patriarkalisuus miehen suhteessa perheeseensä on tänäkin päivänä historiasta vaikuttava juonne. Nykyisin naiset haluavat hallita omaa elämäänsä myös parisuhteessa ja avioliitossa, mikä voi aiheuttaa jännitteitä puolisoitten välille. Aineistonamme oleviin asiakirjoihin voidaan toisaalta suhtautua faktana, mutta toisaalta ne perustuvat ihmisten kokemuksiin. Asiakirjojen tieto näyttäytyy siten myös sosiaalisesti konstruoituna. Mirja Satkan (2000, 39) mukaan sosiaalisessa konstruktiossa on kyse siitä, miten ja millaisten prosessien tuloksena toimijoiden käsitykset asioista muuttuvat ja millaiset tekijät vaikuttavat tai ovat vuorovaikutuksessa keskenään muutoksen tapahtuessa. Tutkimuksemme tuloksista rakentuu faktan ja konstruoidun yhdistelmää.

Laadullinen tutkimus on voimakkaasti riippuvainen teoriasta. Teoriaan ja teoreettisiin käsitteisiin voidaan kuitenkin suhtautua eri tavoilla. Tutkimus voi olla teoriaa korjaavaa ja tarkistavaa tai teoriaa rakentavaa. Teoriaa korjaavat ja tarkistavat tutkimukset lähtevät liikkeelle teoreettisista käsitteistä, jotka ovat koko tutkimuksen punaisia lankoja. (Pyörälä 1995, 14.) Meidän tutkimuksessamme teoreettisena viitekehyksenä on ekologinen teoria, joka ohjaa lukemistamme aineiston teemoittelussa. Etsimme aineistosta teemoja teorian tasojen mukaan. Tutkimuksemme voi sanoa olevan teorialähtöinen, jolloin ana-

lyysi lähtee liikkeelle teoriasta, johon vielä palataan empiriassa käynnin jälkeen (Eskola 2010, 183).

Ihmisen ympäristösuhde sisältää suhteiden verkoston, jossa ihminen paljastuu kompleksisena. Ihmisellä on suhde luontoon, rakennettuun ympäristöön sekä sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöön. Kaikissa näissä suhteissa ihminen paljastuu hieman erilaisena. (Varto 1992, 44.) Ekologinen teoria on osa systeemistä ajattelua, joka on keino lähestyä todellisuuden monimutkaisuutta. Peter Checkland (1981, 110–118) on luokitellut systeemejä neljään eri ryhmään: luonnonsysteemit, suunnitellut fyysiset systeemit, suunnitellut abstraktit systeemit ja inhimilliset systeemit. Meidän tutkimuksemme kohdentuu viimeisenä mainittuihin inhimillisiin systeemeihin, jollainen tutkimuksessamme on esimerkiksi perhe. Lainsäädäntö on suunniteltu abstrakti systeemi, jota tarkastelemme perheen sisäisen väkivallan näkökulmasta. Singa Sandelin-Benkö ja Jari Metsämuuronen (2006, 380, 384) kirjoittavat, etteivät systeemisen ajattelun tuottamat mallit ole todellisuus, vaan ne kuvaavat todellisuutta ihmisten havaintojen mukaan. Havainnoijan käsitys maailmasta ja näkökulma ratkaisevat, millaisena hän systeemin näkee (mt.). Tämä kytkeytyy ajatukseen, että kaikki tieto on lopulta kontekstisidonnaista ja konstruoitua (Karvinen 2000, 12).

4.3 Tutkimusaineisto ja kriittisten tapahtumien menetelmä

Kriittisten tapahtumien menetelmä

Olemme valinneet menetelmäksi tutkimukseemme kriittisten tapahtumien menetelmän perhesurmien kriittisten kohtien tarkastelua varten. Menetelmän historia on 1940-luvulla toisessa maailmansodassa, jolloin Flanagan (1954, 328) kehitti menetelmän parantamaan Yhdysvaltojen armeijan ilmavoimien lentohenkilöstön valintaa. Menetelmän avulla tutkittiin syitä esimerkiksi lentämisen opetteluun ja pommituslentojen epäonnistumiselle (mt.). Menetelmän lähtökohdat ovat kaukana pohjoismaisen hyvinvointivaltion palvelujärjestelmästä. Menetelmän käyttö on kuitenkin laajentunut monille tieteenaloille, myös sosiaali- ja terveydenhuoltoon. (Vornanen ym. 2012, 203.) Valintamme perusteena on se, että menetelmässä on kyse samankaltaisesta kriittisten pisteiden ja tilanteeseen johtaneiden tekijöiden tarkastelusta kuin gradussamme: mikä johti surmiin.

Kriittisten tapahtumien menetelmää käyttäen tutkimusta ovat tehneet esimerkiksi Chris Mills ja Pauline Vine (1990), Nick Gould (1999) sekä Tina L. Rzepnicki ja Penny Johnson (2005). Mills ja Vine (mt., 215–216) pitävät menetelmää lastensuojelutyöhön sopivana, missä virheillä voi olla traagisia seurauksia ja he vertaavat virheiden vakavuutta ilmailussa ja potilaan nukutuksessa tapahtuviin virheisiin. Gouldin (mt., 194, 198) kvalitatiivinen tutkimus analysoi kriittisten tapahtumien menetelmää käyttäen lastensuojelun ammatillisia käytäntöjä. Hänen mukaansa menetelmä on jäsenmely lähestymistapa käytäntöjen arvioimiseen yksittäistapauksissa, kuten lapsen kuolemista. Rzepnicki ja Johnson (mt., 393, 395) käyttivät menetelmää lastensuojeluprojektissa jälkikäteisarviointin välineenä. He selvittivät tapahtumien kulkua ja arviointivirheitä tapauksissa, joissa lapsi oli kuollut lastensuojelutarpeen selvityksen aikana tai sen jälkeen. Heidän teoreettinen lähestymistapansa oli systeeminen ja menetelmän nimenä oli juurisyiden analyysi (Root cause analysis). Tutkimuksilla on yhteistä meidän tutkimuksemme kanssa tilanteen vakava seuraus. Aikaisemmissa tutkimuksissa lähestymistapa on usein ollut retrospektiivinen kriittisten tapahtumien menetelmää käytettäessä (Jaakola ym. 2014, 162–164), kuten meidänkin tutkimuksessa.

Kriittisten tapahtumien menetelmän avulla voidaan tuottaa tietoa jonkin toiminnan kriittisistä tekijöistä, jotka vaikuttavat toiminnan lopputulokseen joko myönteisesti tai kielteisesti. Menetelmän käyttöön sisältyy oletus, että tapahtumien logiikasta ja tekijöiden välisestä dynamiikasta voidaan tehdä päätelmiä. Sen avulla voidaan paikantaa palveluprosessien ydinkohtia, kuten palveluiden ajoitusta. Menetelmän avulla on mahdollista myös jäsentää elämäntilanteita keskittymällä kriittisiin tapahtumiin ja se sopii sovellettavaksi monimuotoisiin elämäntilanteisiin, joissa ongelmat ovat kasautuneita. (Vornanen ym. 2012, 203–204.) Esimerkiksi lastensuojelussa sosiaalityön työprosesseja ja tapahtumaketjuja on vaikea tutkia suorina syy-seuraussuhteina, jolloin kriittisten tapahtumien menetelmä toimii ajatuksellisena apuvälineenä vaikeiden asiakastapausten prosessien jäsentämiseen (Jaakola ym. 2014, 156). Menetelmä sopii hyvin yhteen tutkielmamme teoriana olevan systeemiteoriaan pohjautuvan ekologisen teorian kanssa. Systeemisessä tarkastelussa asioita katsotaan dynaamisina kokonaisuuksina, joissa lopputulokseen vaikuttavat monien tekijöiden vuorovaikutus.

Kriittisten tapahtumien menetelmä tarjoaa uudenlaisen tavan lastensuojelun käytäntöjen tunnistamiselle. Lastensuojelussa tarvitaan asiakastyön tapahtumakulkujen tutkimista ja asiakasprosesseissa tapahtuneiden virheiden tunnistamista. (Jaakola ym. 2014, 156.)

Tällä hetkellä vakavista perheväkivaltatapauksista oppiminen jää vähäiseksi, sillä tapauksista ja niiden taustoista ei kerätä, tuoteta ja julkaista tietoa systemaattisesti (8-vuotiaan lapsen kuolemaan johtaneet tapahtumat 2013, 75). Meitä menetelmä auttaa ennen kaikkea elämäntilanteiden ja tapahtumaketjujen jäsentämisessä. Palveluprosessien tutkimiseen emme voi panostaa yhtä paljon, sillä kaikki aineistomme perheet eivät ole käyttäneet palveluita, mutta voimme pohtia, miksi palveluita ei ole käytetty.

Tutkimuksemme aihe, perhesurmat, on harvinainen ilmiö ja siihen liittyvän interventiotarpeen tunnistaminen edellyttää lisää tietoa viranomaisten toimintaa varten. Ajatellaan, että surmaajan näkökulmasta kysymys on epätoivosta ja luovuttamisesta tilanteessa, jossa kaikki toivo on mennyt. Suomessa perhesurmat ovat tutkimuskohteena uusi ilmiö, josta on vähän tutkittua tietoa. Tutkielmassamme katsomme, että surmatekojen tekijän oma kokemus tapahtumista on avainasemassa siinä, että pääsemme ymmärtämään perhesurmaa ilmiönä ikään kuin sisältä päin. Anne-Mari Jaakolan ym. (2014, 159–160) mukaan kriittisten tapahtumien menetelmällä on mahdollista saada esiin uutta tietoa ilmiöistä, joita on vaikea tarkasti etukäteen määritellä. Kun menetelmää käytetään laadullisena tutkimusotteena, se mahdollistaa kuvailevan kokonaisnäkömyksen tapahtumaan liittyvistä havainnoista ja tapahtuman kokemusperäinen ja subjektiivinen luonne korostuvat.

Kriittisten tapahtumien menetelmän myötä kiinnitämme aineistossa huomiota merkityksellisiin ja poikkeuksellisiin tapahtumiin sekä muutoksiin. Kriittisellä tapahtumalla tarkoitamme mitä tahansa tapahtumaa, joka voi olla jonkun henkilön näkökulmasta katsottuna merkittävä, kuten Jan Fook (2002, 98–99) on määritellyt kriittisen tapahtuman. Hänen mukaansa tapahtuman merkittävyys voi olla esimerkiksi sen traumaattisuudessa tai arkipäiväisyydessä, kun siihen sisältyy tapahtumasta jotakin olennaista. Tapahtuman syyllä ei ole merkitystä määriteltäessä sen kriittisyyttä. Tapahtuma voi olla ratkaisematon tai muodostaa ongelman. Se voi merkitä käännekohtaa ajattelussa. Tapahtuman tulee olla konkreettinen, joka on tapahtunut, ei abstrakti kysymys tai tilanne. (Fook 2002, 98–99.) Kriittisellä tapahtumalla voidaan viitata joko yhteen tiettyyn tapahtumaan tai tapahtumasarjaan (Vornanen ym. 2012, 207). Me etsimme perheiden elämäntilanteesta ja historiasta useita tapahtumia, joilla on voinut olla vaikutusta toisiinsa ja surmiin. Ajatellaan useiden kriittisten tapahtumien muodostavan kokonaisuuden.

Flanaganin (1954, 327, 338) mukaan kriittinen tapahtuma on havaittavissa olevaa, riittävän täydellistä toimintaa, josta voidaan tehdä päätelmiä. Tapahtuman täytyy esiintyä tilanteessa, jossa teon tarkoitus tai aikomus näyttäytyy selkeänä sitä havainnoivalle. Myös seurauksien on oltava riittävän selkeitä ja niiden vaikutuksista vähän epäilyjä. Lisäksi edellytyksenä tapahtuman määrittelemiselle kriittiseksi on, että se poikkeaa huomattavasti odotetusta. (Mt.) Perhesurmissa odotetusta poikkeaa erityisesti tuhoisa lopputulos, joka usein yllättää perheen kanssa tekemisissä olleet ihmiset.

Tutkittavan toiminnan tavoitteiden määrittely

Kriittisten tapahtumien menetelmässä on viisi vaihetta. Ensimmäiseksi määritellään tutkittavan toiminnan tavoitteet. Tiettyjen toimintojen suunnittelu ja arviointi eivät ole mahdollisia ilman yleisten tavoitteiden määrittelyä. Tavoitteet määrittelevät odotukset toiminnalle, jolloin voidaan arvioida, onko henkilön toiminta odotusten mukaista. (Flanagan 1954, 336–344.) Tutkimuksessamme tutkittavan toiminnan tavoite on perheiden elämän sujuminen turvallisesti päätyttä perhesurmaan. Vornanen (2006, 131–132) kirjoittaa turvallisuuden paradokseista perheessä. Kodissa ja perheessä, joiden tehtävänä on tuottaa turvallisuutta, voidaan kokea äärimmäistä turvattomuutta, kuten väkivaltaa. Erityisesti lapsilla perhe muodostaa tärkeimmän osan kasvuympäristöä, jonka tulisi olla turvallinen. Lapselle perheväkivalta ei ole millään tavoin valintatilanne. Hän ei voi lähteä kodista eikä muuttaa perhetilannetta. Parisuhteelle fyysinen turvallisuus on välttämätön edellytys, mutta ei yksinään riittävä. Emotionaalinen turvallisuus ja läheisyys ovat tärkeitä osatekijöitä parisuhteessa. Ennen aikaan saattoivat fyysinen turvallisuus ja taloudellinen varmuus olla riittäviä tekijöitä parisuhteen jatkuvuudelle. Postmodernissa maailmassa Anthony Giddensin (1994, 117) mukaan ihmissuhteet aloitetaan ja ylläpidetään suhteiden itsensä vuoksi ja sen hyvän vuoksi, mitä ihmisinä yhdessäolo tuottaa. Suhteen toimimiseksi täytyy nähdä vaivaa. Ihmiset eroavat, jollei suhde tuota odotettua hyvää (Ferguson 2001, 44).

Yhteiskunnassa on tapahtunut suuria muutoksia suhtautumisessa avioliittoon, yksityisyyteen ja yksilön oikeuksiin. Giddens (1994, 83, 154) kuvaa avioliiton muuttumista kohtalosta vaihtoehtoiseksi valinnaksi, tasa-arvoisten ihmisten emotionaaliseksi suhteeksi. (Giddens 1994, 117–118.) Väkivaltaisesta ja epätyytyttävästä suhteesta on nykyään huomattavasti helpompi lähteä kuin ennen. Emotionaaliset siteet ja valtasuhteet tekevät kuitenkin suhteesta lähtemisen tänäkin päivänä vaikeaksi, joillekin mahdotto-

maksi vaihtoehdoksi. Vornanen (2006, 138) tuo esiin, että lasten tilanne eroaa aikuisten tilanteesta erityisesti siten, ettei lapsilla ole mahdollisuutta vaihtaa perhettä samalla tavoin kuin aikuisilla parisuhdetta. Vanhemman tehtävä on varmistaa kasvuympäristön turvallisuus myös silloin, kun perheen kokoonpano ja lapsen asuinpaikka muuttuvat. (Mt.) Vanhemman tehtävä on myös lähteä suhteesta, joka vaarantaa lapsen hyvinvoinnin ja turvallisuuden.

Vornanen (2006, 129) yhdistää parisuhteessa turvallisuuden vapauteen. Olennaista on, kuinka puoliset onnistuvat antamaan toisilleen sopivasti vapautta ja samalla ylläpitämään yhteyttä ja luottamusta. Tämä on pohja, joka kantaa koko perhettä. Vapauden suhde turvallisuuteen on yksi aineistostamme nousevista teemoista. Ajatteleme, että perhesurmien taustalta löytyy kriittisiä tekijöitä ja tapahtumien kuluista kriittisiä tapah- tumia, joiden vuoksi surmaaja menetti toivonsa ja päätyi epätoivoiseen surmatekoon, jolloin perheen turvallisuus totaalaisesti rikkoontui.

Työskentelysuunnitelma ja aineiston valinta

Toisessa vaiheessa tehdään suunnitelma kriittisten tapahtumien tutkimiseksi: on määri- tettävä, millaista tietoa tarvitaan, kuka tutkimuksen toteuttaa ja miten, keneltä tai mistä aineisto kerätään (Jaakola ym. 2014, 158–159). Kolmas vaihe on aineistonkeruu. Sen toteuttamiseen soveltuvat haastattelu, ryhmähaastattelu, kyselyt ja muut tallennetut ai- neistot (Flanagan 1954, 336–344). Menetelmän tavoitteena on toiminnan mahdollisim- man tarkka kuvaus, mikä edellyttää, että tapahtumista on saatavissa kattavaa ja luotetta- vaa tietoa (Vornanen ym. 2012, 206). Tutkimusaiheemme sensitiivisyys määrittää, mil- lainen aineistonkeruu on mahdollista. Kati Kallisen ym. (2015, 195) mukaan tutkijoiden on mietittävä huolellisesti, miten aihetta ja kohderyhmää voi lähestyä kunnioittavasti. Alitutkittuja aiheita kannattaa tutkia. Sensitiiviset tutkimusaiheet vaativat rohkeutta, ennakkoluulottomuutta ja luovuutta.

Aineistoksi pyysimme perhesurmia koskevia oikeudenkäyntiasiakirjoja eri tuomiois- tuimista. Hakemuksissa pyydettävät asiakirjat oli yksilöitävä diaarinumerolla tai muulla tavalla. Diaarinumerot eivät olleet tiedossamme, joten yksilöimme pyynnöt tapahtumien lyhyellä kuvauksella: mitä oli tapahtunut, missä ja milloin. Pyysimme sellaisia tapauk- sia, joista löysimme edellä mainitut tiedot ja joissa oikeusprosessi oli jo päättynyt. Tie-

toja etsimme Internetistä esimerkiksi Helsingin Sanomien sivuilta. Kaikkia pyytämämme tapauksia emme saaneet.

Aineistomme on valmista aineistoa eli emme ole itse esimerkiksi haastatelleet ketään. Valmiit aineistot voidaan Hannu Uusitalon (1991, 94) mukaan jakaa viiteen luokkaan: aikaisempien tutkimusten aineistoihin, tilastoihin, henkilökohtaisiin dokumentteihin, organisaatioiden asiakirjoihin sekä joukkotiedotuksen ja kulttuurin tuotteisiin. Meidän aineistomme sijoittuu organisaatioiden asiakirjoihin. Aineiston joukossa on muutamia yksittäisten henkilöiden kirjoittamia kirjeenomaisia tekstejä, jotka voisi luokitella henkilökohtaisiksi dokumenteiksi. Kirjeiden käyttötarkoitus on kuitenkin toimia oikeudenkäyntimateriaalin liitteenä ja näin ollen ne voidaan katsoa organisaatioiden asiakirjoiksi.

Valitsimme valmiin aineiston tutkimuksen aineistoksi tutkimusaiheen sensitiivisyyden vuoksi. Sensitiivisissä tutkimusaiheissa kiinnostuksen kohteena ovat yksityiset, salaiset, yhteiskunnan normien vastaiset sekä ihmisille syyllisyyttä, häpeää ja psyykkisiä traumoja aiheuttavat ilmiöt (Laitinen & Uusitalo 2007, 317). Perheen sisällä tapahtuvat henkirikokset täyttävät kaikki edellä mainitut sensitiivisyyden kriteerit. Sensitiivistä aihetta tutkittaessa on lähes mahdoton ennakoida, miten tutkittavat kokevat tutkimukseen osallistumisen (mt., 318), minkä vuoksi haastattelemineen olisi ollut liian vaativaa. Haastattelemiselle olisi myös ollut hyvin epätodennäköistä saada tutkimuslupaa, sillä sitä ei ole saatu edes lapsen surmista tehtyä väitöskirjaa varten (ks. Kauppi 2012, 23). Dokumentit ovat hyvä tietolähde arkaluonteisia ja monitahoisia asioita tutkittaessa (Kajava 1997, 66).

Valmiin aineiston hyviin puoliin kuuluu, ettei voimia kulu esimerkiksi litterointiin. Huonona puolena voi olla aineiston määrän vaihtelu: aineistoa on tarjolla liikaa tai sen tavoittaminen on vaikeaa. (Eskola & Suoranta 2005, 117–118.) Meitä on koskenut erityisesti aineiston tavoittamisen vaikeus. Aineiston saantia hankaloitti, ettei aiheestamme ole saatavilla täysin julkisia tapauksia. Salassa pidettävän oikeudenkäyntimateriaalin luovuttaminen on täysin yksittäisen tuomioistuimen harkinnassa eikä meillä ollut etukäteen mitään varmuutta, onko asiakirjoja mahdollista saada. Päätösten saaminen tuomioistuimista kesti noin kahdesta kolmeen kuukauteen. Aineistoa on sivumäärällisesti paljon, noin 1200 sivua. Kaikki aineistossa ei kuitenkaan ole analyysia vaativaa, kuten asianajajien laskut, mutta ne ovat hidastaneet aineiston läpikäyntiä. Jotkut asiakirjat ovat olleet

materiaalissa kahteen kertaan. Aineiston lukemista on hankaloittanut myös se, etteivät asiakirjat ole aina olleet aikajärjestyksessä.

Valmiin aineiston kanssa ongelmia voi aiheuttaa myös se, ettei aineisto ole tehty juuri kyseistä tutkimusta varten. Voi olla, ettei aineistosta käy ollenkaan ilmi jokin asia, jota olisi itse ehdottomasti kysynyt. Aineistoa lukiessa voisi haluta tarkennusta johonkin asiaan, mutta sitä ei valmiin aineiston ollessa kyseessä voi saada. Sirkka Hirsjärven (2009, 222) mukaan aineiston antamien tietojen täydentäminen ja täsmentäminen on yksi vaihe analyysissa. Me emme ole voineet vaikuttaa aineiston sisältöön. Aineistoa täydensimme pyytämällä asiakirjoja uusista tapauksista, kun vastaukset ensimmäisellä kerralla lähetettyihin pyyntöihin olivat tulleet. Kokonaisuudessaan aineisto koostuu neljästä tapauksesta.

Dokumentit ovat sosiaalisten käytäntöjen kuvaajia. Ne kertovat päätöksistä, joita ihmiset tekevät sekä päivittäin että pitkällä aikavälillä. Dokumentit sisältävät tietoa tietyn ajanjakson sosiaalisista tapahtumista, pyrkimyksistä ja aikomuksista sekä kuvaavat paikkoja ja sosiaalisia suhteita. (May 1997, 157.) Tim Mayn (mt.) kuvaus dokumenteista sopii hyvin aineistomme oleviin oikeudenkäyntimateriaaleihin. Asiakirjoissa on hyvin yksityiskohtaisesti kuvattu surmia, sitä edeltäneitä tapahtumia, perheen kotia ja arkea. Lisäksi niitä lukiessa muodostuu käsitys perheenjäsenten persoonallisuuden piirteistä ja tavoista toimia sekä perheenjäsenten välisistä suhteista kuten myös perheen sosiaalisista suhteista perheen ulkopuolelle. Kuvaukset perustuvat poliisin suorittamaan tekniseen tutkintaan ja kuulusteluihin, joita on tehty kaikille eloonjääneille perheenjäsenille ja perheen lähipiirille, kuten lasten isovanhemmille ja perheen vanhempien ystäville ja työkavereille. Aineistossa on myös asianajajien oikeudelle kirjoittamia tekstejä ja perhesurmien tekijöiden mielentilatutkimuslausuntoja.

Käytettäessä dokumentteja tutkimuksen aineistona on muistettava lähdekritiikki samalla tavalla kuin mitä tahansa tekstiä lukiessa (Uusitalo 1991, 96). Jennifer Platt (1999, 214–215) on moittinut tutkijoita, että he pitävät dokumentteja luotettavina lähteinä. Hänen mukaansa kirjoittamisessa on monia virheitä, kuten kirjoittajan omat tavoitteet, heikkoudet ja intohimot sekä kirjoittajan kyvyttömyys havainnointiin, kuvaamiseen ja kirjoittamiseen. John Scott (1990, 6) on esittänyt neljä kriteeriä dokumenteille, jotta niitä voidaan käyttää tutkimuksessa. Dokumenttien on oltava aitoja ja alkuperältään kiistattomia, uskottavia ja vapaita virheistä ja vääristymistä, edustavia ja tyypillisiä lajissaan

sekä selkeitä ja ymmärrettäviä (Scott 1990, 6). Aino Kääriäinen (2003, 16) on kritisoinut Scott'n kriteereitä erityisesti virheettömyyden vaatimuksen osalta. Koska kirjoittaminen on aina tulkinnan tekemistä, virheen tekee tulkitsija eikä siten dokumentti ole virheellinen (mt.). Ajattelemme samalla tavalla Kääriäisen kanssa dokumenttien virheettömyyden mahdottomuudesta. Scott'n kriteeri virheettömyydestä on myös ristiriidassa Platin (1999, 214–215) huomioiden kanssa.

Heini Kainulaisen (2015, 64–65) mukaan poliisin kuulustelujen perusteella laaditut esitutkintapöytäkirjat ovat tutkijoille rikasta aineistoa. Niiden avulla voidaan tarkastella, miten rikoksen tehneet ihmiset selittävät toimintaansa. Aineistoa käytettäessä on pohdittava, mitä tarkoitusta varten se on tuotettu. Poliisi kerää sen avulla tietoa rikostutkintaa varten ja kertomus suodattuu poliisin kautta. (Mt.) Kuulustelupöytäkirjojen luotettavuus ei välttämättä heikkene vain kirjoittamisessa tapahtuvien virheiden vuoksi, vaan myös kuulusteltavasta johtuvista syistä. Perheen sisällä tapahtuva henkirikos on kriisi perheelle ja läheisille eikä voi olla pohtimatta, miten erilaiset tunteet, kuten suru tai surmaajaa kohtaan koettu viha, vaikuttavat, mitä kuulustelussa kerrotaan.

Asiakirjojen tutkimiseen liittyy jälkiviisauden vaara. Asiakirjojen lukija tietää aina enemmän kuin henkilöt asiakirjojen tekemisen hetkellä. Siksi on olemassa vaara, että lukija punnitsee tutkimuksen kohteena olevien ihmisten toimia sellaisen kehityksen valossa, jota he eivät voineet tietää. Jälkiviisaudessa toiminnan seuraukset ajatellaan väistämättömiksi, ikään kuin jo lähtökohtatilanteessa olisi määrätty, miten lopulta käy. On muistettava, että myös menneet tulevaisuudet ovat olleet yhtä avoimia kuin tulevaisuus tänään. (Kalela 2000, 113, 120.) Meidänkin tutkimuksessa on otettava huomioon ajanjakso, johon tapahtumat sijoittuvat. Tutkittavat tapaukset ovat eri ajoilta ja esimerkiksi lainsäädännössä on tapahtunut muutoksia kyseisten surmien jälkeen.

Asiakaskertomuksia tutkimuksen lähteenä on pidetty metodologisesti ongelmallisena (Kääriäinen 2003, 16). Asiakaskertomusten käyttö voi olla hankalaa, koska niitä laadittaessa noudatetaan vakiintuneita työpaikan ohjeita dokumentoinnille. Dokumentointi on työntekijöille jokapäiväistä työtä, joka täytyy saada tehdyksi. Asiakaskertomusten tarkoitus on palvella työtä ja asiakkaan palvelua, ei tutkimusta. (Garfinkel 1984, 191, 207.) Surmien henkilöt ovat olleet esimerkiksi poliisin, asianajajien ja mielentilatutkimuksen tehneen sairaalan henkilökunnan asiakkaita. Kaikki aineistomme ovat oikeuden asiakirjat, myös niihin kuuluvat esitutkintapöytäkirjat ja lausunnot mielentilatutkimuk-

sista, ovat laadittu siinä tarkoituksessa, että henkilökunnan työ tulee tehdyksi. Asiakirjoja ei ole tehty meidän tutkimustamme varten emmekä me olemme voineet vaikuttaa asiakirjojen sisältöön. Eeva Pyörälän (1995, 17) mukaan tutkijan tulee aina kysyä, voiko tämän aineiston avulla vastata näihin tutkimuskysymyksiin. Mekin olemme tarkoin pohjineet, mitä aineistoltamme voi kysyä ja asettaneet tutkimuskysymykset sen mukaisesti.

Aineiston analysointi ja tulkinta

Menetelmän neljäs vaihe on aineiston analysointi. Aineistomme analysointiin vaikuttaa voimakkaasti sekä aiheemme että aineistomme sensitiivisyys, josta aiheutuu erityisiä haasteita (Kallinen ym. 2015, 141). Perheaiheet ovat jo itsessään sensitiivisiä (mt.) ja aineistomme on tuomioistuimissa määritelty salaiseksi. Antti Häkkisen ja Mikko Salasun (2015, 13) mukaan ”salattujen, hävettyjen ja vaiettujen aiheiden tutkimus on pitkälti salapoliiisityötä.” Aineistoja täytyy osata yhdistellä toisiinsa ja käyttää innovatiivisia metodeja. Tarvitaan taitoa lukea aineistoja, tulkita kuulustelua, ymmärtää todellisuutta ja kykyä nähdä toisin.

Menetelmällisesti analyysin tarkoituksena on tehdä yhteenveto ja kuvailla aineisto mahdollisimman havainnollisesti. Yksi keskeinen vaihe on kategorioiden muodostaminen, joka tehdään teemoittelemalla tapahtumat, määrittelemällä ne ja arvioimalla, tarvitaanko uusia kategorioita. Yleisimmät kategoriat jäsennetään alakategorioihin ja lopuksi tapahtumat ryhmitellään kategorioiden alle. Menetelmän viimeinen vaihe on tulosten tulkinta ja raportointi. Tulkinta on tutkimuksen kriittisin vaihe, sillä usein tutkimuksen virheet liittyvät tehtyihin tulkintoihin, eivät tutkimuksen aiempiin vaiheisiin. (Flanagan 1954, 344–347.)

Aloitimme aineiston analysoinnin tutustumalla aineistoon. Saimme tapaukset yksi kerrallaan ja luimme jokaisen nopeasti lävitse pian saapumisen jälkeen. Näin saimme yleiskuvan tapauksista. Jokaisesta tapauksesta oli tärkeää hahmottaa sen sisältämä tarina ja se vaati paljon työtä. Ensilukemisesta syntyi alustava käsitys ja tarina täydentyi syventävällä lukemisella. Tarina muodostui ensisijaisesti poliisin tekemän tutkinnan ja kuulustelujen perusteella sekä mielentilatutkimuslausuntojen tiedoista. Tarinaa täydensivät asianajajien oikeudelle kirjoittamat tekstit, joita lukiessa täytyi ottaa huomioon, että ne oli kirjoitettu tekijän puolustukseksi ja vastapuolen asianajajan taholta tekijän syyttämiseksi. Lisäksi aineistossa oli pitkiä tekstejä, joissa asianajajat ottivat kantaa

tuomion suuruuteen ja tekojen tahallisuuteen, joista oli meille poliisin kuulustelupöytäkirjoja vähemmän hyötyä. Mukana oli myös asianajajien välittämiä tekstejä, joissa oli asiatietoa esimerkiksi syytetyn sairaudesta tai jostakin poliisin tekniseen tutkintaan liittyvästä materiaalista. Aineistossa oli myös tietoja terveystieteiden tutkimuksilta surmaajista ja surmatuista. Ensimmäisen tarinahahmotelman jälkeen aineistosta ilmeni lisää tietoa, joka saattoi olla ristiriidassa ensimmäisen version kanssa ja tarina tarkentui. Tietoja täytyi verrata toisiinsa, pohtia niiden asiayhteyksiä ja kertojan suhdetta muihin ihmisiin ja surmatapahtumaan. Tarinan muodostaminen oli kuin palapelin tekoa pienistä palasista vaiheittain: erilaisten tekstien sisältämien tietojen tulkitsemista ja yhdistämisestä yhdeksi kuvaksi, ja vielä uudestaan uusien palojen löytymisen jälkeen kuvan muuttumista.

Aineiston lukemisen rinnalla luimme kansainvälisiä artikkeleita perhesurmista. Varhaisessa vaiheessa ilmeni, että aikaisemmissa tutkimuksissa tutkijat katsoivat naisten ja miesten tekemät surmat hyvin erilaisiksi. Aineistossamme on yksi tapaus, jossa nainen oli surmien tekijä ja siihen paneuduimme ensimmäisenä, marras-joulukuussa 2014. Aineisto oli hyvin monipuolinen ja puhutteleva. Lisäksi oli erittäin innostavaa löytää yhtymäkohtia kansainväliseen tutkimukseen. Aluksi kirjoitimme tekstiä naisista perhesurmaajina. Tapauksessa ilmeni myös erityinen teema: parisuhteen eron jälkeinen vaimo, jonka tunnistaminen oli tutkimuksellinen löytö. Aineistossa todellistui vaimon tunnistamisen vaikeus, sillä asiat tuntuivat aluksi oudoilta ja merkillisiltä, kunnes vaimon tunnistaminen tuli näkyviin aineiston tultua tutummaksi. Oteessa Carita Niirasen tutkimusväkirjasta (17.5.2015) on aineiston herättämiä tuntemuksia ja ajatuksia:

”Kun saimme tapauksen [jossa äiti oli surmaajana] aineiston viime syksynä ja katsoimme sitä juuri postista tullessa, koimme alkuhämmennyksen. Meidät valtasi epämääräinen ihmetys. Ei saanut otetta siitä, mistä oikein on kysymys. Heräsi paljon kysymyksiä. Miksi äiti oli niin pettynyt, surullinen, epäluuloinen ja toivoton? Olivatko hänen ajatuksensa järjettömiä? Miksi hän koki niin voimakkaasti, että häntä ei ymmärretty viranomaisissa? Oliko hän itse outo? Aineistoon paneutuessa äidin ahdistus alkoi pikku hiljaa tulla ymmärrettäväksi, koska se alkoi näyttäytyä vaimon prosessuaalisena jatkumona, jossa tapahtumien välissä on ahdistunutta pelkoa tulevasta.”

Sensitiivistä aihetta tutkiessa ei voi odottaa, ettei tutkijana tuntisi mitään, vaan täytyy varautua tutkimuksen teossa omien tunteiden vastaanottamiseen. Tunteita on tärkeä käsitellä. (Kallinen ym. 2015, 183–184.) Elina Pekkarinen (2015, 285) kirjoitti, että tutkimustyössä voimakkaimmat tunteet tulivat yllättäen asiakirjoja lukiessa. Tutkijalla ei ole immuniteettia tunteita vastaan, sen sijaan tutkijan tunteilla on merkitys. Tunteet on-

kin hyvä ottaa analyysin ja tulkinnan työvälineiksi. (Pekkarinen 2015, 285.) Me molemmat tutkijat kohtasimme tunteita aineistoon paneutuessa. Sari Veikanmaa kirjoitti tunteistaan: *”Muutaman kerran ensimmäisellä lukukerralla tuli kyyneleitä silmiin joissain kohdissa ja joskus olen huomannut miettiväni, mitä näille ihmisille kuuluu nyt.”* Aineiston lukeminen oli erityisen rankkaa juuri siinä vaiheessa, kun alkoi päästä sisälle aineistoon, pintaa syvemmälle. Niiranen (12.3.2015) kirjoitti kokemuksesta tutkimuspäiväkirjaansa:

”Aloin ymmärtää äidin epätoivoa, jossa toivo alkoi kadota. Tulevaisuus oli synkkä ja pelottava. Tunsin kehossani kuristavan ahdistuksen ja toivottoman pimeyden. Itku nousi silmiin. Minun täytyi pitää taukoa kirjoittamisesta, nousta ja lähteä ulos. Lähdin ruokakauppaan vain kokeakseni olevani ihmisten parissa ja kiinni elämässä, nähdäkseni valoa ja toivoa tutun kaupan myyjien hymyissä, tervehdyksissä ja arkisessa hälinässä.”

Aineistossamme on kolme tapausta, joissa mies teki surmat. Seuraavaksi tutkimme miesten tekemiä surmia keväällä 2015 ensin tapauskohtaisesti ja sitten ryhmänä etsien yhteisiä selittäviä teemoja kansainvälisen tutkimuksen avulla. Jokaisella miehellä oli jokin oma selittävä tekijä surmille, mutta löytyi myös yhteisiä syitä. Pääsimme konkreettisesta aineistosta abstraktimmalle tasolle, kun aloimme ymmärtää tärkeinä teemoina perhesurmiin identiteetin rakentamisen ja murtumisen, sekä miehisen identiteetin ja isyyden tuomat roolit.

Kriittisten tapahtumien menetelmä ohjasi etsimään kriittisiä pisteitä, joita löytyi ensin yksittäisiä. Tarkemmassa analyysissä ja kansainvälisten tutkimusten avulla niitä löytyi lisää. Bronfenbrennerin ekologinen teoria antoi tukea vuorovaikutussuhteiden merkityksen ymmärtämiselle ja niiden dynaamiselle luonteelle siten, että yksittäinen asia, kuten riippuvuus tai sairaus, voi vaikuttaa laajasti muihin ihmisiin ja systeemeihin. Ekologinen teoria taustateorian myötä kutoi yhteen palvelujärjestelmän, aineiston tapaukset ja väkivaltaan liittyvän lainsäädännön kehittymisen, jossa vainoamisen kriminalisointi oli merkittävä lähimenneisyydessä tapahtunut muutos.

Analysoimme aineistoa myös tutkimuksessamme teoreettisena viitekehyksenä olevan ekologisen teorian pohjalta, jaottelimme tekemiämme havaintoja, kriittisiä tapahtumia, mikro-, meso-, ekso- ja makrotasolle ja luokittelimme niitä teemoiksi. Melko pian huomasimme, ettemme voi rakentaa raportointia ekologisen teorian tasojen mukaan, koska teemoja ei tullut tasaisesti jokaiselle tasolle. Suurin osa teemoista sijoittui mikro-tasolle ja muilla tasoilla niitä oli vähän. Analysointia oli kuitenkin hyvä tehdä teorian

avulla, koska teoria ohjasi lukemaan aineistoa eri tasojen näkökulmista. Helpointa oli tehdä havaintoja mikrotasolle kuuluvista asioista, mutta teoria muistutti ilmiön olevan mikrotasoa laajempi. Kun teemoja oli riittävästi, teimme analyysistä alustavan sisällysluettelon, joka ei enää mukaillut ekologisen teorian tasoja. Olemassa olevat teemat ja kirjoitetut tekstit sijoitimme uusien otsikoiden alle. Aineiston analysointi jatkui sisällysluettelon otsikoiden ja alaotsikoiden avulla. Uudet aineistosta tehdyt havainnot vahvistivat olemassa olevia teemoja, mutta niistä tuli myös uusia teemoja.

Aineiston analyysi ja tulkinta vaativat tutkijalta aktiivista työstämistä. Aineistosta ei itsestään nouse esiin yhtä tulosta, vaikka raporteissa joskus nousemisesta kirjoitetaankin. (Eskola 2010, 180.) Tutkimusraportti on tutkijan tulkinnallinen konstruktio ja tutkija on aineistoa raportoidessaan tulkintojen tekijä. Joku toinen tutkija saattaisi löytää samalle aineistolle toisenlaisen luokituksen ja painottaa muita aineistosta löytyviä ulottuvuuksia. (Kiviniemi 2010, 83.) Kari Palonen (1988, 15) on todennut tulkinnan olevan aina ehdollinen, vajavainen ja yksipuolinen käsitys ilmiöstä ja lisäksi jokainen tulkinta on kiistettävissä ja sille voidaan esittää vaihtoehtoja.

Tutkimustulosten erilaisuuteen johtaa muun muassa se, että maailma on merkityshorizonttina erilainen eri aikoina ja eri ihmisille. Meille on itsestään selvää vain tämänhetkiset, oman kulttuurin asiat. Kaikki muu meidän on ymmärrettävä välillisesti. Lisäksi samassa kulttuuriympäristössä ja ajassa elävien ihmisten maailmat ovat muodostuneet kokonaisuuksiksi eri tavoin. Toiseksi, ihmisten oma mielenkiinto on vaikuttamassa heidän näkökulmiinsa. Jokaisella samassa ajassa ja paikassa elävällä on omat kiinnostuksen kohteensa, mikä vaikuttaa heidän tapansa ymmärtää yksittäiset ilmiöt ja kiinnostuksen kohteet. (Varto 1992, 65–67.) Tutkijan tehtävänä on siten hahmottaa mahdollisimman johdonmukainen käsitys omista tulkinnoistaan ja niistä perusteista, joiden pohjalta hän on tulkintoihin päätenyt. (Kiviniemi 2010, 83.)

Kriittisten tapahtumien menetelmää voidaan kritisoida siitä, onko se varsinainen menetelmä vai vain tietty tekniikka, joka ei ole kovin ainutlaatuinen eikä eroa arki ajattelusta (Vornanen & Hämäläinen 1998, 213). Aineiston analysoimisessa ja tulkinnassa menetelmän vaiheet eivät eroa erityisesti muista laadullisen tutkimuksen menetelmistä, mutta se erotetaan omaksi lähestymistavakseen empiiristen tutkimusmenetelmien joukossa. Siinä pyritään systemaattiseen kriittisten tekijöiden analyysiin tietyssä toimintakontekstissa. (Vornanen ym. 2012, 206–207.) Menetelmä on käyttökelpoinen, kun se kytketään

tiivisti sisältöön ja tutkittavilla henkilöillä on keskeinen rooli menetelmän käytön onnistumisessa. Hän, joka itse on tehnyt, tietää usein parhaiten, miksi toiminnassa onnistuttiin tai epäonnistuttiin. (Vornanen & Hämäläinen 1998, 213–214.) Aineistossamme kaikki tapaukset ovat sellaisia, joissa surmien tekijä on jäänyt eloon. Tapauksissa, joissa myös surmaaja on kuollut, olisi haastavaa tulkita tapahtumien syitä, kun tekijä ei ole ollut kertomassa omasta toiminnastansa.

4.4 Tutkimustulosten raportointi ja eettiset kysymykset

Tutkimusetiikka sisältyy tutkimusprosessin kaikkiin vaiheisiin ja tutkijan valintoihin. Eettisesti kestävässä tutkimuksessa tutkija punnitsee tietoisesti tutkimusprosessin eri vaiheiden ratkaisujen kestävyuden ja niiden merkitykset seurauksille, joita tutkimus luo. Henriikka Clarkeburnin ja Arto Mustajoen (2007, 22) käsitys etiikasta tiivistää sen päätöksentekoa tukevaksi taidoksi. Tutkimuksen eettisyys on osa hyvää tieteellistä käytäntöä tieteellisyyden peruskriteerien, kuten objektiivisuuden ja luotettavuuden, lisäksi. Eettisyyden toteuttaminen on kuitenkin kokonaisuudessaan vaativampaa kuin tieteellisyyden peruskriteerien täyttäminen. (Pohjola 2007, 11–12.) Tutkimusetiikalla on erityisen merkittävä rooli arvioitaessa sosiaalityön tutkimuksen laatua aiheiden luonteen perusteella (Rauhala & Virokannas 2011, 237).

Tutkimusetiikalla on yhteistä sosiaalialan ammattietiikan kanssa itsemääräämisoikeuden ja yksityisyyden kunnioittamisen periaate. Molemmat periaatteet ovat sekä Tutkimusetiikallisen neuvottelukunnan (2009, 3) eettisissä periaatteissa että sosiaalialan ammattieettisissä ohjeissa (Arki, arvot, elämä, etiikka 2005, 8). Ammattietiikan tarkoituksena on kertoa, missä sallitun toiminnan rajat kulkevat. Pelkkä, mekaaninen sääntöjen seuraaminen ei kuitenkaan takaa aitoa eettisyyttä. Aito ammattietiikka vaatii eettisten kysymysten pohdintaa ja valmiutta ottaa kantaa haastaviin, ristiriitaisiin eettisiin ongelmiin. (Gylling 2007, 33.) Tutkimusetiikan ja ammattietiikan toteuttaminen on näkemyksemme mukaan samankaltaista. Tutkimuksessakin etiikka on haastavien eettisten kysymysten pohdintaa ja ratkaisua. Tutkimuksessamme ne liittyvät pääosin yksityisyyden suojaan sekä itsemääräämisoikeuteen tutkimuksessa käytettävän asiakirja-aineiston ja siitä kirjoittamisen kautta.

Tutkimuksen aihe ja aineisto

Ontologiset kysymykset liittyen tutkimuksen aiheen valintaan ovat ensimmäinen ja keskeinen osa tutkimusprosessin etiikkaa. Ontologiset kysymykset tarkoittavat esimerkiksi aiheen valinnan perusteluja. (Pohjola 2007, 17.) Tutkimusprosessimme alussa mietimme pitkään, miksi haluamme perhesurmia tutkia. Aluksi aihe valikoitui yhteisen kiinnostuksen pohjalta, mutta tutkimusaineiston saamiseksi perusteluja oli pohdittava syvällisesti. Eräästä tuomioistuimesta saamamme ohjeistuksen mukaan emme tulisi pyytämään asiakirjoja saamaan ilman erittäin hyviä perusteluja. Lopulta perustelimme aihetta muun muassa perhesurmista tehtyjen tutkimusten vähäisyydellä ja tutkimustiedon tarpeellisuudella surmien ennaltaehkäisemiseksi (ks. luku 1). Tutkimusprosessin kuluessa olemme alkaneet miettiä aiheen tärkeyttä myös surmissa jäljellejääneiden ja omaisten näkökulmasta sekä heidän selviytymisensä kannalta.

Sosiaalitieteiden tutkimuksissa on usein eettisiä pohdintoja siitä, mitä aiheita saa tai voi tutkia. Pohdintoja on esimerkiksi ihmisten elämän yksityisyyttä tai arkaluonteisia kokemuksia käsittelevissä tutkimuksissa. (Pohjola 2007, 18.) Esimerkiksi Riitta Granfelt (1998, 40) on naisten kodittomuutta käsittelevässä tutkimuksessansa perustellut oikeutetaan henkilökohtaisiin kertomuksiin siten, ettei ihmisiä painosteta kertomaan vaan edetään heidän ehdoillaan. Tutkijan on yritettävä tavoittaa aiheet, joista haastateltavat mielellään puhuvat ja sovitettava omat intressinsä niihin (mt.).

Katsomme Granfeltin (mt.) tutkimuksen olevan eettisten kysymysten kannalta toisenlainen kuin meidän tutkimuksemme erilaisten aineistojen vuoksi. Granfeltilla aineistona olivat haastattelut, kun taas meillä on asiakirja-aineisto. Merja Laitisen ja Tuula Uusitalon (2007, 318–319) mukaan haastattelututkimuksessa osallistujien vapaaehtoisuus voidaan taata esimerkiksi antamalla aikaa harkita tutkimukseen osallistumista ja tarjoamalla mahdollisuuden seurata tutkimuksen valmistumista sekä lukea tutkimusraportin käsikirjoituksen. Myös aineistonkeruutapaa voidaan tarvittaessa vaihtaa ja lisäksi tutkittava voi vetäytyä tutkimuksesta missä vaiheessa tahansa (Laitinen & Uusitalo 2007, 318–319). Mitkään edellä luetelluista tavoista eivät kuitenkaan päde asiakirja-aineistoomme, kun tutkittavat eivät itse edes tiedä olevansa tutkimuksen kohteena. Asiakirja-aineistoa voi kuitenkin myös perustella eettisillä kysymyksillä ja aiheen sensitiivisyydellä (ks. 4.3). Valmiissa aineistossa korostuvia eettisiä kysymyksiä ovat erityisesti tutkimusky-

symyksiä palveleva aineiston valikointi ja aineiston käyttämisen taito (Rauhala & Virokannas 2011, 244).

Granfeltia (1998) lähempänä tutkimustamme on Aino Kääriäisen (2003) tutkimus, jossa hänellä aineistona ovat sosiaalityöntekijöiden kirjoittamat lastensuojelun dokumentit. Sosiaalityöntekijät eivät ole tietoisia, että heidän tekstinsä ovat tutkimuksen kohteena. Asiakkaatkaan eivät tienneet tutkimuksesta. Kääriäinen on pohtinut, onko tämä tirkistelyä. (Mt., 35.) Näkemyksemme mukaan tämän voidaan katsoa olevan esimerkki tutkittavien loukkaamattomuuden ja koskemattomuuden joutumisesta jännitteiseen suhteeseen heidän elämäänsä koskevan tiedon hankkimisen kanssa (Rauhala & Virokannas 2011, 236). Pohjolan (2007, 19–20) mukaan aineiston hankinta on tutkimuksessa eettisesti kriittinen vaihe esimerkiksi rehellisyyden ja avoimuuden kannalta. Tutkimusta saatetaan toteuttaa siten, ettei toiminnan tarkoitusta avata tutkimuksessa mukana oleville tai tutkimuslupa pyydetään vain hallinnoivalta viranomaiselta. Eettisesti kestävässä tutkimuksessa kaikkia osapuolia informoidaan avoimesti ja rehellisesti. Hän pitää eettisesti korrektina, että lupa tutkimusaineistoon hankitaan myös tietojen todellisilta tuottajilta.

Olemme pohtineet samaa kuin Kääriäinen (2003) aineistoamme lukiessa, sillä olemme saaneet tietoomme tuntemattomien ihmisten erittäin yksityisiä ja arkaluonteisia asioita eivätkä he sitä tiedä. Kallisen ym. (2015, 149) mukaan sensitiivistä aihetta tutkittaessa tutkimusluvilla on erityinen painoarvo ja niiden myöntämistä tarkastellaan ”portinvartija” käsitteen avulla. Portinvartijoilla on valtaa päättää, mitä päästään tutkimaan (mt.). Jokaista tutkimuksen kohteena olevaa tapausta on erillinen tutkimuslupa, joka on saatu asiakirjoja säilyttävästä tuomioistuimesta. Päätöksissä tutkimuslupien saanti on perusteltu viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 28 §:n 1 momentilla, jonka mukaan viranomaisen voi, jollei lailla toisin säädetä, antaa yksittäistapauksessa luvan tietojen saamiseen salassa pidettävästä asiakirjastaan muun muassa tieteellistä tutkimusta varten, jos on ilmeistä, ettei tiedon antaminen loukkaa niitä etuja, joiden suojaksi salassapitovelvollisuus on säädetty. Luvan kysyminen tutkittavilta itseltään surmia käsittelevään tutkimukseen ei olisi ollut mahdollista, sillä kaikkia osapuolia ei voi enää tavoittaa. Sensitiivisestä aiheesta kirjoittavat tutkijat joutuvat miettimään tutkimusaiheidensa oikeutusta erityisesti tutkimuksen aloitusvaiheessa (Kallinen 2015, 145).

Aineistomme arkaluonteisuus on vaikuttanut tutkimuksessamme moniulotteisesti. Olemme pohtineet aineiston yksityisluontoisuutta sitä käsitellessämme, tutkiessamme ja kuljettaessamme ja siten aineiston arkaluonteisuus on vaikuttanut hyvin konkreettisesti tutkimustyöskentelyyn. Aineistoon on voinut suhtautua siten, että sekä perhesurmien tekijät että heidän surmaamansa ihmiset ovat ikään kuin asiakkaitamme. Ajattelemme, että surmien jälkeen elämäänsä jatkavat läheiset sekä muut ihmiset, jotka ovat joutuneet kärsimään perhesurmista, haluavat, että perhesurmien ehkäisemiseksi tehdään tutkimustyötä sekä kehitetään viranomaisten työskentelyä ja ongelmiin puuttumista. Pohdimme, että monet surmista kärsineet myös toivovat, että heidän kokemuksistaan otetaan opiksi ja että näin heidän kokemansa valtava pahuus sisältäisi edes siruja hyvyydestä ja toivosta. On oikeutettua, että surman kohdanneet ihmiset saavat tuskansa ja hätänsä näkyväksi ja selitetyksi. Näin kunnioitamme heidän muistoaan. On tärkeää antaa ääni tutkimuksemme ihmisille (Kallinen ym. 2015, 195) sillä osalla heistä ei sitä enää ole. Tutkimus voi myös auttaa heidän edustamaansa ryhmää tuomalla tietoa ilmiön tunnistamisesta ja antaa valmiuksia työntekijöille muuttaa käytäntöjään (mt.).

Eettiset kysymykset eivät estä tutkimasta esimerkiksi arkaluonteisia kokemuksia, kun korkea eettisyys vaativat näkökulmat otetaan huomioon tutkimusprosessin eri vaiheissa (Pohjola 2007, 18). Yksityisten ja arkaluonteisten kokemusten tutkiminen on osa sosiaalityötä, jonka tehtävänä on tunnistaa ja tuoda näkyviin ajankohtaisia, hyvinvointia uhkaavia, yhteiskunnallisia prosesseja. Sosiaalityö tarvitsee monipuolista tutkimustietoa hyvinvoinnin vahvistamiseksi. (Pehkonen & Väänänen-Fomin 2011, 7.) Tiedon tuottamiseen tarvitaan henkilöitä, jotka ovat läpikäyneet tutkimuksen kohteena olevan kokemuksen, sillä kokemuksista eivät voi kertoa muut kuin he, jotka ovat tilanteen itse eläneet (Granfelt 1998, 40.) Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009, 4) eettisten ohjeiden mukaan vapaaehtoisen suostumuksen periaatteesta voidaan poiketa, kun tutkitaan arkistoaineistoja. Tällöin tutkimista ohjataan lainsäädännöllä.

Tutkijan asema

Tutkimukseen kuuluu oman paikan ja aseman määrittäminen suhteessa tutkimukseen ja sen aineistoon (Laitinen & Uusitalo 2007, 325). Voimme asemoida itsemme tutkijoina sosiaalityöntekijöiksi, joilla on käytössään asiakkaista vain dokumentit. Asiakastapauksesta käsityksen saaminen on silloin työläämpää, mutta aineistoa on paljon ja se on rikasta. Looginen päättely on tärkeää analysoinnissa. Voimme asettaa itsemme mieliku-

vissa myös tapahtumapaikoille. Poliisit tekevät tarkkaa työtä tutkinnassa ja heillä on piirroksia tapahtumapaikoista, useimmiten kodeista ja paljon valokuvia. Niiranen (15.7.2015) kirjoittaa tutkimuspäiväkirjassaan:

”Olen kuvitellut itseni keskelle koteja. Katson lapsia syömässä ja aikuisia tietokoneidensa ääressä. Kuuntelen aikuisten riitoja. Surmien jälkeen seison silmät suorina ihmettelemässä, mitä oikein on tapahtunut.”

Mielentilalausuntojen avulla saa tietoa myös kauemmaksi henkilöhistoriaan ja voi pohdita surmien tekijää nuorena lapsuudenkodissaan. Tapaukset tulevat myös lähelle itseä samoin kuin sosiaalityön asiakasperheetkin asiakastyössä. Haluamme katsoa myös yhteiskunnan suuntaan: palvelujärjestelmää, meitä sosiaalityöntekijöitä, moniviranomaisyhteistyötä ja lainsäädäntöä.

Ronkaisen ym. (2011, 70) mukaan tutkija ja hänen kokemushistoriansa ovat tärkeä osatekijä tutkimuksessa. Tutkimuksessa näkyy aina tutkijan vaikutus, sillä tutkimuksen tekeminen on menetelmän seuraamisen ja loogisen päättelyn lisäksi myös muun muassa oivaltamista, tulkintaa ja ymmärryksellä tehtyjä valintoja (mt.). Myös Pohjolan (2007) mukaan tutkimus ei ole teknistä toimintaa, vaan se suodattuu aina tutkijan ajattelun ja valintojen kautta. Siksi tutkimuksessa on tarkasteltava omia lähtökohtia, arvoja ja asenteita (Pohjola 2007, 23).

Asemamme tutkimuksessamme on lähellä aineistoamme, koska sen keskiössä ovat perheet. Perheisiin ja lähisuhteisiin liittyvät kysymykset liittyvät meihin kaikkiin (Kallinen ym. 2015, 174). Perheiden tutkimisen erityispiirteisiin kuuluu, ettei se ole neutraalia, vaan erilaisten sitoutumisten sarjaa. Tutkijat käyttävät tutkimusprosessissa erilaisia teoreettisia ja metodisia välineitä, mutta ovat myös yksityisiä henkilöitä, jotka kantavat mukanaan omia perhekokemuksiaan ja perhesuhteita koskevia käsityksiään. (Pösö 2008, 97.) Myös Anna Rönkä ja Ulla Kinnunen (2002, 7) ovat kirjoittaneet tutkijan omien kokemusten perheestä vaikuttavan tutkimukseen. Lisäksi ne myös muokkaavat käsitystä hyvästä perhe-elämästä (mt.). Dokumenttien käyttö aineistona on erilaista kuin haastatteluaineistojen. Vuorovaikutuksessa esimerkiksi kuulee äänen sävyn sekä näkee ilmeet ja eleet, jolloin kokee enemmän empatiaa kuin tekstiä lukemalla. Vuorovaikutuksessa myös tunteet tarttuvat ja olisimme voineet kokea nykyistä enemmän tunteita haastattelututkimuksessa. Haastattelussa tapahtuu helposti emotionaalinen kiinnittyminen (Laitinen & Uusitalo 2007, 325) ja oma paikka määrittyy lähemmäs aineistoa ja tutkittavia kuin silloin, kun tietoa tuotetaan asiakirjojen kautta.

Timo Laine (2010, 34–35) on kirjoittanut tutkijan itseymmärryksestä. Tutkimukseen kuuluu kriittinen ja reflektiivinen vaihe. Kriittinen tarkoittaa, että omat tulkinnat on kyseenalaistettava. Reflektiivisyydellä taataan, että tutkija on tietoinen omista tutkimukseen liittyvistä lähtökohdistaan. Tutkijan on otettava etäisyyttä välittömästi nousevaan tulkintaan ja kyseenalaistettava spontaani ymmärrys, sillä ne eivät ole tutkimuksen tuloksia, vaan tutkijan tapoja nähdä asiat taustansa mukaisesti. Tutkimuksessa etsitään toisen toiseutta, toisen erityislaatuista suhdetta johonkin asiaan, mitä ei voi tavoittaa päästämättä irti ennakkoluuloistaan. (Mt.) Tutkimusprosessin aikana ja erityisesti aineiston tulkinnassa kriittisyys, reflektiivisyys ja ennakkoluulottomuus ovat olleet meille haasteellisia asioita.

Tutkimuksen raportointi

Tutkimuksessamme on analyysin ja tulkinnan esittämisessä ehdottomasti noudatettava tunnistamattomuuden vaatimusta. Tutkimuslupiemme mukaan:

”Salassa pidettävien tietojen käsittely ei saa loukata niitä etuja, joiden suojaksi salassapitovelvollisuus on säädetty. Salassapitomääräysten tavoitteena oleva yksityisyyden suoja on tutkimuksessa turvattava siten, että salassa pidettävät tiedot muunnetaan sellaisiksi, ettei niistä käy ilmi, keitä tiedot koskevat. Tutkimuksissa hakijoiden on käytettävä tietoja niin, etteivät asianosaiset ja heitä koskevat arkaluonteiset tiedot ole tutkimuksista tunnistettavissa.”

Tutkimusluvut edellyttävät tutkimusaineistoon liittyvien henkilöiden yksityisyyden kunnioittamista. Yksityisyys on Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009, 8) eettisissä periaatteissa yksi osa-alue. Yksityisyyden suoja kattaa julkaisuun liittyvien kysymysten lisäksi myös tutkimusaineiston suojaamisen ja luottamuksellisuuden sekä säilyttämisen ja hävittämisen (mt.). Myös perustuslain (731/1999) 10 §:n mukaan jokaisella on oikeus yksityisyyteen. Tutkimusraportin kirjoittaminen on tutkimuksessa tärkeä vaihe, jossa yksityisyys on huomioitava, mutta se koskee tutkimusprosessia kokonaisuudessaan. Me osallistuimme tutkimusta tehdessämme analyysikurssille, jossa aineiston analysoimista harjoiteltiin kurssille osallistuvien omilla aineistoilla pienissä ryhmissä. Me emme vie neet kurssille omaa aineistoamme sen arkaluonteisuuden vuoksi. Sen sijaan veimme otteita Tiina Raevaaran (2014) perhesurmasta kertovasta romaanista *Laukaisu* ja niillä harjoittelimme analyysia.

Tutkimusaineistosta kirjoittaminen siten, että henkilöt ovat tunnistettavissa, on paitsi tutkimuslupien ja eettisten ohjeiden vastaista myös todennäköisesti lukijan mielestä

paheksuttavaa. Suomalainen kirjailija Markku Pääskynen on romaanissaan *Vihan päivä* (2006) käyttänyt materiaalinaan yhtä tiettyä Suomessa tapahtunutta perhesurmaa. Helsingin Sanomien (10.9.2006) kirja-arviossa kirjoittaja pohtii, onko monien yksityiskoh-
tien täsmääminen tarpeellista: *”Saako niin tehdä? Eikö se ole tanssia yli hautojen?”*.
Vaikka kirjailijan ei tarvitse tutkimuseettisiä ohjeita noudattaakaan, romaania lukiessaan
Veikanmaa pohti, rikkooko kirja näiden ihmisten oikeutta yksityisyyteen. Pahimmalta
tuntui se, kun ei tiennyt, mitkä yksityiskohdat ovat totta ja mitkä kirjailijan mielikuvi-
tuksen tuotetta. Toden ja keksityn sekoittaminen ei tunnu surmaajan ja surmattujen
edulta varsinkaan silloin, jos keksityt osat ovat negatiivisia ja ihmisistä tehdään pahem-
pia kuin he ovat todellisuudessa olleet. Toisaalta perusoikeudet ja siten myös oikeus
yksityisyyteen alkaa syntymästä ja päättyy kuolemaan (Ojanen 2003, 44–45), joten siitä
näkökulmasta, kenelle perusoikeudet kuuluvat, kirja ei loukkaa sen päähenkilöinä ole-
vien ihmisten yksityisyyttä. Toisin on salaisiksi julistettujen oikeuden pöytäkirjojen
kohdalla, joiden salassapito kestää jopa 60 vuotta.

Tutkittavien anonyymiteetin suojeleminen sisältää monia haasteita, koska sen täytyy
tapahtua läpi koko tutkimuksen (Kallinen ym. 2015, 165). Tutkimusaineistomme ta-
pausten tunnistettavuuden häivyttämistä hankaloittaa, että mediassa niistä on uutisoitu
yksityiskohtaisesti. Pasi Kiviojan (2007, 116–120, 137–140) mukaan perhesurmista
uutisoiminen on laajaa. Yhä useammin perhesurma on etusivun aihe, surmaa käsitellään
usealla aukeamalla lehden sisäsivuilla ja surman tutkintaa seurataan viikon ajan päivit-
tään. Mahdollinen oikeudenkäynti nostaa surman uudelleen uutisaiheeksi. Lukijat saavat
tietoa tapahtuneesta erittäin nopeasti, sillä lehdet julkaisevat uutiset heti Internet-
sivuillaan ja päivittävät uutisia tiheään tahtiin. Erityisesti iltapäivälehdissä kuvien käyttö
on runsasta. Yksityiskohtien saamista varten toimittajat haastattelevat perheen tuttavien,
naapureiden, työkavereiden ja asuinyhteisön satunnaisia vastaantulijoita. (Mt.)

Tutkimuksen perustehtäviä ovat luotettavan informaation tuottaminen ja tulosten välit-
täminen (Pietarinen 2002, 59). Sensitiivisessä tutkimuksessa on tarpeen harkita mitä
taustatietoja ihmisistä voi kertoa ja mitä tietoja on aineisto-otteista häivyttävä (Kalli-
nen ym. 2015, 167). Kääriäisen (2003, 36) vastaus aineiston aiheuttamiin eettisiin haas-
teisiin on anonymisointi. Olemme pohtineet, että analyysia kirjoittaessa on huomioitava
tunnistettavuuteen liittyvät kysymykset tarkoin, jotta tutkimuksesta tulee eettisesti kes-
tävä. Kirjoittaessa on täytynyt pohtia tapauksiin liittyvien ihmisten yksityisyyden suo-
jaamista ja sitä, että kirjoittaminen on ilmiötasolla tarpeeksi tarkkaa ja siten tieteellisesti

vakuuttavaa. Olemme pohtineet tunnistettavuuden ja luotettavan kirjoittamisen rajaa: onko jokin asia, tilanneyhteys tai tapahtuma liian erityinen ja tekee perheen tunnistettavaksi vai jääkö ilmiöstä olennaista välittymättä, jos tätä asiaa muutetaan tai se jätetään pois. Tämän pohdinnan ja rajankäynnin seurauksena olemme muuttaneet tapauksista joitakin yksityiskohtia, kuten lasten lukumääriä ja erilaisissa episodeissa läsnä olleita henkilöitä sekä niiden tapahtumapaikkoja. Olemme myös poistaneet tekstistä tietoja, joista perheet tai yksittäiset henkilöt olisivat tunnistettavissa. Emme esimerkiksi kerro perheiden tai vanhempien taustatietoja, sosioekonomisia tilanteita tai perhesurmien tapahtumapaikkoja ja muita tilanteita, joista henkilöt olisivat tunnistettavissa. Olemme myös häivyttäneet ja muuttaneet lasten sukupuolia sekä ikä- ja sisarusuhteita tunnistettavuuden estämiseksi.

Jotta aineistomme tapaukset eivät olisi tunnistettavissa, emme tutkimuksessamme kerro aikaa, johon tapaukset sijoittuvat emmekä tuomioistuimia, joista olemme tutkimusluvut saaneet. Mietimme myös, pitäisikö jättää kertomatta, kuinka monta nais- ja miessurmaajaa aineistossamme on, koska naisia on vain yksi. Lukijan on mahdollista naissurmaajaa koskevat tekstikohdat poimimalla muodostaa yhtenäinen tarina (ks. Kallinen 2015, 165). Surmaajien sukupuolijakauman salaamiseen ei päädytty, koska miehet ja naiset ovat erilaisia perhesurmien tekijöinä. Tunnistettavuuden vuoksi naisen tapauksessa on jouduttu jättämään käsittelemättä tutkimuksellisesti tärkeitäkin asioita eettisistä syistä. Olemme myös paikoin häivyttäneet, että on kyse naisen tekemistä surmista.

Vahingon aiheuttaminen ja hyvän tuottaminen

Hyvän tuottaminen ja vahingon aiheuttaminen ovat tutkimusprosessissa toistensa vastakohtia. Eettisesti kestävästä tutkimuksesta tulee olla hyötyä eikä se saa aiheuttaa vahinkoa tutkimuskohteelle. Vahingon aiheuttamista on myös, jos tutkimus vaikuttaa haitallisesti ilmiön ymmärtämiseen ammatillisessa kontekstissa tai tiedeyhteisössä. Hyvän tuottamisen tavoittelu ja vahingon aiheuttamisen välttäminen ei ole yksinkertaista ainakaan tutkimuksen ihmisten näkökulmasta, kun tutkitaan esimerkiksi henkilökohtaisia, arkoja, traumatisoivia tai kiusallisia elämäntapahtumia. Tutkimus voi järkyttää sen kohteena olevien ihmisten henkistä tasapainoa esimerkiksi nostamalla esiin unohtuneita asioita tai tunteita. (Laitinen & Uusitalo 2007, 321–323.)

Aineistosta käy ilmi salassapidon tärkeys surmattuja ihmisiä suremaan jääneille läheisille. Kokemuksista kertominen esimerkiksi käräjäoikeuden käsittelyssä on ollut vaikeaa ja raskasta. Se on koettu jopa yksityisyyttä loukkaavaksi. Asian saama julkisuus on ollut kiusallista ja kärsimystä lisäävää. Soili Poijulan (2010, 57–58) tutkimuksen mukaan henkirikosten raportointi mediassa voi huonontaa omaisten selviytymistä. Osa kokee, ettei voi aloittaa surutyötä ennen kuin uutisointi on loppunut. Asian esille nostaminen uudelleen mediassa myös häiritsee toipumista. (Mt.) Olemme pohtineet, voidaanko tutkimuksemme kokea asioiden tuomisena uudelleen käsiteltäväksi ja voiko tutkimuksemme lukeminen nostaa omaisissa kielteisiä tunteita takaisin pintaan.

Toisaalta suremaan jääneillä ihmisillä voi olla odotuksia viranomaisia kohtaan, että perhesurmia tulee tulevaisuudessa tehokkaammin ehkäistä ja että surevien läheisten tukemista täytyy kehittää, jotta he pääsevät eteenpäin elämässään surmien jälkeen. Lisäksi asianomaisia kunnioittaen tehty tutkimus voi auttaa suruprosessissa antamalla ihmisen kokemalle ilmiölle selitystä laajemmassa mittakaavassa omassa maassa ja aikaisempien tutkimuksien avulla myös kansainvälisessä perspektiivissä. Perhesurmia selittävät tekijät voivat auttaa hyväksymään järkyttävät tapahtumat osaksi omaa henkilöhistoriaa. Tutkimustyömme osoittaa, että emme sosiaalityöntekijöinä ole välinpitämättömiä perhesurmien suhteen ja että olemme mukana suremassa tapahtumia.

Tärkeää tutkimuksessamme vahingon aiheuttamisen ja hyvän tuottamisen näkökulmasta on ihmisten kunnioittaminen, jota Richard Sennett'n (2004) mukaan maailmassa on liian vähän. Tutkimuksessamme kunnioittaminen kytkeytyy yksityisyyden suojaamiseen ja tunnistamiseen. Nimien, paikkakuntien ja muiden tunnistetietojen muuttaminen ei aina poista tunnistamisen mahdollisuutta (Kuula 2006, 133). Tunnistamista olennaisempaa kuitenkin on tutkijan tapa kirjoittaa tutkittavistaan. Negatiivinen, yksipuolinen ja epäkunnioittava tapa kirjoittaa saa varmasti aikaan vahinkoa tutkittaville. (Mt., 135–136.) Loukkaantumista ja järkyttymistä voi tulla monista eri asioista kuten, miten tulee tulkituksi tai millaisiin asiayhteyksiin liitetyksi (Laitinen & Uusitalo 2007, 322). Myös yksityisyys ja sen rajat määrittyvät eri tavoin eri henkilöillä. Ymmärrys yksityisyydestä voi lisäksi vaihdella eri tilanteissa tai muuttua iän myötä. (Kuula 2006, 124.) Kirjoittamiseen voi liittyä riski tutkimuksen ihmisten aseman heikentämisestä (Granfelt 2006, 129).

Tutkimuksen mahdollisesti aiheuttamaa vahinkoa voi vain arvioida, samoin kuin sen tuottamaa hyvää. Mitään ei voi etukäteen varmasti tietää. Tutkija ei välttämättä voi etukäteen realistisesti arvioida kaikkea mahdollista tutkittaville aiheutuvaa vahinkoa (Rauhala & Virokannas 2011, 241). Tutkimuksen tuottama hyvä voi olla kohtuuttomuuden esiin nostaminen (Granfelt 2006, 127). Tutkimuksemme tuottaa tietoa, jonka myötä ammattilaiset saattavat havainnoida perhesurmien riski- ja tilannetekijöitä eri tavoin kuin tähän saakka. Ehkä voimme tuoda esiin käytäntöjä, jotka kaipaisivat kehittämistä.

Hyvää tuottava kirjoittaminen vaatii myös rohkeutta tuoda asioita esiin. Granfeltin (2006, 133) mukaan riskiä vahingon aiheuttamisesta ei voi mitenkään poistaa. Vahingon aiheuttamisen poistamisen tavoittelulla voi luoda ilmiöstä tutkittavia vastaan kääntyvän, yliymmärtävän kuvan. Pahasta vaikeneminen, sen kieltäminen ja pois selittäminen eivät auta tutkittavia ihmisiä, vaan silloin tutkija jättää heidät pahan keskelle ja kirjoittaa tekstiä, joka ei lisää ymmärrystä ilmiöstä eikä välttämättä ole edes uskottavaa. Arvostava suhtautuminen ei estä kuvaamasta pahoja tekoja, vaan tekee ne ymmärrettäviksi osana kokonaisuutta. (Granfelt 2006, 128, 131–132.)

5 Perhesurmien riski- ja tilannetekijät

5.1 Tavallisia perheitä

Aineistomme ihmiset ovat monella tapaa hyvin tavallisia perheen isiä, äitejä ja lapsia, eivätkä he ulkopuolisin silmin erityisesti poikkea muista perheistä. Perhesurmat ovat marginaali-ilmiö, mutta perheet vaikuttavat tavallisilta. Häkkinen ja Salasuo (2015, 13) kirjoittavatkin, että *”marginaaliksi sanottu on usein tavallista, yleistä ja enemmistöä”* ja huomio todentuu tutkimuksessamme. Perheissä oli tärkeää tavanomaiset asiat kuten koti, perhe, koulutus ja työ. Surmaajista yhden miehen mielentilalausunnossa todetaan: *”Tutkittavan perhetaustassa ei ole rikollisuutta tai mielisairauksia, perhe on ollut ehjä.”* Erään surmatun naisen työkaveri totesi poliisikuulustelussa: *”Yleisesti ottaen minulla oli sellainen kuva, että - - olivat ihan onnellinen perhe ja [surmattu nainen] oli tehnyt jo - - lomasuunnitelmiakin.”* Aineistomme perheistä kolme oli ydinperheitä, jotka asuivat surmien tapahtuessa vielä yhdessä. Eräässä perheessä vanhemmat olivat eronneet aikaisemmin ja lapsista toinen asui isänsä ja toinen äitinsä kanssa.

Perheiden tavallisuus luo suuren vastakohtan perhesurmiin liittyvälle äärimmäiselle väkivallalle. Aineisto oli hyvin koskettavaa ja tuskallista luettavaa juuri tämän kontrastin johdosta. Perheiden arki on hyvin samanlaista kuin meidän tutkielman tekijöiden oma arki. Niirasen (15.4.2014) mieleen painui erityisesti yhden tapauksen aineiston kopiointi ja hän kirjoitti siitä tutkimuspäiväkirjaansa:

”Yhden aineiston saimme virkalinana Rovaniemen hovioikeuteen ja kopioin aineistoa oikeudessa. Alkuperäisissä papereissa oli värivalokuvia perhesurman kokeneen perheen kotoa. Kuvat koskettivat minua. Kopiokone hiljeni jäädessäni miettimään ja virkailija tuli kysymään, oliko kopioinnissa ongelmia. Katsoin virkailijaa kuin kummajaista, olin kadonnut surun maailmaan. Kuvissa oli koskettavaa niiden tavallisuus, ne olisivat voineet olla minun tai läheisten kotoa. Verhojen värit sointuivat huonekaluihin, lapsille oli sängyt, koulupöytä koululaiselle ja lapsille tilaa leikkiä. Ei ollut yleistä eikä köyhää tai suttuista, vaan – tavallista. Joitain tavaroita oli pinoissa, koska siivouksessa raivattujen tavaroiden pois järjestely oli jäänyt kesken. Sekin on niin tuttua ja tavallista arkea. Keittiössä oli siisti tiskipöytä, astiat paikoillaan kaapissa ja tiskikoneessa. Miksi heille kävi näin? Olisiko minulle voinut käydä samoin? Kuvista heijastuva tuttuus tuli lähelle omaa itseä.”

Perheiden tavallisuutta suhteessa surmiin lisää, ettei perheenjäseniin juurikaan voi liittää tyypillisen henkirikoksen tekijän piirteitä lukuun ottamatta sukupuolta ja ikää. Aineistossamme miehiä on tekijöinä enemmän kuin naisia. Suomessa vuosina 2003–2012

naisten osuus henkirikosten syyllisistä oli 12 prosenttia (Lehti & Kivivuori 2014, 38). Henkirikosten tekijöinä miehet ovat iältään keskimäärin 20–35-vuotiaita ja naiset 25–45-vuotiaita (mt.). Aineistossamme tekijät kuuluvat edellä mainittuihin ikäryhmiin tai niiden lähelle. Perheiden vanhempien iät eivät ole poikkeavia: he eivät ole olleet erityisen nuoria tai heidän ikänsä ei ole ollut poikkeuksellisen korkea, kun lapset ovat syntyneet.

Yleensä henkirikosten osapuolten koulutustaso on keskimääräistä alhaisempi (Lehti & Kivivuori 2014, 39). Aineistossamme sekä surmaajat että heidän puolisonsa ovat pääosin hyvin koulutettuja ja osalla heistä on korkeakoulututkinto. Muilla on ammatillinen koulutus, jota oli myöhemmin saatettu täydentää erilaisilla lisäkoulutuksilla. Vain yhdellä koulutus oli jäänyt kesken työelämään siirtymisen vuoksi. Usein henkirikosten tekijät ja uhrin ovat työttömiä tai varhaiseläkeläisiä, vaikka valtaosa heistä on työikäisiä (mt.). Aineistossamme suurimmalla osalla perheiden vanhemmista oli koulutusta vastaava työpaikka, ja osa työskenteli johtotehtävissä. Monet kokivat työn tärkeäksi elämäalueeksi ja halusivat tehdä työnsä hyvin. Vain yksi vanhemmista oli työttömänä, mutta hänelläkin oli pitkä työhistoria. Yksi surmaajista oli kotiäitinä, joka ei ole harvinaista naispuolisille perhesurman tai lapsen surman tekijöille (Piispa ym. 2012a, 13; Scott & Fleming 2014, 75; Messing & Heeren 2004, 151).

Huomattava osa henkirikosten osapuolista on päihteiden ongelmakäyttäjiä. Pääosa henkirikoksista myös tehdään alkoholin vaikutuksen alaisena. (Lehti & Kivivuori 2014, 34, 40.) Aineistossamme alkoholin käyttö oli runsasta vain yhdellä surmaajalla. Muut perheiden vanhemmat käyttivät alkoholia kohtuullisesti. Osa käytti sitä vain juhlatilanteissa ja osa sen verran, ettei humallu. Aineistomme surmista puolet oli tehty selvin päin ja puolet joko alkoholin tai alkoholin ja lääkkeiden vaikutuksen alaisena. Henkirikoksiin syyllistyvistä miehistä yli puolella ja naisista noin joka kolmannella on rikosrekisteri (Lehti & Kivivuori 2014, 41). Aineistossamme surmien tekijöistä kenelläkään ei ollut aiempaa rikosrekisteriä. Henkirikoksiin syyllistyneitä kuvaa usein perhesuhteiden puuttuminen (mt., 40), mikä ei myöskään sovi aineistomme surmien tekijöihin.

Surmat tehneiden ihmisten tavallisuus käy erityisesti ilmi psykologin lausunnosta, joka tehtiin surmatekojen jälkeen yhden aineistomme miehen vankila-aikana. Psykologi toteaa:

”Pitkän vankilaurani aikana en ole törmännyt vastaavanlaiseen tapaukseen, joka olisi yhtä ristiriitainen ja kysymyksiä herättävä. [henkilön nimi] taustasta ei näytä löytyvän seikkoja, jotka tekisivät tapahtuneen, jota hän itsekkin pitää järjettömänä, ymmärrettäväksi. Myöskään vankila-aikana [henkilön nimi] ei ole käyttäytynyt tavalla tai tuonut esille piirteitä, jotka viittaisivat henkilön potentiaaliin tehdä brutaali [teko].”

Perheiden tavallisuuteen liittyy myös, että aineistosta syntyi aluksi vaikutelma, ettei perheiden lapsista ollut erityistä huolta. Esimerkiksi tapauksessa, jossa äiti surmasi lapset, eron jälkeisestä aineistosta välittyi kuva, että lapset ovat hyvin huolehdittuja ja heitä on kasvatettu hyvin. He ovat olleet toivottuja ja heitä on rakastettu. Neuvolassa lasten kasvu ja kehitys on katsottu olevan normaalia. Koulussa lapset olivat olleet iloisia ja reippaita. Ulkopuoliset eivät osanneet kuvitella, että lapsia vahingoitettaisiin. Surmat tehnyt äiti oli ollut tarkka lasten ruokailuista, terveydestä ja nukkumaan menosta sekä oli ulkoillut lasten kanssa päivittäin. Hän oli ollut lasten kanssa kärsivällinen. Hän halusi lapsillensa kaikkea hyvää, kuten hyvän koulutuksen. Vaikka eronneessa perheessä vanhemmat eivät tulleet keskenään toimeen, kummallakin oli lämmin suhde lapsiin.

Perheiden tavallisuuden alle kätkeytyy kuitenkin seikkoja, joita tarkemmin tutkiessa alkaa hahmottua syitä tragedioiden syntymiselle. Esimerkiksi tapauksessa, jossa äiti surmasi lapset, aineiston syvemmässä tarkastelussa ilmeni lähiomaisen kertomana tieto, että vanhempien vielä asuessa yhdessä äiti oli vienyt toisen lapsista sairaalaan näyttääkseen toteen, että isä oli kohdellut lasta väkivaltaisesti. Lisäksi paneuduimme tarkemmin yhteen aineistomme miestä koskevaan tietoon siitä, että hän työskenteli huomattavasti korkeammassa tehtävässä kuin mihin hänellä oli koulutus. Mielentilalausunnosta kävi ilmi, että miehellä oli patologista narsismia ja siihen liittyviä suuruudenkuvitelmia itsestään, mikä selittää rohkeuden hakeutua vaativiin työtehtäviin. Myös tavalliseen yhteiskunnassamme esiintyvään ilmiöön, eron parisuhteessa, liittyi aineistomme miehillä poikkeavia merkityksiä, sillä he eivät hyväksyneet eroa.

Perheisiin liittyvä vaikutelma tavallisuudesta sisältää suuren haasteen sosiaalityölle. Tavallisuuden taakse kätkeytyvä vakava uhka tarkoittaa sitä, että sosiaalityössä asiakasperheen asioiden huolellinen selvittäminen on hyvin tärkeää. Perheiden elämässä oli riskitekijöitä, joiden tunnistamisesta sosiaalityössä on opittava koko ajan lisää.

5.2 Piileviä ja näkyviä poikkeamia normista

”Ongelmakimpun voi laukaista ihmissuhdekamppailu, huoltajuusriita tai velkakierre. Matka katkeamispisteeseen kestää yleensä pitkään.” (Helsingin Sanomat 12.1.2012.)

Aineistomme perheissä vaikuttavia pitkäaikaisia riskitekijöitä oli monia. Merkittäviä riskitekijöitä olivat parisuhteen ongelmat ja eroon liittyvät erityiset merkitykset. Erityisenä merkityksenä on eron näkeminen mahdottomana ja eroon liittyvä kontrollin menetyksessä puolisoon. Aineistossa esiintyi myös riippuvuudet ja rahahuolet. Kahdessa tapauksessa miessurmaaja oli hyvin mustasukkainen ja kontrolloiva puolisoaan kohtaan. Toisessa näistä tapauksista kontrollointi oli niin voimakasta, että se täyttää vainoamisen piirteet jo yhdessä asumisen aikana. Muita pitkäaikaisia tekijöitä olivat mielen epätasapainoisuus, piilevät persoonallisuushäiriöt ja terveysongelmat. Kaikilla surmat tehneillä miehillä esiintyi persoonallisuushäiriö, joka saatiin selville vasta surmien jälkeisessä mielentilatutkimuksessa. Naiset ovat erilaisia kuin miehet perhesurmaajina. Messingin ja Heerenin (2004, 142–144) mukaan laukaisevana tekijänä surmat tehneille naisille oli heidän asemansa muuttuminen perheessä.

Parisuhteen ongelmat ja ero parisuhteessa

Parisuhde on yksi Bronfenbrennerin (1979, 5–6) tarkoittamista mikrotason perusyksiköistä, joka tarvitsee tukea muilta pysyäkseen ehjänä. Eronneessa perheessä kummankaan omat vanhemmat eivät hyväksyneet avioliittoa ja heitä oli kehoitettu eroamaan. Perheen äiti koki, että hänen miehensä sukulaiset jatkuvasti loukkasivat ja osoittivat häntä kohtaan epäluottamusta. Sukulaisten mukaan äiti esti heitä tapaamasta perheen lapsia. Erityisesti perheen äidin ja anopin välinen suhde oli haastava. Heidän välisessä suhteessaan oli läsnä arvostelua, jota myös Marianne Notko (2011, 124–125) tutkimuksessaan havaitsi anoppien ja miniöiden välillä. Arvostelu anopin taholta oli räikeää ja asiatonta kommentointia äidin lastenhoidosta. Notko ja Eija Sevón (2008, 111) ovat pohtineet anoppien ja miniöiden välisten suhteiden vähäistä tutkimusta. He olettavat sen liittyvän heteronormatiivisuuteen: muut kuin heteroseksuaalisten naisten ja miesten väliset suhteet nähdään ongelmallisina tai vähemmän tärkeinä. (Mt.) Väkivaltaa ja vallankäyttöä tarkasteltaessa on kuitenkin tärkeää omaksua laaja käsitys perhesuhteista. Huomiota on kiinnitettävä puolisoitten välisen suhteen lisäksi lasten ja vanhempien, sisarussten sekä anoppien ja miniöiden välisiin suhteisiin. Perhesuhteet ovat relationaalisia, suh-

teisia, jolloin yhden suhteen vahingoittavuus heijastuu aina toisiin perhesuhteisiin. (Notko 2011, 211–212.) Bronfenbrennerin (1979) teorian valossa perheen läheisten osoittama tuki parisuhdetta kohtaan oli puutteellista, jopa tuhoavaa, ja lopulta systeemi murtui.

Parisuhde on intiimi suhde, jolla yleisesti tarkoitetaan sekä emotionaalista että fyysistä läheisyyttä (Miller ym. 2007, 4). Osassa aineistomme tapauksia pariskunnat eivät olleet tyytyväisiä suhteessa ilmenevään seksuaalisuuteen. Esimerkiksi toinen halusi seksiä enemmän kuin toinen. Saattoi myös olla niin, ettei suhteessa ollut enää seksiä ollenkaan. Eroja tyytymättömien pariskuntien välillä oli siinä, millaista seksi oli ollut suhteen alussa. Joillakin oli ollut jo suhteen alusta asti lähtien erilaiset seksuaaliset tarpeet, mutta osa oli ollut silloin seksiin tyytyväisiä. Samojen pariskuntien parisuhteissa oli havaittavissa, ettei suhdetta koettu tasavertaiseksi. Toisella puolisoista oli kokemuksia, ettei häntä arvosteta ja hän on suhteessa alistetussa asemassa. Intiimi suhde on kokonaisuus, jossa sen syvyydellä on merkitystä seksuaalisuudelle: vahvan intiimin suhteen myötä myös seksiin ollaan tyytyväisiä (Shumway 2003, 163).

Eräissä aineistomme tapauksessa parisuhteeseen kuuluivat ulkopuoliset suhteet, joista puoliso ei ollut tietoinen. Myöhemmin puolisolalle selvisi, että mies oli seurustellut silloin, kun he alkoivat seurustella. Suhteen aikana mies piti yhteyttä toisen naisen kanssa. Puoliso pyysi häntä lopettamaan yhteydenpidon, kun sai siitä tietää, mutta mies oli silti jatkanut sitä. Mies epäili, että hänen puolisolallaan oli myös suhteita toisiin miehiin, sillä hänellä oli paljon miehiä työkavereinaan. Puolison mukaan hänellä ei ollut parisuhteen ulkopuolisia suhteita, joten miehen epäilyt selittyvät todennäköisesti mustasukkaisuudella. Toisessa aineistomme tapauksessa puoliso tutustui miespuoleiseen ystävänsä ja piti hänen kanssaan yhteyttä. Heillä ei ollut aikomusta syventää suhdetta parisuhteeksi, mutta tämä aiheutti aviomiehessä voimakasta mustasukkaisuutta. Puolison rinnakkaisuhteen paljastuminen voi johtaa äkilliseen eroon (Kimpimäki 2012, 68).

"--loppiaisena tapahtuneen kaksoissurman motiiviksi poliisi epäilee tekijän ja toisen uhrin välistä avioeroprosessia" (Lapin Kansa 8.1.2016).

Ero tai eroaikeet ovat tutkimuksessamme merkittävin perhesurmien pitkäaikainen riskitekijä, joka koskettaa tutkimuksemme kaikkia perheitä. Eroaikeisiin liittyi, että toinen vanhemmista halusi erota, mutta toinen ei. Osapuoli, joka ei halunnut erota teki surmat. Ero on ollut heille mahdoton ajatus, vaikka avioerot ovat yleisiä ja koskettavat monia

ihmisiä. Avioliitossa elävien suhteellinen osuus vähenee koko ajan ja 1990-luvun puolivälissä on arvioitu joka toisen avioliiton päättyvän eroon (Määttä 2002, 12–13). Vanhempien eroaikkeet ovat myös suomalaisen perhesurmaselvityksen mukaan riskitekijä (Piispa 2012a, 13), kuten aikaisempienkin tutkimusten mukaan (Harper & Voigt 2007, 309–311; Brown ym. 2014, 79), tai kriittinen tapahtuma, kuten Sheehan ym. (2015, 280) kuvaavat.

Eroon liittyvä riski tulee ymmärrettäväksi, kun tarkastelee eron aiheuttamia muutoksia. Se muokkaa esimerkiksi ihmisen persoonallisuutta, identiteettiä, maailmankuvaa, asenteita, maailmankatsomusta, käsitystä yhteiskunnasta ja perheestä, asumisen tapaa sekä työn ja vapaa-ajan organisointia. Siitä voi aiheutua pitkäaikainen trauma. (Määttä 2002, 11–12.) Judith S. Wallerstein ja Sandra Blakeslee (1991, 30) vertaavat avioeroa kuolemaan. Kumpikin tuo elämään surua, menetystä ja pysyviä muutoksia päivittäisiin, läheisiin ihmissuhteisiin. Erilaista avioeron ja kuoleman välillä on, että avioero sisältää vaihtoehtoja. Se pyrkii helpottamaan stressiä ja pitkäaikaisiin vaikutuksiin kuuluu jonkin uuden ja positiivisen alkaminen. (Mt.) Aineistossamme surmaajat ovat nähneet vain avioeron negatiiviset seuraukset eivätkä ollenkaan siihen liittyviä mahdollisuuksia.

Eroajatukseen sopeutumista surmaajilla on hankaloittanut eron tuleminen esille melko yllättäen. Yksi oli miettinyt eroa jo kaksi vuotta ennen kuin puhui siitä miehelleen. Eräässä tapauksessa puoliso oli myös valmistellut eroa hyvin pitkälle yksin. Hän oli muun muassa jo hankkinut uuden asunnon, josta ei ollut kertonut miehelleen. Tällaisessa tilanteessa ristiriitoja tulee siitä, että puoliset käyvät läpi samoja tunteita eroon liittyen, mutta eri aikaan (Emery 1994, 36–39). Eroa haluava osapuoli alkaa prosessoida eroa ja surua jo ennen kuin tuo sen esille. Jätetyllä on vähemmän aikaa valmistautua eroon ja hän kokee tunteet voimakkaampina kuin aloitteentekijä. Molemmat kyseenalaistavat toisen kokemat tunteet tunteiden kokemisen eriaikaisuuden vuoksi. (Mt.)

Wallersteinin ja Blakesleen (1991, 31) mukaan avioero tuo esiin ihmisen syvimmat intohimot: rakkauden, vihan ja mustasukkaisuuden. Kun ihminen kokee tulleen nöyryytetyksi ja hänen itsetuntoaan loukataan, syntyy vihaa ja jopa raivoa, jotka koetaan oikeutetuksi. He käyttävät sanaa murhanhimoinen kuvatessaan, millainen ihmisestä voi tulla eron kohdatessaan. (Mt.) Surmissa näkyy tekijöiden tunteiden voimakkuus ja myös se, että he kokevat tekojen olevan osittain oikeutettuja. Surmien tekijät katuivat tekojaan, mutta miehet selittelivät niitä ja kokivat rangaistukset kohtuuttomiksi. Poikkeuksena

aineistossamme on surmaajista nainen, joka ei puolustellut tekojaan, vaan piti itseään teoista vastuullisena ja syyllisenä.

Eronneen perheen vanhemmilla oli eron jälkeen yhteishuoltajuus, jota sosiaalityöntekijät olivat heille suositelleet. Sekä äidin että isän näkemyksen mukaan lasten tapaamiset olivat ongelmallisia. Äiti koki tapaamisia olevan liian harvoin, tapaamisoikeudesta oli päätetty tehty siten kuin isä oli halunnut eivätkä kaikki käräjäoikeuden päätöksen mukaiset tapaamiset toteutuneet. Entisen miehen kohtaamisesta tuli äidin mukaan aina ongelmia. Heidän tilanteessaan eroaminen ei ollut parantanut heidän välejensä. Avioliiton aikaiset neuvottelutyylit ja -asemat säilyvät usein eron jälkeenkin (Hokkanen 2005, 59). Kokonaankaan he eivät voineet olla pitämättä yhteyttä lasten vuoksi. Lapset ovat side eronneiden vanhempien välillä, joten vanhemmat eivät koskaan voi täysin erota toisistaan (Emery 1994, 33). Sovun kannalta olennaista ovat selkeät säännöt, joita molemmat noudattavat (Hokkanen 2005, 64), mikä näiden vanhempien välillä ei toteutunut.

Adam Seligman (2000, 47–49) on määritellyt luottamusta ja luottavaisuutta. Kun tiedetään, mitä vuorovaikutustilanteessa tapahtuu, on kyse luottavaisuudesta. Jos käyttäytymistä ja mahdollisia seurauksia ei voi ennakoida, ei voida olla luottavaisia ja tarvitaan luottamusta. (Mt.) Eronneiden parien välillä luottamus voi jakaantua siten, että toiseen luotetaan vanhempana, vaikka puolisona ei luoteta (Hokkanen 2005, 66–67). Eronneiden vanhempien välillä ei ollut luottavaisuutta ja kohtaamiset koettiin vaikeiksi. Äidillä oli kova stressi aina ennen entisen miehensä tapaamista. Äiti ei olisi halunnut nuoremman lapsen aloittavan vierailuja isänsä luo. Vierailut oli tarkoituksena aloittaa muutama kuukauden kuluttua surmien jälkeen. Äiti ei todennäköisesti luottanut lasten isään täysin edes vanhempana ja ennen kaikkea hän pelkäsi, ettei isä anna lapsen palata lomalta takaisin äidin luokse.

Talous- ja terveysongelmat sekä piilevät persoonallisuushäiriöt

”Asiantuntijat samaa mieltä siitä, ettei perhesurmille löydy yhtä selittävää tekijää. ’Masennusta, alkoholismia tai vastoinkäymisiä kuten työttömyyttä’ – – sanoo Tolvanen.” (Helsingin Sanomat 12.1.2012.)

Aineistostamme tulee esiin piileviä ja näkyviä riippuvuuksia, joilla on erilaisia seurauksia ja merkityksiä. Mediassa on ollut esillä tapaus, jossa perhesurman tehnyt mies oli surmapäivän aamuna pyytännyt päihdehoitopaikkaa, mutta ei sitä saanut (Helsingin Sa-

nomat 17.4.2012). Aineistossamme esiintyy päihderiippuvuus. Surmaaja ei itse pitänyt alkoholin käyttöään ongelmallisena, vaikka se häiritsi hänen puolisoaan. Hän oli saanut riippuvuuteensa hoitoa, mutta oli suostunut siihen vain siksi, koska puoliso pyysi. Surmien jälkeen mielentilalausunnossa miehellä todettiin ykköstyypin alkoholiriippuvuus. Riitta Jallinoja (2009, 26) kuvaa riippuvuuksia vieraksi ja uhiksi perheissä. Vaikka riippuvuus koskettaa vain yhtä perheenjäsentä, se vaikuttaa koko perheeseen. Riippuvuus etäännyttää perheenjäseniä toisistaan ja vahingoittaa perheen yhteisyyttä. (Mt.) Riippuvuus on voinut olla yksi niistä tekijöistä, jotka ovat saaneet puolison miettimään eroamista.

Yhdysvalloissa tehdyssä tutkimuksessa esiintyi ajalla 2000-2009 vuosittain neljästä viiteen perhesurmaa, joilla oli yhteys taloudellisiin ongelmiin (Liem ym. 2013, 351). Aineistossamme esiintyy myös talousongelmat. Yhdessä tapauksessa velkaantuminen oli surmapäätökseen vaikuttanut tekijä. Surmaaja luuli, että puoliso ei tiennyt veloista. Kuulusteluista kuitenkin ilmenee, että hänen puolisonsa ja muutkin läheisensä olivat tienneet hänen ongelmistaan. Todennäköisesti he eivät ole tienneet ongelman todellista laajuutta. Surmaaja muun muassa piilotti ja väärensi tiliotteita. Velkaantumisella oli yhteys riippuvuuteen. Valehtelu on tyypillistä riippuvaiselle ihmiselle (Heikkilä 1995, 151). Taloudellisella puutteella on merkittävä yhteys perheen sisäisiin henkirikoksiin Diemin ja Pizarron (2010, 526, 528) tutkimuksessa. Kaikkein vahvin vaikutus on puolisoon kohdistuviin surmiin ja lapsen surmiin. Tutkimuksessa muuttujina ovat olleet esimerkiksi perheen mediaanitulot, köyhyysrajan alapuolella eläminen, julkisten tukien saaminen ja vanhempien työttömyys. (Mt.) Tutkimuksessa käytetyt muuttujat eivät kuvaa meidän aineistomme perhettä, sillä heidän tulonsa olivat hyvät. Tilanne oli kuitenkin muuttumassa, koska mies tiesi, että hänen taloudellinen ahdinkonsa oli pian paljastumassa.

Osalla surmaajista oli ollut unettomuutta ja väsymystä pitkään ennen surmia. Yhdellä surmaajista unettomuuden syynä oli fyysinen sairaus, joka häiritsi nukkumista tai sitten se johtui stressaavasta elämäntilanteesta. Tiina Paunion ja Tarja Porkka-Heiskasen (2008, 696, 699–700) mukaan uni on keskeistä hyvinvoinnin kannalta. Stressiin kuuluu toipuminen lisääntyneen unen avulla, mutta kroonisessa stressissä nukahtaminen tai unessa pysyminen vaikeutuvat. Unen puute altistaa psyykkisille ja fyysisille sairauksille. Kaikkiin psyykkisiin sairauksiin myös kuuluu unen muutoksia, joten on mahdollista,

että sairaudesta ja unen muutoksista muodostuu pahenevien oireiden noidankehä. (Pau-
nio & Porkka-Heiskanen 2008, 696, 699–700.)

Jokaisella surmaajalla oli mielentilalausuntojen mukaan mielen epätasapainoisuutta, mutta ei mitään sellaista, että he olisivat tarvinneet tahdosta riippumatonta psykiatrista hoitoa. Persoonallisuushäiriö todettiin kolmella miespuoleisella surmaajalla. Myös Sachmannin ja Harris Johnsonin (2014, 135–136) mukaan perhesurmien tekijät voivat kärsiä lapsenomaisesta narsismista ja ryhmä b:n persoonallisuushäiriöistä eli niin sanotuista kakkosakselin häiriöistä DSM-luokituksessa. Lisäksi aineistossamme tekijöillä oli ennen surmaa muun muassa masennusta ja mielialan vaihteluita. Erään mielentilalausunnon mukaan surmissa näkyy persoonallisuushäiriön, masentuneisuuden ja äkillisen itsetuhoisuuden vaikutus henkilön kyvyttömyyteen käsitellä häpeää, pettymyksiä ja menetyksiä. Persoonallisuushäiriö ja menestymisen paine estivät myös ulkopuolisen avun hakemisen ongelmiin.

Mielenkiintoista on, että persoonallisuushäiriöt on huomattu vasta mielentilatutkimuksessa. Piirteet ovat ilmeisesti olleet kohtuullisen lieviä, koska esimerkiksi miestä, jolla oli sekamuotoinen persoonallisuushäiriö, pidettiin työelämässä tavallisena, mutta hänen luonteeseensa yhdistettiin tarkkuus ja vaativuus. Persoonallisuushäiriön vaikutus työkykyyn on hyvin yksilöllistä ja joskus persoonallisuushäiriöstä voi olla työssä jopa hyötyä (Taiminen 2011, 988). Erään surmaajan kohdalla sukulaiset ihmettelivät, miten hän oli saanut työpaikan, johon hänellä ei varsinaisesti ollut koulutusta. Työhaastattelu on esimerkki tilanteesta, jossa narsistinen käyttäytyminen antaa positiivisen vaikutelman (Paulhus ym. 2013, 2042) ja siihen yhdistyy ihailtavia piirteitä.

Mielentilalausunnon mukaan työssä tarkkana pidetyllä surmaajalla todettiin sekamuotoinen persoonallisuushäiriö, jossa oli epävakaita, narsistisia ja pakko-oireisia piirteitä. Lausunnon mukaan:

”Hänen luonteessaan korostui ajatusten ja toiminnan kaavamaisuus, tunneilmäisyyden rajoittuneisuus sekä riippuvaisuus ihmissuhteissa. [Henkilö] oli persoonallisuudeltaan joustamaton ja toimintatavoiltaan vaihtoehtoton ja hän pyrki tarkkuudella ja suunnitelmallisuudella hallitsemaan elämänsä.”

Hänellä oli voimakas pätemisen tarve ja hän pelkäsi epäonnistumista. Pakko-oireiset eli vaativat piirteet merkitsivät tiukkaa oman elämän kontrollia ja ajattelun kapealaisuutta, jolloin ne vaikeuttivat eron hyväksymistä mahdollisena omassa elämässä.

Lausunnon mukaan: *”Hän ei jälkikäteenkään kyennyt ottamaan huomioon eron mahdollisuutta.”* Miehellä oli vahva usko asioiden selviämiseen siten, ettei eroa tule. Työkaverit eivät huomanneet miehessä mitään poikkeavaa surmaa edeltävinä päivinä, vaikka pitemmällä aikavälillä olivatkin huomioineet muutoksia. Väkivallan estämisen kannalta syntyy ajatus, että työkavereiden on ollut hyvin vaikea huomata perhesurmariskin olemassaoloa.

Tavalliselta vaikuttavan ihmisen tekemiin surmiin on luontevaa yhdistää ajatus siitä, että surmien tekohetkellä häneltä katosi järkevä ajattelu. Mielentilalausunnon mukaan eräs miehistä oli kokenut näin. Tutkiva lääkäri toteaa:

”Tutkittavan kuvaus siitä, että tekohetkellä häneltä katosi loogisuus, sopii vaikeaan narsistiseen persoonallisuushäiriöön. Näyttääkin todennäköiseltä, että tutkittava oli kokenut jo pitkään itsensä mitätöidyksi ja alistetuksi eikä kyennyt enää käsittelemään näitä tunteita. – – mustasukkaisuus ja keskeneräinen lasten huoltajuusasia lisäsivät epätoivoa.”

Lääkäri kirjoitti, että kyse ei ollut psykoottisuudesta eikä sairaudesta vaan persoonan hauraudesta. Tutkimuksessa tuli esiin toisen asemaan asettumisen vaikeus, tunteiden säätelyn ja tunnistamisen vaikeus. Psykoottisista piirteistä miehellä ilmeni impulsiivisuutta, vastuuttomuutta omista teoista, suureellinen omanarvontunto ja pinnallisuus.

Koska tutkimuksessamme on kysymys erittäin vakavista rikoksista, joista jokaisessa on surmattu enemmän kuin yksi ihminen, herää kysymys mikä on persoonallisuushäiriöiden merkitys perhesurmatapauksissa. Hannu Lauerma (2015, 11) mukaan persoonallisuushäiriöt ovat lievempiä kuin mielisairaudet, mutta vakavia psykiatrisia häiriöitä. Niiden esiintyvyys on noin 6–9 prosenttia väestöstä. Tyypillistä on useamman persoonallisuushäiriön kriteereiden täyttyminen yhtä aikaa samalla henkilöllä. Persoonallisuushäiriöisillä ihmisillä on joustamattomia ja ongelmallisia hahmottamis-, reagointi- ja toimintatapojen kokonaisuuksia. Persoonallisuushäiriöt voivat olla henkilölle suotuisissa ja huomattavan rajatuissa oloissa vähäoireisia (mt.) ja se on tutkimuksemme kannalta erittäin merkittävää. Asian vastapuolena on, että kriisitilanteissa oireet pahenevat ja persoonallisuushäiriön merkitys korostuu.

Bronfenbrennerin (1979) teorian valossa persoonallisuushäiriön merkitys on siinä, että yhdistettynä vakavaan kriisitilanteeseen muodostuu liian vaativa ekologinen siirtymä ja mukautumisen eli adaptaation tarve, johon miehet eivät pysty, koska kriisitilanne pahentaa persoonallisuushäiriötä. Aineistomme miehet kokivat eron tai uhan siitä erittäin voimakkaasti, eivätkä hyväksyneet ajatusta erosta. He olivat kriisitilanteessa ja persoo-

nallisuushäiriöiden vuoksi heidän toimintamekanisminsa olivat riittämättömiä. Surma-teot tehneellä naisella ei diagnosoitu persoonallisuushäiriötä, mutta hän oli henkisesti uuvuksissa ja epätoivoinen. Heidän toimijuutensa murentui ja lukkiutui. Miesten ja naisen toiminta lähti väärälle uralle ja muuttui tuhoavaksi.

Aineistomme ihmisistä ainakin kaksi kärsivät masennuksesta surmien aikaan ja he olisivat tarvinneet siihen apua. Marjo Romakkaniemen (2011, 28, 38) mukaan masentuneella ihmisellä erilaiset merkityssuhteet eivät jäseny kunnolla käsitykseksi maailmasta ja itsestä, jolloin maailma voi tuntua kaaottiselta ja käsitys ympäristöstä pirstaleiselta. Myös mediassa asiantuntija Lyömättömästä Linjasta pohti masennusta perhesurmien taustatekijänä:

“Jonkinlaiseen umpikujaanhan siinä on ihminen ajautunut oman elämänsä kanssa. Usein tulevaisuuden näköalattomuus ja epätoivo liittyvät masentuneisuuteen. Miesten masennusta tunnustetaan kuitenkin huonosti, ja miesten tavat tulla toimeen masenuksen kanssa ovat toiminnallisia.” (Suomen Kuvalehti 11.1.2012.)

Masennuksesta kuntoutumisessa ihminen tarvitsee lisää ymmärrystä itsestä ja omasta tilanteestaan sekä tietoisuutta ympäristön mahdollisuuksista. Ihmisen suhde ympäristöön on tärkeä. Masennus murentaa ihmisen toimijuutta. Ihminen tarvitsee kokemuksia, joiden avulla suhde ympäristöön muuttuu ja myös uusia ympäristöjä, joissa käsitys itsestä ja omasta toimijuudesta voi avartua.

Aineistomme ihmiset, joilla oli masennusta, olisivat tarvinneet kuntoutusta. Romakkaniemen (2011, 46) mukaan masennus sumentaa ihmisen tavoitteita. Masennuksesta kuntoutumisessa on tavoitteena auttaa ihmisiä arvioimaan elämänprojektejaan ja löytämään keinoja tavoitteiden saavuttamiseksi. Masennuksesta toipumisen ja uuden identiteetin rakentamisen voi nähdä kertomuksena itsestä. Kuullessaan kertomuksia ihminen saa niistä aineksia oman kertomuksensa rakentamiseen. Kertomus itsestä saa uusia muotoja toipumisen edistyessä. (Mt., 46.) Ihmiset tarvitsevat selviytymistarinoita, joita voi kuulla ammattiauttajien lisäksi esimerkiksi vertaisryhmissä, auttavissa puhelimissa ja järjestöjen toiminnassa. Romakkaniemen (mt., 234) tutkimuksessa masennuksesta toipuminen oli usein sankaritarina. Toipuminen edellyttää toivoa paremmasta ja toisten ihmisten tukea, mahdollisuuksia tarkastella tilannettaan toisen ihmisen kanssa ja löytää uusia juonenkulkuja omaan kertomukseensa itsestä.

Identiteetin rakentaminen ja roolit sekä sukupuolten erot surmaajina

Suurten elämänmuutosten yhteydessä ihmisen täytyy uudelleen rakentaa identiteettinsä. Voidakseen hyvin, ihmisen täytyy tietää, kuka hän on ja mitä hän elämältä haluaa. Silloin, kun identiteetti on kiinnittynyt voimakkaasti perheeseen ja lapsiin, eron jälkeen identiteetin uudelleen rakentaminen vaatii työtä ja aikaa. Messingin ja Heerenin (2004, 144, 151) tutkimuksessa kriittinen laukaiseva tekijä naisilla surmaajina liittyi naisen asemaan perheessä. Naiset saivat tuhoavan iskun identiteettiinsä. Tutkijoiden toteamus, että naiset eivät rakentaneet elämäänsä uudelleen, on pohtimisen arvoinen asia vanhempien eroamiseen liittyvien perhesurmien kannalta.

Messing ja Heeren (mt., 151) toivat tutkimuksessaan esiin esimerkkinä Nirmala Devi Kattan, joka oli tullut Yhdysvaltoihin Intiasta ja mennyt naimisiin. Hänelle selvisi, että hänen miehellään on monia naisia eikä vaimolla ollut muita kuin miehen suku, jonka puoleen kääntyä. Hän olisi halunnut palata Intiaan, mutta se olisi ollut häpeällistä suvulle, eivätkä vanhemmat suostuneet siihen. Nirmala päätyi tappamaan miehensä ja lapsensa. Katsomme, että samankaltainen tilanne kuin Nirmalalla, voi syntyä myös suomalaiselle äidille Suomessa. Joskus välit omaisiin voivat olla tulehtuneet tai katkenneet niin, että tukea ei ole saatavilla, vaikka etäisyys ei olisikaan esteenä. Kun nainen eron yhteydessä muuttaa uudelle paikkakunnalle, verkoston rakentaminen voi alkaa tyhjästä.

Tutkimuksessa naisista perhesurmaajina naisen tilanne oli useimmiten muuttunut niin, että hän oli menettänyt asemansa vaimona (Messing ja Heeren 2004, 142–144). Aineistomme naisen vaikeudet liittyivät eroon ja identiteettiin. Hänen avioeronsa oli monivaiheinen prosessi. Ennen eroa äiti oli turvakodissa lapsen kanssa ja sinä aikana hän hankki oman asunnon. Asunnon löytymisen ja muuton jälkeen hän huomasi olevansa raskaana miehelleen. Aviomies kuitenkin haki avioeroa. Äidin äiti oli sanonut tyttärelleen, ettei hän voi erota, koska odottaa lasta. Kun raskaus oli edennyt pidemmälle, hän palasi takaisin miehen luokse. Vajaan vuoden päästä nainen muutti uudestaan pois nuoremman lapsen kanssa. Hänellä oli tarkoitus muuttaa molempien lasten kanssa, mutta isä esti vanhemman lapsen muuton. Äidille elämä määrittyi ennen kaikkea lasten ja äitiyden kautta. Hänen oli erittäin vaikea lähteä ilman toista lasta.

Uudella paikkakunnalla äiti joutui rakentamaan uutta verkostoa itselleen. Messingin ja Heerenin (mt., 151) mukaan eristyneisyys oli naisten elämässä hyvin hallitseva tekijä.

Esimerkiksi kotiäitinä naiset voivat elää eristyksissä sosiaalisista suhteista. Joillakin naisilla monet eri tekijät yhdessä vaikuttivat siihen, että he irtaantuivat tuen lähteistä. Kokonaiskuva naisista perhesurmaajina oli, että he saivat lapsia keskimääräistä nuorempina, keskimääräistä useampia lapsia ja hoitivat lapsiaan kotiäiteinä. (Messing & Heeren 2004, 151.) Aineistomme äiti oli kotiäiti. Hän oli eristynyt, mutta ei täysin. Hänellä oli tärkeitä ja merkityksellisiä ihmissuhteita, mutta niukasti. Hän suri sisarusten erossa elämistä ja halusi erityisesti saada luonaan asuvalle pienelle lapselle kontaktia muihin lapsiin. Hän kutsui yökylään vähän kauempana asuvan ystävänsä lapsineen, koska ystävällä oli samanikäisiä lapsia. Äidillä oli myös tukihenkilö.

Ajattelemme, että on tärkeää analysoida tekijöitä, jotka estävät identiteetin rakentamista. Äidin ystävät kertoivat hänen olleen hyvin omistautunut lastenhoidolle. Hänen oli hyvin vaikea rakentaa identiteettiä lapsestaan erossa olevana äitinä. Tilanteen teki vaikeammaksi isän luona asuvan lapsen tapaamisiin liittyvät ongelmat. Äiti oli jo etukäteen hyvin ahdistunut luonaan asuvan pienen lapsen tulevista tapaamisista isänsä kanssa. Naisen kokemus vainosta vei hänen voimansa ja tuhosi hänen mahdollisuutensa rakentaa uutta, eron jälkeistä, identiteettiä. Hän koki epätoivoa eikä jaksanut suunnitella tulevaisuutta. Toivottomuus syntyi kokemuksesta, ettei häntä voinut kukaan auttaa. Traagista on äidin kokemus, ettei hän ollut saanut viranomaisilta tarvitsemaansa tukea. Syynä oli se, ettei vainoamista tunnistettu. Vainoaminen näyttäytyi viranomaisille huoltajuusriitana (Nikupeteri & Laitinen 2013, 36) ja erilaisina elämän- ja kasvatustapoina.

Tutkijoita on kiinnostanut myös maskuliinisuuden ja väkivallan yhteys, jota Ellis ym. (2012, 7, 10) pyrkivät ymmärtämään tutkiessaan Raoul Moat'n surma-itsemurhaa. Moatilla perheeseen liittyvät maskuliinisen identiteetin roolit aviomiehenä ja isänä olivat kariutuneet. Moat oli kadottanut elämän merkityksen ja identiteetin miehenä. Hän oli käyttäytynyt rikollisesti ennen surmia ja näyttäytyy siksi erilaisena kuin perhesurmien tekijät suomalaisessa perhesurmaselvityksessä (Piispa ym. 2012a, 11). Ajattelemme, että yhdistäviä tekijöitä ovat identiteettiin liittyvät kamppailut ja vaikeus selvitä parisuhteen päättymisestä. Myös tutkimuksemme miehillä oli kaikilla ylipääsemätön vaikeus kohdata eroa puolisoista tai eron uhkaa.

Identiteetti kytkeytyy ihmisen rooleihin, joilla Bronfenbrennerin (1979, ks. luku 2.5) mukaan on lähes taianomainen vaikutus ihmisen käyttäytymiseen. Ekologinen siirtymä, kuten avioero, vaikuttaa vahvasti ihmisen rooleihin. Yardley ym. (2013, 21) esittävät,

että perhesurmien tekijöillä miehinen identiteetti perustui isyyteen. Tutkimuksemme miehillä identiteetti perustui työn lisäksi perheeseen, aviopuolison ja perheenisän rooliin. Ongelmaksi muodostui ristiriita toivotun roolin ja muuttuneen todellisuuden välillä. Kun he olivat menettämässä perheeseen liittyvät roolit, he tuhosivat perheensä. Yksi miehistä ajatteli menettävänsä myös työnsä. Pohdimme, että ongelmana on tilanteen vaatima uuden identiteetin ja uusien roolien rakentaminen, johon miehet eivät ryhtyneet. He eivät suostuneet ekologisen siirtymän vaatimaan muutosprosessiin (Bronfenbrenner 1979, ks. luku 2.5). Katsomme, että uuden identiteetin ja uusien roolien rakentamisen vaikeuteen liittyi tutkimuksemme miehillä myös persoonallisuuden häiriöt. Ajattelemme, että persoonallisuushäiriöt vaikeuttivat eron ja perheen hajoamisen hyväksymistä väärinä ja kapeuttaen ajattelua.

Aineistossamme myös miesten elämään liittyi eristyneisyyttä, mikä on (ks. 3.6 Sheehan 2015) väkivallan riskitekijä. Eräs miehistä oli toisten seurassa sosiaalinen ja kaikkien kanssa toimeentuleva, mutta todellisuudessa hän oli luonteeltaan sulkeutunut. Hänellä ei ollut kavereita eikä harrastuksia. Miehillä, joilla on laaja sosiaalinen verkosto, on yli kaksi kertaa pienempi riski tehdä itsemurha kuin yksinäisillä miehillä (Tsai ym. 2014, 86). Myös avioliiton on tutkittu olevan itsemurhalta suojaava tekijä (mt.), mutta se ei ole auttanut aineistomme miehiä, kun avioliitto on ollut päättymässä. Erotilanteessa ystävyysuhteet olisivat äärettömän tärkeitä. Ystävien tuki voi auttaa irrottautumaan päättymässä olevasta suhteesta, vaikka haluaisikin olla päästämättä irti ja takertua puolison. Kun erossa menettää puolison roolin ja isän rooli muuttuu, rooli ystävänä ei katoa. Erityisen tärkeää olisi toisten eronneiden miesten tuki. Toisten miesten kertomukset avioerosta selviytymisestä ja esimerkiksi lasten tapaamisten onnistuneesta toteutuksesta auttaisivat hyväksymään eron ja antaisivat toivoa hyvästä elämästä myös eron jälkeen.

Yardleyn ym. (2013, 15) mallissa on luokka 'ylemmydentuntoiset', jonka he ajattelevat liittyvän Hodsonin (2008) kostajat-kategoriaan. Pohdimme yhden tapauksemme liittymistä tähän kategoriaan, isän, jonka surmatöiden taustalla oli tarve kontrolloida, mutta aineistosta ei käy ilmi, että hän olisi varsinaisesti halunnut kostaa. Yardleyn ym. (mt., 15) selitys, että 'ylemmydentuntoisille' miehille perhe on keskeinen osa heidän maskuliinisuuttaan ja että ydinperhe on heille jäykkä ideaali malli eivätkä he sopeudu ajatukseen erosta, kuvaa aineistomme miehen ajattelua. Yardleyn ym. (mt., 18) kategoriassa 'pettyneet' on hyvin joustamaton käsitys siitä, millainen perheen tulisi olla. Surmien tekijät eivät voi olla sellaisia puolisoita kuin haluaisivat. Perhe ei täytä institutio-

naalista roolia ja he kokevat tullessa petetyiksi. He luovuttavat ja tuhoavat perheensä. (Yardley ym. 2013, 13–14, 18.) Tutkimuksemme miehen pettymys kohdistui perheinstituution hajoamiseen. Tulkitsimme aineistosta vaimon eroaikeiden taustasyiksi, että mies asetti vaimolleen liian kapeat olemisen rajat oman persoonansa vaativuuden vuoksi.

Yardleyn ym. (2013, 3–15, 18) tyypeissä 'ylemmydentuntoinen' ja 'pettynyt' kiinnitti huomiota, että surmien tekijä koki suurta ristiriitaa omien toiveidensa ja todellisuuden välillä omassa roolissaan isänä ja puolisona. He eivät pystyneet sopeutumaan tilanteeseensa eivätkä muuttamaan rooliaan vaan päätyivät äärimmäiseen ratkaisuun. Näin kokivat myös aineistomme miehet. Elämän muutoksissa ihminen joutuu rakentamaan identiteettiään uudelleen ja ottamaan uusia rooleja. Elämässä täytyy myös olla valmis luopumaan, suremaan menetyksiä ja rakentamaan uutta. Nämä miehet eivät olleet siihen valmiita. Perhe merkitsi heille pysyvää instituutiota, jonka he ottivat annettuna. Heidän perhekäsityksensä ja ajattelunsa oli jäykkää ja kaavamaisista.

Aikaisemmista tutkimuksista ilmenee naisten erityisyys perhesurmien tekijöinä. Naisia on miesten joukossa vain noin viisi prosenttia tekijöistä. (Messing & Heeren 2004, 125.) Erityisenä erona miesten ja naisten tekemissä surmissa on puolison kohtalo. Messingin ja Heerenin (2004, 138) tutkimuksessa naisten tekemistä surmista, joissa kuoli enemmän kuin yksi ihminen, vain kahdeksassa prosentissa tapauksista nainen tappoi entisen tai nykyisen kumppaninsa. Naisten uhrin olivat useimmiten naisen lapsia. Naisilla laukaisevina tekijöinä surmatöille ei ollut työn päättymistä tai taloudellista takaiskua, toisin kuin joillakin miehillä. Mikäli näistä tekijöistä oli viitteitä, niillä oli vain toissijainen merkitys verrattuna ihmissuhteen menettämiseen. Toisaalta tutkijat mainitsevat, että naisille menetetty ihmissuhde oli tuonut taloudellista turvaa naisille. (Mt.) Näin ollen naisille taloudellinen menetys tuli parisuhteen menettämisen kautta.

Messingin ja Heerenin (2004, 144, 151) mukaan miehillä identiteetin perusta oli järkkyntä ennen kaikkea kodin ulkopuolisista takaiskuista. Verrattaessa naisia miehiin perhesurmaajina, miesten taustalla laukaisevana tekijänä on tyypillisesti työ- tai perhesidosten katkeaminen. Naisilla menetys liittyi lähisuhteisiin ja aiheutti tuhoavan iskun erityisesti naisen sosiaaliseen asemaan ja identiteettiin. Meidän aineistossa nainen oli kokenut asemansa menetyksen vaimona ja toisen lapsen osalta asemansa arkivanhempana. Hän oli myös menettänyt miehensä kautta tulleen taloudellisen turvan. Aineistossamme

miessurmaajien menetys liittyi perhesidoksiin, eroon puoliosta ja lapsista, mutta yhdellä miehellä vaikutti lisäksi taloudelliset vaikeudet ja lähestyvä työn menettäminen. Aineistomme miehet saivat tuhoavan iskun miehiseen identiteettiinsä ennen tekemiään surmia samoin kuin naiset omaan identiteettiinsä Messingin ja Heerenin (2004) tutkimuksessa.

Monissa tutkimuksissa on tarkasteltu perhesurmien tapahtuma-ajankohtaa. Kaikkia aineistomme tapauksia yhdistää surmien tekohetkellä oleva arjesta irtaantuminen. Teot sijoittuvat vapaa-aikaan ja yleisiin loma-aikoihin.

“Perhesurmat keskittyneet vapaapäiviäviikoille”

“Kahden viime vuoden aikana perhesurmista lähes kaikki ovat sattuneet pyhäpäiviäviikoilla tai muissa yhteyksissä, joissa perheellä on loman tai ylimääräisten vapaiden jakso. (Savon Sanomat 19.6.2012.)

Yardleyn ym. (2013, 8–9) tutkimuksessa havaittiin elokuun olevan yleisin kuukausi perhesurmille. Lähes 20 % surmista oli tehty elokuussa, joka on yleinen kesälomakuukausi Iso-Britanniassa. Viikonpäivistä yleisin oli sunnuntai ja viikonloppuisin, johon lasketaan, lauantain ja sunnuntain lisäksi myös perjantai, tapahtui lähes puolet surmista. Selitys yleisimmälle kuukaudelle ja viikonpäivälle on yksinkertainen: silloin perhe on yhdessä ja surmaaminen on mahdollista, kun ei olla eri paikoissa töissä ja koulussa. Sunnuntaita surmaamispäivänä voi lisätä myös se, että se saattaa olla päivä, jolloin lapset palautetaan entiselle puolisolle. (Mt.) Myös meidän aineistossamme eronneella parilla oli sovittuna lapsen siirtyminen takaisin lähivanhemmalleen surmapäivän lähellä. Kaksi perhesurmaa tapahtui loma-aikana. Yhdessä tapauksessa perheen isä tiesi äidin mieltävän eroa ja hän oli ottanut sen raskaasti. Isällä oli odotuksena, että parisuhteen tilanne paranisi perheen viettäessä aikaa yhdessä. Hän oli ilmaissut toiveikkuutensa työ-kaverilleen. Toive parisuhteen paranemisesta sammui äidin vahvistaessa eroaikaansa.

5.3 Väkivallan muodot parisuhteessa ja aikajänne ennen surmia

Bronfenbrennerin (1979) ekologinen teoria ei ole vahvimmillaan valtakysymyksissä, koska teoriassa on vahvana adaptaatio eli pyrkimys sopeutumiseen. Systemin tasapaino on kuitenkin ensiarvoisen tärkeää, samoin roolien suuri vaikutus ihmisen toiminnalle. (Mt.) Väkivalta rikkoo mikrosysteemin tasapainon ja siitä heijastuu vaikutuksia muihinkin systeemeihin. Henkisesti vahvalle ja terveelle ihmiselle on ominaista, että hän ei mukaudu kohtuuttomiin odotuksiin. Väkivaltaisen ja alistavan puolison kanssa elävälle

ihmiselle voi käydä niin, että hänet itsensä leimataan väkivaltaiseksi, kun hän alkaa vastustaa alistamista. Alistussuhteessa ja vainossa uhri ei aina määrity aina selvästi uhriksi ja tekijä tekijäksi (Nikupeteri & Laitinen 2013, 38). Väkivalta muuttaa roolit: puolison, äidin ja isän rooliin yhdistyykin uhrin tai alistajan rooleja. Syntyy epäterveitä vuorovaihtusmalleja ja erilaisia toimijuuden odotuksia, koska erityisesti lapsia täytyy suojella väkivallan kokemiselta ja näkemiseltä.

Vaino väkivallan muotona

Messingin ja Heerenin (2004, 144, 151) tutkimuksessa naisista surmaajina 32 tapauksesta yhdeksästä oli tieto, että parisuhteessa oli ollut väkivaltaa. Aineistomme perheessä, jossa äiti oli surmien tekijä, vanhempien parisuhde oli riittainen ja väkivaltaa heidän välillään alkoi esiintyä jo suhteen alkuvaiheissa. Perheen isän mukaan väkivalta oli fyysisistä toiseen kiinni käymistä, huutamista ja tavaroiden rikkomista erityisesti äidin osalta. Äidin mukaan väkivaltilanteissa isä oli soittanut itse poliisille ja syyttänyt äitiä tilanteista. Näin huomio oli kääntynyt pois isästä. Väkivalta oli kuitenkin ollut vakavaa. Äidin ystävä kertoi poliisille äidin puhuneen tilanteesta, jossa mies oli kuristanut häntä ja hän oli päässyt vapaaksi puremalla miestä käsivarteen. Eron jälkeen äiti otti yhteyttä järjestöön, joka välittää tukihenkilöitä väkivaltaa kokeneille naisille ja äiti sai tukihenkilön. Tukihenkilö sanoi poliisille äidin kertoneen vuosia kestäneestä väkivallasta. Molempien vanhempien näkemys oli, että eron jälkeen lasten tapaamisissa oli koko ajan ongelmia, mikä voidaan myös tulkita väkivallaksi, jossa lapsia käytetään välineinä. Perheen äiti koki olleensa koko ajan henkisen väkivallan kohteena, mikä jatkui eron jälkeen.

Äidin kokemukset perheväkivallan ja eron jälkeisessä tilanteessa lasten isän toiminnasta muotoutuivat vainon kokemuksiksi. Vainoamisen tunnistamista vaikeuttaa sen koostuminen pitkällä aikavälillä erilaisista teoista, jotka yksittäisinä tekoina eivät välttämättä vaikuta vakavilta. Vaino etenee prosessuaalisesti ja sen aktiivisuustaso vaihtelee passiivisesta intensiiviseen (Nikupeteri & Laitinen 2013, 34). Vainoon liittyvien tekojen herättämät voimakkaat tunnereaktiot voivat herättää ihmetystä niissä, jotka eivät tiedä vainon muodostamaa kokonaisuutta. Parisuhteessa aikaisemmin koettu väkivalta toimii pelotteena ja lamaannuttaa naisen toimintakykyä (mt., 33).

Vanhemman lapsen vierailuihin äidin luona vaikuttivat isän yhteydenotot. Äiti ei saanut rauhassa nauttia vierailuista. Vainoaja voi verkostoitua uhrinsa naapureiden kanssa (Nikupeteri & Laitinen 2013, 36). Yhteyden ottaminen uhrin ystäviin ja perheenjäseniin sekä uusien ihmissuhteiden häiritseminen ovat vainoamisessa entisen kumppanin sosiaalista kontrollia (Brewster 2003, 213). Meidänkin tapauksessa, mikäli isä ei tavoittanut äitiä itse yhteydenotoillaan, hän laittoi muut ihmiset liikkeelle. Isä oli luonut kontaktin ihmiseen, joka asui lähellä äitiä ja joka oli jutellut äidin kanssa. Poliisin kuulustelussa naapuri sanoi äidin kertoneen paenneensa miestänsä muuttaessaan alueelle. Naapuri ei kuitenkaan ollut ymmärtänyt tilannetta, vaan kertoi äidin asioita miehelle. Kun äidille selvisi, että isä saa hänestä tietoja puhelimitse tältä henkilöltä, hän lakkasi puhumasta asioistaan hänen kanssaan. Hän ei voinut enää tietää, keihin naapuruston ihmisiin hän uskaltaisi luottaa. Isä sai talon isännöitsijän koputtelemaan äidin ovelle, sillä verukkeella, että äiti on kadonnut. Äiti alkoi säikkyä aina, kun oveen koputettiin. Sari Näreen (2008, 204) mukaan vainoamista voi kutsua myös psykologiseksi terrorismiksi ja emotionaaliseksi raiskaukseksi. Teoille on tyypillistä yllätyksellisyys, joka saa uhrin pelkäämään, mitä seuraavaksi tapahtuu.

Näre (2008, 199–200) on esittänyt vainoamisesta mielenkiintoisen vertauskuvan. Hän kirjoittaa vainoamisesta performatiivisena väkivaltana. Performatiivisuus ja vainoaminen muodostavat yhtälön, jossa huomiota haetaan konkreettiselta, potentiaaliselta ja imaginaariselta yleisöltä. Vainoamisessa on esitys ja yleisö, jotka kietoutuvat uhrin kautta yhteen. Performatiivinen väkivalta on yleisöhakuista ja esittävää. Toista halutaan loukata, häpäistä tai pahoinpidellä muiden nähden tai tietäen. (Mt.) Vainoamisen näkeminen performatiivisena väkivaltana selittää vainoajan tarvetta kietoa vainoon mukaan uhria lähellä olevia ihmisiä.

Isän vaikutus ulottui äidin naapurustoon ja äidin ovelle, äidin yksityisyyden rajoille niitä rikkoen. Ihmiset, jotka osallistuiivat konkreettisesti rajojen rikkomiseen, eivät tieneet, missä he olivat osallisina. Naapurin tietojen välittäminen äidistä ja isännöitsijän käynti olivat äidille *kriittisiä tekijöitä*, jotka horjuttivat hänen turvallisuuden tunnettaan ja oikeuttaan yksityiselämään. Muilla vainotuilla naisilla on samankaltaisia kokemuksia. Nikupeterin ja Laitisen (2013, 35) tutkimuksessa eräs nainen totesi, että muut ihmiset informoivat hänen entistä miestänsä hänen tekemisistään. Hän koki, että vaino tunkee niin syväälle, ei enää edes iholle, vaan pään sisälle. Aineistomme nainen ei päässyt rakentamaan uutta identiteettiä itselleen eron jälkeen, koska lasten isän vaikutus tuli sy-

välle hänen yksityisyyteensä. Nikupeterin ja Laitisen (2013, 33, 40) mukaan yksittäiset vainoteot muodostavat mielivaltaisen verkon, joka pienentää naisen elinpiiriä (mt.).

Laukaiseva *kriittinen tapahtuma* ennen surmia oli vakoiluohjelman löytyminen äidin tietokoneelta. Hänelle kirkastui miksi hänen entinen puolisonsa oli tiennyt hänen asioitaan, joita hän oli maininnut sähköposteissa. Sähköpostin lukeminen onnistuu salasanan avulla myös ilman vakoiluohjelmaa, mutta ohjelman löytyminen järkytti naista syvästi. Mikäli löytynyt vakoiluohjelma toimi, sen avulla pystyi tekemään kuvakaappauksia tietokoneen näytöstä ja saamaan selville esimerkiksi pankkitietoja. Isku oli raskas, koska se osui hyvin henkilökohtaiselle alueelle, yksityisiin tietoihin. Noin vuorokausi myöhemmin äiti surmasi lapsensa.

Nikupeterin ja Laitisen (2013, 33, 40) mukaan vaino varjostaa arkea ja tuhoaa mahdollisuuden elää tavallista elämää. Aineistomme äiti kirjoitti jäähyväiskirjeeksi tarkoittamaansa tekstiin siitä, että asiat eivät ole ratkenneet, hän ei saa elää rauhallista elämää ja että *”kaikki tulee uudestaan, ei tiedä mitä huomenna tulee”*. -- *”Olen niin väsynyt liian väsynyt.”* Äiti kirjoitti, ettei pysty enää vastaamaan entisen puolisonsa kiusaamiseen eikä kohtaamaan tulevaisuutta. Hän ei ollut saanut tarvitsemaansa tukea ja ymmärrystä viranomaisilta ja toteaa: *”Nyt kärsimys riittää, kidutitte minua tarpeeksi.”*

Äiti surmasi lapset yöllä, juuri ennen vanhemman lapsen vierailun päättymistä. Kuulusteluissa äiti kertoi, että hänestä oli tuntunut hyvin vaikealta, että isomman lapsen olisi pitänyt palata isän luokse seuraavana päivänä, koska uskoi tulevissa tapaamisissa olevan ongelmia, kuten aikaisemminkin. Surmatyöt alkoivat itsemurha-aikeista, mutta lopulta hän ei surmannutkaan itseään. Energia oli jo mennyt ja itsemurha jäi heikoksi yritykseksi. Lapset tuskin aavistivat mitään etukäteen. Ennen surmia he viettivät touhukkaan päivän ulkoilun merkeissä. Oteessa Niirasen (9.7.2015) tutkimuspäiväkirjasta on tiivistys naisen vainon kokemuksesta:

”Äidin kokemat yksittäiset asiat ja tapahtumat muodostivat vainon prosessuaalisena jatkumon, jossa tapahtumien välissä on ahdistunutta pelkoa tulevasta. Pelko oli syntynyt ajan myötä tulleesta kokemuksesta, että aina tulee lisää takaiskuja, vastoinkäymisiä ja kiusaamista. Äidin yksityisyyden rajoja rikottiin niin, että se ulkopuolisista näytti isän huolestumiselta, huolenpidolta ja halulta pitää yhteyttä. Äidin kokemus oli yksityisen tilan rajojen kutistuminen ja lopulta yksityisen henkisen tilan menettämisestä. Samaan aikaan hän koki eristämistä vanhemmasta lapsesta ja pelkäsi joutuvansa eroon molemmista lapsista. Vainon verkko oli lujasti kiinni, äidin ajatuksissa muutos oli mahdollinen vain huonompaan suuntaan. Luottamus tulevaisuuteen lopulta katosi kokonaan, kuolema tuntui paremmalta

vaihtoehdolta. Epävarmuus arjen äitiyden jatkumisesta, että isä ei luovuta pienempää lasta tulevilta lomilta, pelko äitiyden menettämisestä ja ikävän aiheuttamassa kivussa eläminen näyttäytyivät pahempiana kuin kuolema.”

Surmien aikajännettä (Sheehan ym. 20015, 281) tarkasteltaessa huomaamme, että äiti alkoi ajatella itsemurhaa huoltajuussoikeudenkäynnin jälkeen ja hän tappoi lapset kolme kuukautta myöhemmin. Surmaviikonloppuna äidin musersi samana päivänä tapahtuneet kaksi asiaa: viranomaisten aiheeton kotikäynti ja vakoiluohjelman löytyminen tietokoneeltaan. Vakoiluohjelman löysi äidin ystävä. Mikäli ystävät olisivat ymmärtäneet äidin epätoivon, he eivät olisi jättäneet häntä yksin lastensa kanssa. Mutta he eivät aavistaneet äidin epätoivon syvyyttä vaan ajattelivat, että äiti haluaa viettää lapsensa lopun vierailun ajan rauhassa ilman vieraita. Äidiltä sammui toivo, elämä näytti merkityksettömältä ja liian raskaalta. Äiti päätti lopettaa kärsimyksensä. Pimeys ja pahuus saivat vallan, lapset kuolivat oman äitinsä käsissä.

Aineistomme eräässä toisessa tapauksessa parisuhteessa oli myös vainon piirteitä. Miehen kontrolli saavutti vainon mittasuhteet intensiivisyydellään. Yardleyn ym. (2013, 13–14) luokitus ’ylemmydentuntoinen’ sopii miehen käytökseen. Miehellä oli hyvin kontrolloivaa käyttäytymistä vaimoan kohtaan, kuten toistuvia tarkistussoittoja tai tekstiviestejä töihin tai esimerkiksi vaimon ollessa ulkona syömässä työkavereiden kanssa. Mielentilalausunnon mukaan miehelle oli tavallista soittaa vaimolle seitsemän kertaa illan aikana. Mies tutki myös vaimon henkilökohtaisia papereita ja luki hänen viestejään. Sachmannin ja Harris Johnsonin (2014, 132, 137) mukaan alttius tarpeeseen kontrolloida puolisoa on merkittävä riskitekijä väkivallalle. Heidän perhesurmatutkimuksessa väkivalta oli kaikkivoipaisuusajatteluun liittyvää toisen ihmisen kontrollointia: vainotekojä, kumppanin arkirutiinien tarkkailua ja hallintaa, kyvyttömyyttä hyväksyä eroa parisuhteessa ja uhkailua kumppanin, lasten ja muiden perheenjäsenten tappamisella. Aineistomme mies oli uhannut ajaa tahallaan kolarin.

Surmien taustalla tarve kontrolloida ja kontrollin menetys

Aikaisempien tutkimusten ja selvityksen perusteella puolison kontrollointi on merkittävä riskitekijä väkivallalle perheessä (ks. 3.6, Sachmann & Harris Johnson 2014, 132; Piispa ym. 2012a, 20, 23). Aineistossamme on tapaus, jossa isä tappoi perheen, äidin ja lapset, heti samana päivänä, kun äiti oli aamulla ilmoittanut lopullisesta päätöksestä erota. Häntä voisi pitää Hodsonin (2008, kts. luku 2) kuvaamana altruistisena surmaaja-

na, joka koki perheen hajoamisen oman maailmansa loppuna ja koska lapset olivat osa häntä, he lähtivät tästä maailmasta. Ei ole yhteiskunnallisesti hyväksyttävää ajatella, että vanhempana omistaa lapset, mutta isän ajatusmaailmassa näin vaikutti olevan. Isä eli tarkasti suunniteltua elämää ja hänellä oli voimakas tarve kontrolloida.

Miehellä oli tapana kontrolloida vaimoaan. Tämä voidaan väkivallan eri muotojen tarkastelussa nimetä myös eristämiseksi (ks. luku 2.1, kuvio 1). Surmatun naisen läheinen sukulainen kertoi poliisikuulusteluissa, että naisen puoliso oli ollut omistushaluinen. Hän kuvaili, että mies oli pitänyt vaimoaan näkymättömässä ”narussa” lähellä itseään. Hän kertoi naisen kokeneen, että hän katselee toisten naisten menemisiä ikään kuin lasin takaa, koska miehensä toiveesta hän ei käynyt juuri missään. Mies ei itse pitänyt käyttäytymistään puolisonsa elämää rajoittavana. Miehellä todettiin mielentilatutkimuksessa sekä narsistisia että vaativan persoonallisuuden piirteitä. Mies epäonnistui parisuhteen ylläpitämiseen liittyvässä olennaisessa tehtävässä, jossa puolisoiden on annettava toisilleen sopivasti vapautta ja samalla pidettävä yllä yhteyttä ja luottamusta (Vornanen 2006, 129, ks. 4.3) ja vaimo alkoi miettiä eroamista. Yardleyn ym. (2013, 15–22, ks. luku 2) näkemyksen mukaan perhesurmien tekijöitä yhdistää tarve kontrolloida ja käyttää valtaa, kun heidän maskuliinisuuteensa kohdistuu uhka.

Mies käytti fyysistä väkivaltaa puolisoaan kohtaan ensimmäisen kerran muutama kuukausi ennen surmia. Silloin hän oli tarttunut vaimoaan käsivarsista kiinni ja työntänyt seinää vasten. Aineistosta ei käy tarkasti ilmi, kuinka usein fyysistä väkivaltaa ehti olla ennen surmia. Osa todistajista ei tiennyt fyysisestä väkivallasta ollenkaan ja erään todistajan mukaan vaimo oli kertonut, että mies saattaa olla joskus väkivaltainen, mutta sitä tapahtuu harvoin. Mies on puhunut kuulusteluissa, että vaimo uhkasi ja kiristi häntä avioliiton loppumisella. Uhkailu ja kiristäminen ovat väkivaltaa (ks. 2.1), mutta vaimo oli puhunut erosta kuitenkin tosissaan. Miehen vaativan persoonallisuuden piirteet estivät häntä näkemästä eroa todellisena vaihtoehtona. Mies koki, että hän on menettämässä vallan ja on tarvinnut uusia keinoja säilyttääkseen hallinnan tunteen. Harperin ja Voigtin (2007, 311, ks. 2.4) mallin mukaan fyysinen väkivalta on ollut hänelle keino vahvistaa valtaansa, mutta lopulta hän on menettänyt tilanteen hallinnan.

Vertaamme tapausta Sheehanin ym. (2015, 278, 280, kts. luku 2) tutkimukseen, jossa perhesurmien uhrien elämän vakautta heilauttivat kriittiset tapahtumat, kuten esimerkiksi uhrin päätös lopettaa parisuhde. Tapahtumat merkitsivät tekijälle *kontrollin menetystä*

suhteessa uhriin ja ne toimivat sysäyksinä vakaville muutoksille tekijän käyttäytymisessä. Tutkijat kertovat Angelasta, joka haki tukea ja neuvoja miespuoleiselta naapurilta, kun väkivalta puolison taholta yltyi. Angelan mies tutki hänen kännykkäänsä ja päätteli vaimollaan olevan suhde naapurin kanssa. Mies ymmärsi vaimonsa etääntyvän itsestään ja väkivalta yltyi. Mies yritti kuristaa vaimoaan ja pahoinpiteli häntä. Angela haki viranomaisilta apua ja miehelle lähestymiskieltoa. Mies vietiin putkaan, mutta vapautettiin samana iltana. Kaksi vuorokautta kuristamisen jälkeen mies ampui Angelan. Sheehanin ym. (mt., 281) mukaan aika on merkittävä elementti akuutin riskitekijän, kuten kuristamisen, yhteydessä.

Aineistomme tapaus muistuttaa joiltain osin Angelan tarinaa. Nainen tutustui uuteen mieheen, johon alkoi pitää yhteyttä. Hänen aviomiehensä myös seurasi ja luki vaimonsa saamia viestejä tapaamaltaan mieheltä. Hän alkoi vahtia vaimoaan, tutkia hänen tavaroitaan ja kävi jopa ruokatunnilla tapaamassa vaimoa, joka hoiti kotona pientä lasta. Miehen mielentilatutkimuksessa kertomansa mukaan heidän avioliitossaan tapahtui muutos vaimon tutustuttua uuteen miespuoleiseen ystävään. Vaimo oli alkanut olla poissaoleva ja ahdistunut. Mies pyysi toistuvasti vaimoaan lopettamaan yhteydenpidon miestuttavaan. Vaimo alkoi kuitenkin puhua erosta ja erilleen muuttamisesta. Tässä vaiheessa mies oli vielä toiveikas, että avioliitto palaa ennalleen.

Vaimon tutustuminen uuteen miesystävään oli *kriittinen tapahtuma*, jonka jälkeen vaimo oli erilainen ja miehen käytös muuttui koko ajan kontrolloivammaksi. Mies kertoi mielentilatutkimuksessa, että sekä hän että vaimo kärsivät tilanteesta, olivat unettomia ja laihtuivat. Tässä kuvauksessa erottuu Sheehanin ym. (2015, 281–282) teorian mukainen kriittinen tapahtuma (uuteen ystävään tutustuminen) ja muuttunut käytös (vaimo poissaoleva ja ahdistunut, miehen muuttuminen kontrolloivammaksi, unettomuus ja laihtuminen). Kriittinen tapahtuma viestittää surmaajalle, että hän on menettämässä kontrollin puolisoonsa. Muuttunut käytös johtaa äärimmäiseen väkivaltaan. (Mt.) Tilanteet, joissa mies löysi vaimolle tulleita viestejä miestuttavalta, olivat myös kriittisiä tapahtumia, jotka tiukensivat miehen kontrollia vaimoonsa.

Viimeinen *kriittinen tapahtuma* oli ystäväperheen luona vierailulla iltamyöhällä tullut riita, jonka yhteydessä mies pahoinpiteli ja kuristi vaimoaan. Riita koski vaimonsa tapaamaa miestuttavaa. Aviomies alkoi ymmärtää, että on menettämässä avioliittonsa ja väkivalta oli vakavaa. Sama kehä toistui seuraavana aamuna, jolloin riitaa selviteltiin.

Selvittelyssä vaimo vahvisti eroaikaidensa lopullisuuden. Mies tajusi menettäneensä kontrollin kokonaan. Sinä päivänä hän surmasi vaimonsa ja lapsensa.

Samoin kuin Angela etsi tukea naapurin mieheltä (mt., 278) aineistomme nainen etsi tukea tapaamaltaan mieheltä. Nainen tiesi, että ystävyys todennäköisesti ei voi muuttua parisuhteeksi ihastumisesta huolimatta, koska mies oli varattu eikä aikonut jättää puoli-soaan. Ystävyyssuhde oli kuitenkin mahdollinen keino päästä pois ahdistavasta avioliitosta. Naisen miestuttava kertoi poliisille, että nainen oli soittanut hänelle surmapäivänä aamuisen riidan selvittelyn jälkeen, kun he olivat jo lähteneet sukulaisten luota. Nainen oli kertonut miehensä pahoinpitelystä ja kuristamisesta ja että aikoo mennä näyttämään jälkiä lääkärille. Nainen ja lapset kuolivat puhelun jälkeen.

Sheehanin ym. (2015, 281) tutkimuksessa erottui kiihtyvä *aikajänne*. Kahdeksassa tapauksessa yhdeksästä väkivalta kiihtyi viikon päästä kriittisestä tapahtumasta, joka toimi laukaisevana tilanteena (mt.). Juuri kuvaamassamme tapauksessa vaimo oli tavannut uuden miestuttavan pari kuukautta ennen surmia. Mies kertoi, että viimeiset kaksi kuukautta olivat olleet hänen elämänsä vaikeinta aikaa. Mielentilalausunnon mukaan mies oli kärsinyt keskivaikeasta masennuksesta kaksi kuukautta ennen surmia. Miehen työkaverit olivat kiinnittäneet huomiota, että kahden viikon ajan ennen surmia mies oli väsynyt ja masentunut. Sheehanin ym. (2015, 281) merkittävänä pitämää aikaelementtiä tarkastellessamme huomaamme myös, että kuristamisesta kului noin 9–10 tuntia perhesurmaan. Viimeisestä kriittisestä tapahtumasta, riidan selvittelystä, kului vain 1–2 tuntia surmiin.

Äidillä oli ystävä tukena yöllä riidan jälkeen ja osan aikaa myös aamuissa riidan selvittelyssä. Jos perhetuttavat olisivat ymmärtäneet Sheehanin (mt.) kuvaaman kehän, jossa kontrollin menetyksestä väkivalta eskaloituu, he olisivat todennäköisesti voineet estää perhesurman tapahtumisen, ainakin juuri niinä päivinä. Pahuuden ja vaaran tunnistaminen oli vaikeaa perheen tavallisuudesta johtuen. Vakavaa väkivaltaa ja kuolemanvaaraa ei osaa yhdistää perheeseen, jossa on eletty rauhallista ja tarkkaan suunniteltua elämää yli viidentoista vuoden ajan. Akuuttiin riskitekijään täytyy reagoida nopeasti ja riskiin suhtautua vakavasti. Silloin ei saa olla liian toiveikas, että tilanne rauhoittuu ja kaikki palaa ennalleen.

Sachmann ja Harris Johnson (2014, 130–141, ks. luku 2) ovat pohtineet surmien tekijöiden voimakasta tarvetta kontrolloida kumppania. Surmatekijä voi kokea pelkoa hylätyksi tulemisesta, kärsiä lapsenomaisesta narsismista ja hänellä voi olla kaikkivoipaisuusajattelua. Surmien riskitekijät ovat dynaamisia, joten mahdollisen perhesurman tekijän tilanne ja riskin suuruus vaihtelee. Tekijän parisuhde vaikuttaa riskiin tekijän sisäisen kokemusmaailman kautta: miten hän havainnoi ja tulkitsee suhdetta sekä miten tulkinta häneen vaikuttaa. Surmaajan mielentila voi äkisti muuttua sisäisten psykososiaalisten tekijöiden johdosta. (Mt.) Jos tuttavaperheen ihmiset olisivat aavistaneet, millaisessa vaarassa äiti oli yöllisen riidan, kuristamisen ja aamuisen eropäätöksen ääneen sanomisen jälkeen, he olisivat varmastikin pyytäneet äitiä jäämään pidemmäksi aikaa kylään tai muutoin suojelleet hänen turvallisuuttaan. Äidin lopulliselta vaikuttanut eropäätös romahdutti isän toiveet ja toimi vakavana iskuna narsistiseen ja kaavamaiseen ajatteluun. Hänen mielentilansa muuttui äkisti katastrofaalisella tavalla. Näin Sheehanin ym. (2015) sekä Sachmannin ja Harris Johnsonin (2014) teoriat selittävät, kuinka rehellinen ja tunnollinen työntekijä, perhettään rakastava mies voi muuttua perheensä surmaajaksi.

Kontrolli kärjistyy: lasten surmaaminen kostoksi puolisolle

Perheessä oli vanhempien välillä riitoja lähes koko heidän parisuhteensa ajan. Kuulustelussa perheen äiti kertoi riidoissa olleen mukana fyysistä väkivaltaa aluksi lähinnä juhlimisen jälkeen. Tällöin riidoissa oli taustalla mustasukkaisuus, jota suhteessa oli koko ajan. Suhteen alussa molemmat olivat mustasukkaisia, mutta myöhemmin vain mies. Äidin mukaan noin puolitoista vuotta ennen surmia riidat alkoivat kärjistyä fyysiseksi väkivallaksi, vaikka tilanteisiin ei liittynyt juhlintaa. Kuulustelusta ilmenee, että molemmat olivat käyttäneet fyysistä väkivaltaa. Äiti myös myönsi riitatilanteissa esimerkiksi haukkuneensa miestänsä ja kiroilleen sekä lisäksi kertoi miehensä olleen tönkyä häntä kohtaan. Surmaajan mukaan parisuhteessa oli fyysistä väkivaltaa useaan otteeseen ja hän puhui kuulustelussa aikaisemmista vuosista kuin vaimonsa. Surmaaja kuvasi fyysistä väkivaltaa siten, että tekijänä oli vain hänen puolisonsa. Lisäksi hän kertoi soittaneensa kerran poliisit paikalle, mutta tilanne oli sovittu siten, että vaimo jäi kotiin eikä häntä viety putkaan.

Puoliso oli halunnut erota ja parisuhde oli ollut epävarma jo pitempään. Surmat tehnyt mies oli henkisesti hyvin kiinni vaimossaan ja parisuhteessa oli voimakkaita ristiriitoja.

Mielentilalausunnon mukaan mies kertoi surmien syyksi vihan vaimoan kohtaan. Mies syytti vaimoan liiton epäonnistumisesta. Lausunnon mukaan:

”[henkilön] aiemmin käyttämät puolustuskeinot eivät riittäneet vihan tunteiden käsittelyyn, vaan (henkilön) viha purkautui acting-out käyttäytymisenä. [Henkilö] kertoo, että hänen teossaan on ollut se hyvä puoli, että hän pääsi eroon - - vaimostaan”. Hän halusi tappaa lapset ”koska kaikki muu oli - - puolisolle tärkeämpää” kuin heidän yhteiset asiansa. Mielentilalausunnon mukaan ”[Henkilö] ei kykene kokemaan toisia sellaisina kuin he ovat, vaan [henkilön] omat tarpeet syrjäyttävät toisten tarpeet.”

Miehellä oli ongelmallista päihteiden käyttöä, joka on lasten surmiin liittyvä, mutta perhesurmista yleensä eroava taustatekijä (ks. 3.6, Brown 2014, 79). Aikaisemman tutkimuksen mukaan on erityinen riski, mikäli yhtä aikaa esiintyy päihteiden käyttöä ja mielen-terveysongelmia (Frederico ym. 2014, 104).

Isä kertoi halunneensa hävittää kaiken yhteisen, mitä hänellä ja puolisollla oli ollut, myös lapset, kun puoliso oli alkanut toteuttaa eroa käytännössä. Lasten arvo yksilöinä ja elävinä ihmisinä katosi erokriisissä. Lasten oikeus elämään (PL 7 §; YK:n lasten oikeuksien sopimus 1989⁹, artikla 6) mitätöitiin julmasti, vaikka he olivat olleet isälle aikaisemmin tärkeitä. Perheen lapset voivat huonosti ennen surmia. Miehen mielentilalausunnossa todettiin, että perheen tuttavat olivat huomanneet perheen ilmapiirin kiristyneen, koska lapset käyttäytyivät rajattomasti. Lapset olivat huutaneet ja puhuneet ruma vierailujen aikana. Pohdimme lasten auttamista viranomaisnäkökulmasta enemmän luvussa kuusi. Hodson (2008) kuvasi toisen kategoriansa miehen sellaiseksi, joka surmaa lapsensa kostoksi puolisolleen (ks. myös Jaffe ym. 2014, 142). Hodson (2008) pitää tällaista miestä narsistisena persoonana, joka loukattuna ei näe muiden tarpeita. Isän tunneyhteys lapseen on poikki ja lapsesta tulee vain väline puolison rankaisemisessa.

Surmien taustalla taloudelliset ongelmat ja aseman menetys

Yksi surmaaajista ei ollut koskaan aiemmin käyttäytynyt väkivaltaisesti. Mielentilatutkimuksessa hän on puhunut olleensa henkisen väkivallan kohteena. Henkisellä väkivallalla hän viittaa riitoihin puolisonsa kanssa. He olivat riidelleet lähinnä kotitöistä. Heille ei jäänyt tarpeeksi yhteistä aikaa, vaan aika kului töihin ja lasten hoitamiseen. Kumpikin

⁹ Suomessa sopimus on voimaansaattettu asetuksella 21.08.1991/60: Asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta.

teki työasioita myös kotona. Riidat työpäivän jälkeen ovat mahdollisia perheissä, kun kotiin saavutaan nälkäisinä ja ärtyneinä (Rönkä & Kinnunen 2009, 87, 96–97). Ihmisillä on tapana purkaa kielteiset tunteet perhesuhteisiin, koska ne ovat pysyvämpiä kuin muut suhteet ja siten myös sietävät enemmän. Kotona töiden tekeminen voi estää työstä palautumista ja haitata koko perheen hyvinvointia. (Mt.) Vaikka heidän riitansa olivat aiheiltaan hyvin tavallisia, ne voidaan luokitella psyykkiseksi väkivallaksi, sillä väkivallan määritelmässä kokemuksellisuus on tärkeää (ks. luku 2.1).

Pariskunnan riitatilanteissa olennaista psyykkisen väkivallan kokemuksen syntymisen kannalta on heidän erilaiset vuorovaikutustapansa. Puoliso oli riidellessään kovääninen ja muutenkin hän oli komenteleva. Kuulustelussa surmaaja sanoi, että: ”*Puolisoni [nimi vaihdettu puolisoiksi] oli hyvin temperamenttinen nainen, olin reippaasti tossun alla.*” Kuulusteluista ilmenee, että muutkin olivat huomanneet vaimon joskus huutavan. Mies itse oli sekä omasta mielestään että omaisten mielestä hiljainen. Hän oli riitoja torjuva, ilmeisesti siksi, ettei hän osannut riidellä eikä keskustella. Hänen lapsuudenkodissaan oli ollut sellainen tapa, ettei kotona riideltä eikä asioista keskusteltu. Asioista vaiettiin ja tunteita ei ilmaistu. Hänen ja puolisonsa tavat käsitellä asioita olivat lähes päinvastaiset.

Työn menettäminen on Sheehanin (2015, 283) mukaan perhesurmien riskitekijä. Liemin ym. (2013, 355) perhesurmatutkimuksessa 39 prosentissa tapauksista, joissa surmiin liittyvä motiivi oli tiedossa, tekoon vaikuttivat taloudelliset ongelmat. Piispan ym. (2012a, 13) mukaan taloudelliset vaikeudet ja mielenterveysongelmat ovat perhesurmien taustatekijöitä. Yhdessä aineistomme tapauksessa mies piti riippuvuuttaan ja velkojaan tärkeimpinä syinä surmiin. Riippuvuus ja velat ovat syntyneet pitkän ajan kuluessa, mutta tilanne muuttui surmia edeltävänä päivänä siten, että hän sai tietää hänen suurien raha-ongelmiensa tulevan pian julki. Hän oli myös varma, että menettää työnsä epärehellisyytensä vuoksi. Hänen käytöksensä ja ajattelunsa voisivat kuulua Yardleyn ym. (2013, 19–20) luokkaan ’normeista piittaamattomat’, joiden taloudellisten asioiden hoitoon voi liittyä moraalittomia keinoja ja taloudellisen perikadon hämmöttäessä ratkaisuksi tulee perheen tuhoaminen.

Sachmannin ja Harris Johnsonin (2014, 135–136) mukaan surmantekijä voi kokea pelkoa hylätyksi ja torjutuksi tulemisesta, kärsiä lapsenomaisesta narsismista (mt.). Mielentilatutkimuksessa eräällä aineistomme miehellä todettiin narsistinen persoonallisuushäiriö. Kuulustelussa hän kertoi olleensa huolissaan asioiden paljastumisen seurauksis-

ta. Ajattelemme, että hän uskoi tulevansa hylätyksi puolisonsa toimesta, kun asiat tulevat julki. Hän tappoi vaimonsa ja lapsensa juuri ennen asioiden paljastumista. Pohdimme, että hän ei kestänyt häpeän kohtaamista, ongelmiansa paljastumista. Vaikeudet olivat kasvaneet kestäättömän suuriksi, koska hän ei ollut valmis kantamaan vastuuta teoistaan.

Omaiset olivat huomanneet miehen käytöksen muuttuneen *erityisesti muutamaa kuukautta ennen surmia*. Hän oli usein väsynyt, alakuloinen ja hajamielinen. Hänestä oli tullut myös hermostunut. Työnsä hän hoiti kuitenkin koko ajan ahkerasti ja vastuuntuntoisesti. Esimies ja työkaverit eivät huomanneet hänessä mitään merkkejä väsymisestä, masentuneisuudesta tai alakulosta. Mielentilatutkimuksen lausunnossa häntä kuvataan *”hyväksi kulissin pitäjäksi”*. Omien ongelmien, mielialan ja suunnitelmien salaaminen onnistuikin melko hyvin surmiin saakka ainoastaan omaisten huomattessa muutoksia käytöksessä, mutta eivät hekään osanneet epäillä, mitä kaikkea hän salasi ja miten hän oli ajattelut ratkaista asiat.

Surmien tekohetkeä kuvatessaan surmaajien kuulusteluissa toistui sanat toivotonmuus, epätoivo ja ahdistuneisuus. He kokivat tilanteen kestäättömäksi ja olevansa umpikujassa, josta ei ole muuta ulospääsyä. Muita vaihtoehtoja kuin surmat ei heidän mielellään ollut. Surmaajista kahdella oli suunnitelmana tehdä itsemurha. Yksi miehistä päätti kuitenkin surmata koko perheensä, koska ajatteli perheen jäävän kärsimään. Surmat tehnyt äiti ajatteli, etteivät lapset pärjää ilman häntä. Kuulustelussa yksi surmaajista kertoi kokeneensa, ettei millään ollut enää merkitystä. Katsomme, että hänen tilanteensa kulki Harperin ja Voigtin (2007) mallissa keskimmäistä vaihtoehtoa (ks. kuvio 2, luku 2.4). Yksi surmaajista ei kuulustelussa osannut selittää tapahtunutta: *”Kysyttäessä minä vuoksi vahingoitin itseäni, niin sitäköön en osaa sanoa. Joku hullun kohtaus siinä on pitänyt olla”*.

6 Kohtaamiset ja selitykset

6.1 Kohtaamiset viranomaisten kanssa

Aineistossamme eniten kohtaamisia viranomaisten kanssa oli perheellä, jossa nainen surmasi lapset. Hänen jäähyväiskirjeeksi tarkoittamassaan tekstissä kuvastuu syvä pettymys viranomaisten toimintaa kohtaan. Hän kirjoittaa saaneensa osakseen epäoikeudenmukaista kohtelua. Äidin tukihenkilö kertoi poliisille näkevänsä äidin naisena, joka joutui taistelemaan viranomaisten päätöksiä ja entistä miestänsä vastaan. Äiti oli tekemisissä useiden viranomaisten kanssa: isän luona asuvan lapsen koulun kanssa, oman asuinalueen lastensuojelun, terveyskeskuksen ja sairaalan kanssa. Ennen kuin äiti muutti pois miehensä luota, viranomaiskontakteihin kuuluivat myös päiväkoti, poliisi ja turvakoti. Ennen eroa poliisi oli käynyt perheen kotona useasti väkivaltatilanteiden vuoksi. Eron jälkeen lapsen koulu oli kaukana äidistä ja yhteydenpitoa heidän välillään oli vähän. Vaikka vanhemmilla oli yhteishuoltajuus, äiti ei aluksi saanut koulusta tietoja vanhemmasta lapsestaan. Äiti joutui näkemään vaivaa, että asia korjaantui. Häneen koski myös se, ettei häntä kutsuttu koululle äitienpäiväjuhliin. Lisäksi koulu oli kirjoittanut viranomaisille asiakirjan, jonka äiti koki epäoikeudenmukaisena, vääränä syytöskirjeenä, itseään kohtaan.

Äiti asioi terveyskeskuksessa lasten tavanomaisten tautien, esimerkiksi infektioiden vuoksi. Hänellä oli lapsen asioissa myös seurantakäynti sairaalassa. Siellä äiti kertoi vaikeasta tilanteestaan. Potilastiedoissa mainitaan, että eroprosessi on vaikea, huoltajuusasiat ovat kesken ja että äiti suree isomman lapsen asumista isän luona. Asian kirjaaminen lapsen tietoihin osoittaa, että häntä oli kuunneltu, asiaan suhtauduttu vakavasti ja että huoli oli herännyt äidin selviämisestä. Kirjaus kertoo myös äidin avoimuudesta ja halusta saada apua. Äiti asioi myös sairaalan sosiaalityöntekijän kanssa saadakseen tietoa uuden asuinpaikan sosiaalipalveluista esimerkiksi toimeentulotuesta. Hän ei mainitse sairaalaa, terveyskeskusta eikä neuvolaa jäähyväiskirjeessään kirjoittaessaan viranomaisiin liittyvästä epäoikeudenmukaisuuden kokemuksestaan. Käyntejä terveysalan ammattilaisten luona oli aika vähän, joten heiltä äiti ei ole voinut saada pitkäkestoista apua. Tiedonkulku sairaalan ja lastensuojelun välillä herättää pohtimaan, kuinka huoli siirtyy aitona oikealle työntekijälle saakka. Potilastietoihin kirjoittanut työntekijä on voinut ajatella, että tieto äidin vaikeasta tilanteesta siirtyy lastensuojeluun sairaalan so-

siaalityöntekijän kautta. Sairaalan sosiaalityöntekijä on voinut ajatella, että tietojen siirtyminen edellisen asuinpaikan lastensuojelusta uuteen asuinpaikkaan riittää. Huolestuneen työntekijän kokemus ei välttämättä ole siirtynyt lastensuojelun työntekijälle asti. Epäröinti on usein palvelujärjestelmän reaktio silloin, kun lapsen tilanteesta tulisi ilmoittaa lastensuojeluun (Ellonen & Pösö 2014, 743).

Käräjäoikeuden päätöksessä lasten huollosta, asumisesta ja tapaamisista kiinnitti erityisesti huomiota, että isän hakemuksessa vaatimuksia lasten asumisesta isän luona perusteltiin äidin väkivaltaisuudella. Lasten todettiin kertoneen turvakodin ja päiväkodin työntekijöille pelkäävänsä väkivaltaa. Isän ja hänen asianajajansa mukaan väkivalta oli äidin isään kohdistamaa. Äidin hakemuksen perusteluissa oli maininta vanhempien erilaisista kasvatuseriäksistä ja siitä, etteivät vanhemmat pysty ilman välittäjää keskustelemaan lasten asioista. Isän väkivaltaisesta käytöksestä äitiä kohtaan ei ollut mitään mainintaa, äidin asioiden ajamisessa hänen kokemansa väkivalta jätettiin huomioimatta.

Käräjäoikeuden päätöksessä todettiin vanhempien välien olevan huonot, heillä ei ole toimivaa keskusteluyhteyttä, ja että tällaisessa tilanteessa ei yleensä ole edellytyksiä yhteishuollolle. Oikeudelle tehtyjen olosuhdeselvitysten perusteella molemmilla vanhemmilla oli toimiva ja lämmin suhde lapsiin eikä heidän kyvystään huolehtia lapsista ollut huolta. Selvitykset tehtiin isä ja äidin asuinpaikkakuntien yhteistyönä. Sosiaalityöntekijät suosittelivat lasten asumisen pysymistä ennallaan, vanhemman lapsen isän luona ja nuoremman lapsen äidin luona, sekä vanhempien yhteishuoltoa.

Sosiaalityöntekijät esittivät, ettei ollut estettä molempien lasten asumiselle äidin luona, mutta siinä tapauksessa äiti saattaisi tarvita lastensuojelun avohuollon tukitoimia. Aineistosta ei ilmene perusteluja tukitoimille, mutta perheellä oli jo lastensuojelun asiakkuus. Selvityksessä oli todettu äidin olevan kyvykäs huolehtimaan lapsista. Todennäköisesti sosiaalityöntekijät ovat kiinnittäneet huomiota äidin vaikeasta tilanteesta johtuneeseen ahdistukseen ja huolestuneeseen äidin jaksamisesta. Tilanteessa on paradoksaalisia piirteitä. Äiti on uupunut vaikeasta erosta, jonka taustalla on riitaa ja väkivaltaa. Hän on ahdistunut lasten tapaamisten vaikeudesta, isän vainoteoista ja väsynyt huoltajuustaistelusta. Äidin tuen tarve kääntyy häntä vastaan olosuhdeselvityksen kautta, koska isän väkivaltaisia tekoja ei huomioida oikeudessa. Naisen uhriutumisen tapahtuu monisäikeisesti lasten isän, käräjäoikeudessa avustaneen asianajajan ja myös sosiaalitoimen toiminnan kautta.

Lapsensa surmannut äiti puhui niukasti asioistaan surmien jälkeen. Hän ajatteli tehneensä hirvittävät teot eikä puolustellut niitä. Hän syytti vain itseään. Äidin toinen tukihenkilö oikeudessa kertoi, että tuttavapiirissään äitiä pidettiin psyykkisesti terveenä henkilönä. Tukihenkilö arvioi, että ammatti-ihmisten on ollut vaikea nähdä todellista tilannetta, koska äidin entinen puoliso on ollut taitava peittämään asioiden todellisen laidan. Tukihenkilö katsoi miehen olevan psyykkisesti epätasapainoinen ja syyllistyneen kotihäirintään entistä puolisoaan kohtaan. Lasten surmiin liittyvän oikeudenkäynnin yhteydessä äidille tehtiin mielentilatutkimus. Tutkimuksessa äiti ei halunnut kovinkaan paljoa kertoa asioistaan, mikä vaikeutti lausunnon tekemistä. Äidin tilannetta retrospektiivisesti pohtiessa mielentilalausunto näyttäytyy vielä yhtenä äidin tilanteen ymmärtämättömyyden ilmentymänä. Vainotun naisen kokemus ahdistuksesta ja epätoivosta sanoittuu sopeutumishäiriöksi, mielialojen vaihteluksi ja epämääräiseksi masennukseksi, jonka syvyydestä ei saatu varmuutta. Ymmärtämättä jää, ettei vainotekojen kohteena olemiseen sisältyvään läheisen henkilön aiheuttamaan henkiseen piinaan (Nikupeteri & Laitinen 2013, 39) voi sopeutua.

Kirjoitimme luvussa 5.2 toisesta perheestä, jossa lapset oireilivat. Perheen isän käytöksessä oli vaimoamisen piirteitä ennen vanhempien eroa. Perheen tuttavat olivat kiinnittäneet huomiota lasten huutamiseen ja rumiin puheisiin. Vaikka aineistosta ei käy ilmi, olivatko lapset oireilleet myös päivähoidossa, se on hyvin todennäköistä. Lasten rajaton käytös on signaali, johon retrospektiivisesti kiinnitämme huomiota. Lasten käytöksellä on aina syynsä ja taustansa. Tapaus korostaa, kuinka tärkeää on lasten oireiluun puuttuminen. Voimme jälkikäteen todeta, että lapset olisivat tarvinneet tukea ja suojelua perheen tilanteessa. Lapsilla on aikuisiin verrattuna oikeus erityiseen suojaan (Yleissopimus lapsen oikeuksista).

Luvussa 3.6 esitimme, että lapsen oireilu voi olla merkki kriisiytyneestä tilanteesta perheessä ja päivähoidossa voi syntyä huoli lapsen ja hänen perheensä tilanteesta. Lastensuojelulain 24 §:n mukaan päivähoidolla on velvollisuus tehdä lastensuojeluilmoitus lapsesta, joka tarvitsee arviota palvelujen tarpeestaan. Kyseessä on lapsen oikeus. Totesimme myös, että ilmoituksen, yhteydenoton ja pyynnön kriteeriksi riittää lapsesta selvä huoli, että se edellyttää lastensuojelutarpeen selvittämistä (Piispa ym. 2012a, 20–21, 31), mutta päivähoito ei aina luota lastensuojelun toimivan lapsen edun mukaisesti. (Ellonen & Pösö 2014, 741–743). Perhesurmien estämiseksi tarvitaankin erityisesti paikallisia poikkihallinnollisia toimintamalleja ja viranomaisten yhteistyön organisointia

(Perhe- ja lapsisurmien ehkäisy 2014, 17, 53; ks. luku 3.6), jolloin eri viranomaiset tottuivat työskentelemään yhdessä. Salassapitosäännökset eivät ole yhteistyön esteenä, sillä salassa pidettäviä tietoja voidaan luovuttaa viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain nojalla (621/1999), mutta lainsäädäntöön liittyvä tiedon puute voi hankaloittaa yhteistyötä.

Perheen lapset olisivat tarvinneet tilanteensa selvittämistä. Luvussa 3.6 kirjoitimme, että sosiaalihuoltolain 13 §:n mukaan lapsilla on oikeus saada terveytensä ja kehityksensä kannalta tarvittavat sosiaalipalvelut, myös ilman lastensuojelun asiakkuutta. Mikäli lastensuojelun asiakkuuden kriteerit täyttyvät, palveluja voi saada lastensuojelulain 36 §:n mukaisina tukitoimina. Puuttumiskynnystä on voinut nostaa perheen menestyminen. On paradoksaalista, että perheen hyväosaisuus voi kääntyä lapsia vastaan. Menestyksestä huolimatta perheessä on ongelmia: isän alkoholin käyttö, vanhempien väliset riidat ja isän mustasukkaisuus äitiä kohtaan. Joskus suhteellisen pienikin interventio ja kohtaaminen voi saada vanhemmat havahtumaan lastensa tilanteeseen, erityisesti silloin kun perheessä on hyvät resurssit: esimerkiksi hyvä taloudellinen tilanne ja henkinen pääoma koulutuksen kautta. Ulkopuolisten liittyminen perheen systeemiin voi rikkoa sopivalla tavalla perheen jumiutuneet vuorovaikutusmallit. Vanhempien välisiä riitoja ja kontrollointia voi hillitä viranomaisten mukanaolo perheen asioissa.

Vanhemmilla ei ollut viranomaisten tukea erotilanteessaan. Isässä leimahti viha äidin lähtemisestä ja isä tappoi lapset kostoksi äidille. Retrospektiivisesti voimme kysyä, olisiko äiti voinut valmistella eron ja lähtönsä niin, ettei isä olisi tappanut lapsia? Kysymyksellä asetamme äidille toimijuuden vaatimuksen epäreilulla tavalla, ikään kuin vastuu lasten kuolemasta ei olisikaan surmaajalla. Näin emme ajattele. Paineen alla elävien ihmisten kanssa tarvitaan erityisiä toimintatapoja, eikä nainen osannut valmistautua siihen, että isä tappaisi omat lapsensa. Jos hän olisi osannut aavistaa vaaran, hän olisi voinut yrittää valmistella puolisoa eroon siten, ettei ero olisi tullut yllättäen.

Virallinen syyttäjä kirjoitti oikeudelle miehestä, jolla oli vaativan persoonallisuuden piirteitä, että ”[miehen nimi] onertonut että keskustelu ammatti-ihmisen kanssa olisi voinut estää tapahtuneen.” Mielentilalausunnon mukaan myös toinen miessurmaaja kertoi, että pariskunnan oli ollut tarkoitus keskustella lähiaikoina sosiaalityöntekijän kanssa eroon liittyvistä asioista. Kyseessä on viranomaisten näkökulmasta merkittävä tieto. Vaikeassa elämäntilanteessa keskustelu ammatti-ihmisen kanssa voi avata uusia

näköaloja ja tuoda vaihtoehtoja vaihtoehdottomuuteen. Kuulustelupöytäkirjoista käy ilmi, että ensimmäisellä perheellä oli tuttava, joka oli ammatiltaan sosiaalityöntekijä. Hän oli neuvonut vanhempia hakemaan ammattiapua tilanteeseensa. Tapahtumat etenivät nopeasti, eivätkä vanhemmat hakeneet apua parisuhteeseensa ongelmiin. Mikäli he olisivat ehtineet hakeneet apua ajoissa, parisuhdeneuvonta tai eroneuvonta olisi saattanut pelastaa ihmishenkiä. Mediassa on pohdittu miesten avun hakemista:

“Miesten kynnys hakea ongelmiinsa ammattiapua on madaltunut. Miesten kriisikeskuksen kehittämispäällikön Jussi Pullin mukaan miehet turvautuvat kuitenkin ammattiapuun melko myöhään.” (Savon Sanomat 20.6.2012.)

Pariskunnan viimeinen riita- ja väkivaltatilanne ennen surmia herättää pohtimaan, olisivatko viranomaiset voineet vielä siinä pisteessä auttaa. Mikäli äiti olisi ymmärtänyt olevansa lastensa kanssa vaarassa, hän olisi voinut pyytää apua poliisilta, hakeutua turvakotiin ja hakea lain mukaista mukaista lähestymiskieltoa (Laki lähestymiskiellosta 898/1998), jota voi hakea myös samassa perheessä asuvaa ihmistä kohtaan. Lähestymiskieltolaki on tarkoitettu tilanteisiin, joissa ihminen kokee väkivallan uhkaa, eikä välttämättä ole vielä joutunut rikoksen uhriksi (HE 41/1998, ks. luku 3.4). Väkivaltaiset tapahtumat etenivät kiihtyvällä tahdilla eikä nainen ennättänyt reagoida. Hän oli maininnut juuri ennen kuolemaansa puhelimesta miestuttavalle aikeestaan mennä lääkäriin näyttämään kuristamisesta jääneitä jälkiä. Läheiseen kohdistuva lieväkin pahoinpitely on nykyisin yleisen syytteen alainen rikos (Rikoslaki 441/2011), jonka rikolliseksi sääntämisessä nimenomaan tavoiteltiin naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämistä. Väki-valta rikkoo ihmisen perusoikeutta (PL 7 §) koskemattomuuteen ja yhteiskunnalla on perusoikeuksien turvaamisvelvoite. Jos nainen olisi päässyt lääkäriin ajoissa, hänet olisi voitu ohjata turvakotiin. On äärimmäisen tärkeää, että turvakotitoiminnan rahoitus on nykyisin turvattu lainsäädännöllä (Laki valtion varoista maksettavasta korvauksesta 1354/2014; ks. luku 3.3).

Kun otamme huomioon tapahtumien kiihtyvän aikajänteen ja perhesurmien tyypilliset tapahtuma-ajankohdat, voimme pohtia, pystyykö palvelujärjestelmä tarjoamaan apua oikeaan aikaan riittävän nopeasti. Aika on yksi rakennetekijä sosiaalityön palvelutuotannossa ja palveluiden tarjoamista ohjataan ajalla (Mäntysaari & Pösö 2013, 24–25). Palveluita joutuu jonottamaan joskus pitkäänkin, työtä on organisoitu esimerkiksi puhelintuntien kautta ja asiakkuus voi kestää jonkin ennalta määritellyn ajan. Loma-aikoina palveluissa voi olla sulku tai silloin hoidetaan vain välttämättömät tehtävät. Aika voidaan jakaa yksilölliseen ja rakenteelliseen ulottuvuuteen (mt., 22). Usein yksilöllinen

aika kuluu nopeasti, kun samaan aikaan rakennetasolla muutokset ovat hitaita (Mäntysaari & Pösö 2013, 22). Asiakkaan ja palvelujärjestelmän aikakäsitykset eivät aina kohtaa ja tässä on tärkeä haaste palvelujärjestelmän kehittämislle.

Aineistomme ihmisistä kahden perheen vanhemmat olivat hakeneet apua parisuhteen ongelmiin, mutta eivät kokeneet sitä saaneensa. Erään miespuoleisen surmaajan puoliso kertoi poliisikuulustelussa:

"Kävimme ensimmäisen kerran -- keskuksessa kun -- oli alle vuoden ikäinen. Siellä käsitelimme parisuhdeongelmia. Yritin keskustella --, mutta terapeutti oli todella ammattitaidoton ja siitä ei tullut mitään."

Yhdessä aineiston perheessä pariskunta oli ollut kahteen eri otteeseen perheneuvolan asiakkaina. He olivat aikaisemmin osanneet hakea apua parisuhteelleen, mutta eivät surmia edeltäneenä aikana. Miehen kokemus oli, etteivät he olleet saaneet apua perheneuvolasta. Katsomme, että negatiiviset kokemukset voivat olla esteenä avun hakemiselle myöhemmin uudelleen.

Surmien aikaan perheen ongelmat olivat vaikeutuneet miehen terveysongelmien ja riippuvuuden pahenemisen myötä. Mies oli kuormittunut ja väsynyt myös työkiireiden vuoksi. Viranomaisten voi olla vaikea ennakoita puolisoon ja lapsiin kohdistuvaa väkivallan uhkaa, kun kyseessä on työelämässä menestyvä ihminen. Oikeuden tuomiolauselmassa luki: *"-- persoonallisuushäiriö aiheutti kuormittavissa tilanteissa alttiutta häiriintyneeseen ajatteluun."* Tässä on tärkeä viesti viranomaisille, ammattiauttajille ja läheisille. Vanhemman kuormittuneisuus, uhka erosta ja persoonallisuushäiriö voivat olla hänen perheenjäseniensä henkeä uhkaava yhdistelmä.

6.2 Pohdintoja prosesseista ja ammattilaisista

Sosiaalityössä katsomme, että rakenteellisella oikeudenmukaisuustyöllä voidaan edistää sosiaalista oikeudenmukaisuutta (Hurtig ym. 2014, 252). Aineistomme lapsensa surmanneen äidin avun saamista esti, että viranomaiset eivät tunnistaneet hänen kokemaansa vainoa. Vaikeudet äidin ja lasten tapaamisissa olivat osa isän harjoittamaa vainoa. Kun aineistomme äiti surmasi lapset, vainoamista ei ollut vielä kriminalisoitu lainsäädännössä. Vaino säädettiin laittomaksi rikoslain 25 luvun 7 §:ssä vuonna 2013 (ks. luku 3.4). Vainon tunnistaminen on nykyisinkin haasteellista. Mikäli laki olisi ollut voimassa ja sosiaalityöntekijä olisi saanut vainon tunnistamiseen koulutusta, hän olisi saattanut

tunnistaa naisen kokeman vainon ja antaa äidille tehokkaampaa apua ja tukea. Vaino on väkivaltaa, joka rikkoo ihmisen perusoikeutta (PL 7 §) koskemattomuuteen. Yhteiskunnalla on perusoikeuksien turvaamisvelvoite, jonka toteuttaminen edellyttää väkivallan ja sen uhan tunnistamista. Eron jälkeinen vainoaminen on signaali, johon viranomaisten täytyy kiinnittää huomiota (Perhe- ja lapsisurmien ehkäisy 2014, 6, ks. 2.3).

Vaino väkivallan muotona on haasteellinen ammattilaisten näkökulmasta, sillä siihen liittyvät tilanteet ovat ristiriitaisen ja piiloutuvan tiedon aluetta. Tilanteet sisältävät vahvoja syytöksiä ja avuntarvetta, vastassa ovat ammatti-ihmisten omat odotukset yksiselitteisestä tietämisestä ja perustellusta päätöksenteosta. (Hurtig ym. 2014, 252.) Aineistomme äidin kohdalla tuo piiloutuva tieto oli epämääräiseltä vaikuttavaa ahdistusta, pahaa oloa ja pelkoa tulevasta. Hän ei osannut sanoittaa kokemuksiaan vainoksi eikä väkivallaksi. Jäähvyäiskirjeessä hän puhui entisen miehensä kiusaamisesta ja kieroudesta. Vaino muodostuu vainotekojen verkosta, eivätkä vainotut osaa aina kertoa teoista jatkumona (Nikupeteri ja Laitinen 2013, 32). Nikupeteri ja Laitinen (mt., 30) käyttävät verkosto ja rihmasto metaforia kuvaamaan vainoa, josta muodostuu vainon verkko, ansa, johon uhri juuttuu. Konkreettisia vainotekoja aineistossamme olivat internet-verkon vakoihohjelma ja äidin sähköpostien lukeminen. Äidin naapuri, isännöitsijä ja sosiaalipäivystys muodostivat rihmaston. Oikeudenmukaisuustyölle tapauksen viesti on vainon tunnistamisen ehdoton tärkeys, sillä vaino vei äidin voimat ja sai aikaan toiveet kuolemasta.

Lapsiin kohdistuva perheen sisäinen kuolemaan johtava väkivalta ilmenee uudella ei-odotetulla tavalla. Tukihenkilö kuvaa naista huolehtivana äitinä, joka huomioi lasten tarpeet ja on tarkka lasten nukkumaanmenoajoista ja syömisistä. Ystävä kertoi naisesta, että hän on hyvin kärsivällinen äiti, joka puhuu lasten kanssa rauhallisesti aivan kuin ei tietäisi mitä suuttuminen on. Kiireisessä ja kuormittuneessa lastensuojelussa näillä ominaisuuksilla äiti ei herättänyt akuuttia huolta. Tämänkaltaisen perhe ympäristönä ei herätä odotusta väkivallan kohtaamisesta. Vallan ja toiminnan suhteet, uhriuden ja teki-jyyden kysymykset sekä auttamisen mahdollisuudet avautuvat vain, jos on valmiutta kysyä ja nähdä toisin. (Hurtig ym. 2014, 253.) Tapauksessamme vainon uhrista tuli surmien tekijä. Äitiin ei myöskään sovi perinteinen ajatus väkivallan uhrista passiivisena, alistettuna ja joka on kiltti ja kaiken sietävä (mt. 268). Isä tunnusti poliisille kovi-

telleensa äitiä fyysisesti, mutta huoltajuusosoikeudenkäynnissä isä sai äidin yksin näyttämään väkivaltaiselta osapuolelta.

Kun katsomme lasten surmista tehtyä tutkimusta (esim. Reder ym. 1995), aineistomme äiti ei vaikuta kuuluvan joukkoon, jossa taustalla on aikaisempaa vanhempien lapsiinsa kohdistamaa pahoinpitelyä ja laiminlyöntiä. Kun otamme huomioon äidin tarkoituksen surmata myös itsensä ja tarkastelemme tapausta perhesurmana, tapaus kiinnittyy aikaisempaan tutkimukseen. Messingin ja Heerenin (2004, 142–144) tutkimuksessa naisista perhesurmaajina nainen oli usein menettänyt asemansa vaimona. Aineistomme äidille oli käynyt näin, mutta vielä kipeämpää hänelle oli asemansa menetys vanhemman lapsensa arkivanhempana. Äiti oli yrittänyt aluksi eron yhteydessä jatkaa asumista samalla paikkakunnalla entisen puolisonsa kanssa. Sitten hän muutti kauaksi ja pitkä välimatka vaikeutti yhteydenpitoa lapsiin. Lapsen tapaamisiin liittyvät ongelmat musersivat naista. Hänen identiteettinsä muodostui suurelta osin äitiydestä. Kuinka ja minkälaisella avulla hän olisi voinut rakentaa identiteettiään vahvemmaksi? Murskattu ihminen tarvitsee uuden identiteetin selviytyjänä, taistelijana ja väkivallasta toipujana. Identiteetin rakentaminen ei onnistu yksin, vaan siihen tarvitaan kuulluksi ja ymmärretyksi tulemisen kokemus sekä rinnalla kulkijoita. Identiteetin rakentaminen edellyttää sanoittamista, tilanteen kuvaamista, toivon ja selviytymiskeinojen muovaamista.

Oikeudenmukaisuuden toteutuminen edellyttää ihmisen elämäntilanteen kokonaisuuden hahmottamista ja sen kanssa työskentelemistä (Hurtig ym. 2014, 256). Sosiaalityöntekijän vastuulla on asiakkaan palvelukokonaisuuden hahmottaminen ja koordinointi (Perhe- ja lapsisurmien ehkäisy ja estäminen 2014, 38, kts. 3.5). Palvelujärjestelmän asiakkuustarpeita pilkkova todellisuus hajottaa tiedon. Yksilöllisesti ja riippumattomasti erillään tarkastelu estää uhrin ja väkivaltaan kiinnittyvien sosiaalisten diskurssien kohtaamista. Tähän vaikuttavat myös työntekijän valmiudet kohdata ja tunnistaa väkivaltaa. Työyhteisön todellisuus voi sisältää tiedon kokoamista ja käsittelyä vaikeuttavia piirteitä. (Hurtig ym. 2014, 256.) Hurtig ym. (mt., 256) toteavat: *”Kiire, aiemmat kokemukset, työyhteisön- ja tehtävien rajaukset ja vastuukysymykset sekä menetelmälliset sitoumukset ja kiinnostukset ohjaavat havaintoja ja toimintaa. Myös mielikuvat neutraalista, tasa-arvoisesta ja kaikkivoivasta ammatillisuudesta voivat kääntyä esteiksi.”*

Aineistomme äidin kohdalla nähdyksi ja kuulluksi tulemisen tarve kohdattiin sairaalassa ja huolet kirjattiin asiakirjoihin. Äidin aistittu hätä ei todennäköisesti siirtynyt sellaise-

naan kuormittuneeseen lastensuojeluun, jossa ”vaikeudet lapsen tapaamisessa” eivät kuulosta vakavalta lastensuojelulliselta ongelmalta. Olisiko mahdollista, että sairaalan työntekijät tällaisessa tilanteessa ylittäisivät perinteiset työn- ja tehtäväkuvakset ja jatkaisivat kontaktia äitiin, pitäisivät yhteyttä yhteistyötahoihin kuten lastensuojeluun, kunnes huoli on siirtynyt ja asiakas on saanut avun?

Äiti kertoo jäähyväiskirjeessään sosiaalityöntekijän sanoneen, ettei voi auttaa häntä. Ymmärrämme äidin viittaavan lasten huoltajuus- ja tapaamisasioihin. Tutkijoina olemme optimikuulijoita (Hurtig ym. 2014, 262) ja voimme jälkikäteen nähdä, että lasten tapaamisasiat olisivat olleet ensimmäinen prioriteetti lasten suojelemisessa. Lastensuojelun työntekijä ei pystynyt näkemään lasten tapaamisten tärkeyttä ja merkityksellisyyttä äidille ajankohtaisessa tilanteessa. Huoltajuusriidat eivät ole lastensuojelutyön ytimessä. Lastensuojelussa huoltajuusriidat koetaan hyvin vaikeina, koska totuuden ja asioiden todellisen laidan selville saaminen on usein vaikeaa, eikä haluta asettua toisen vanhemman puolelle, koska mielikuva ammattilaisesta on, kuten Hurtig ym. (mt., 256) totesivat, neutraali ja tasa-arvoinen. Äidin ongelmien tulkinta huoltajuusriitana toimii normalisoivana kategorisointina, jolloin luokitus voi estää näkemästä väkivallan vakavuutta ja hengenvaaraa (mt., 271).

Argumentoimme, että mikäli äiti olisi voinut luottaa, että lasten tapaamiset toteutuvat käräjäoikeuden määräämällä tavalla, hän ei ehkä olisi vaipunut syvään epätoivoon. Äidin epätoivo tulevaisuudesta perustui uskoon, että isä torpedoi tulevat tapaamiset ja hän voi menettää myös nuoremman lapsen arkivanhemmuuden. Hän ei luottanut saavansa apua siihen, että lapsi saa asua hänen luonaan käräjäoikeuden päätöksen mukaisesti. Kuinka hän olisi voinut luottaa, kun sosiaalityöntekijä oli sanonut, ettei voi auttaa häntä? Kenen vastuulla on auttaa, että lapsen oikeudet toteutuvat ja lapsi saa tavata äitiään? Siirtyvätkö huoltajuusriidat lastensuojelusta pois kuulumattomina, mutta minne ne sitten kuuluvat? Pahuuden torjuminen ja kieltäminen voi toimia instituutioiden pakoreittinä, jolloin vaikeat asiat siirretään toisille viranomaisille, uhrille itselleen, läheisille tai tulevaisuuteen ratkaistavaksi (Hurtig ym. 2014, 272). Kyseessä on myös työntekijän selviytymisstrategia ylikuormittuneessa työtilanteessa, kun kaikille asiakkaiden asioille ei riitä aikaa.

Pohjolan ym. (2014, 287) mukaan vain kriittinen suuntautuminen työssä mahdollistaa vallitsevien toimintatapojen ja –käytäntöjen jäsentämisen uusilla tavoilla. ”*Edellytyk-*

senä on todellisuuden katsominen toisin.” (Pohjola ym. 2014, 287.) Työssä tarvitaan reflektiota, jolle on raivattava tilaa ja jolle tarvitaan esimiehen ja kollegoiden tuki. Asiakastapausten ydin avautuu usein kollegiaalisissa pohdinnoissa, kun usean työntekijän kokemukset ja erilaiset näkökulmat yhdistyvät. Kaikki asiakastapaukset on saatava haltuun. Suurilla asiakasmäärillä tarvitaan työyhteisössä yhdessä luotuja toimintatapoja, joilla se on mahdollista, mutta siinä on inhimilliset rajansa. Yhteiskunnassamme tarvitaan myös päättäjiltä tahtoa ja päätöksiä, joista seuraa avun saamisen organisointia tehokkaammaksi palvelujärjestelmässä, ennaltaehkäiseviä toimenpiteitä ja riittävästi työntekijöitä sosiaalityöhön.

Aineistomme ihmiset asiakastapauksina peräänkuuluttavat sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteuttamista palvelujärjestelmässä ja ammattikäytännöissä (Hurtig ym. 2014, 257). Pahuus palvelujärjestelmän tasolla näyttäytyy ohittamisena, tai kuten Ellonen ja Pösö (2014, 743) kirjoittavat, epäröintinä. Instituutioiden reagoiminen lasten hätään voi pysähtyä epäröintiin, kun ennakoidaan ilmoituksen tekemisen johtavan ei-toivottuihin tai kohtuuttomiin seurauksiin. Käytäntö on lain vastainen, mutta on syytä tutkia miksi moniviranomaistyössä ei luoteta lapsen saavan apua lastensuojeluilmoituksen tekemisen jälkeen. Taustalla voi olla aikaisemmat negatiiviset kokemukset. (Mt., 744.) Alhasen (2014, 67; ks. luku 3.5) mukaan avohuollon tukitoimien tarjoamista vaikeuttaa hajanainen palvelujärjestelmä, asiakkaille on vaikea löytää sopivia tukimuotoja ja apu voi sen vuoksi olla riittämätöntä.

Ajattelemme, että asioita on helpompi nähdä retrospektiivisesti ja oikeudenmukaisuuden toteuttaminen ei ole käytännössä helppoa. Hurtig ym. (mt., 270–271) esittävät, että käsityksemme moraalista järjestyksestä sisältää ajatuksen, että pahuus liittyy vain niihin perheisiin ja yhteisöihin, joihin pahuus on helppo yhdistää. Käsityksemme täytyy laajentua, jotta väkivalta voidaan tunnistaa. Yksilön oikeuksia voidaan loukata, jos kokemukset väkivallasta eivät tule kuulluiksi ja kohdatuiksi. Ilmiön ja uhrin kokemuksen moraalinen ulottuvuus täytyy myös kohdata. Väkivaltaan liittyvillä kategorioilla voidaan joko väistää tai tunnistaa pahuus. Kategorioiden lisäksi tarvitaan herkkyyttä niiden sisällä olevan erityisyyden näkemiseen. Täytyy uskaltaa kysyä, katsoa kategorioita toisin ja purkaa lukkiuttavia tulkintoja eli arviointeja ja merkityksenantoja, jotka estävät avun saamista. Sosiaalityöntekijöillä on tähän tarvittavaa tietoa ja osaamista, lisäksi tarvitaan moraalista rohkeutta, kun toimitaan moniammatillisissa palveluketjuissa.

6.3 Jäljellejääneiden näkökulma: avun ja tuen tarpeet

Omaiset ja heidän selviytymisensä tukeminen perhesurmien jälkeen on sosiaalityössä tärkeä näkökulma, sillä täysin perhesurmia ei pystytä estämään ja omaiset ovat he joiden kanssa sosiaalityöntekijä tulee tapahtumien jälkeen työskentelemään. Aineistossamme omaiset kuvailevat läheistensä surmaamista esimerkiksi erittäin suureksi järkytykseksi, joka tuottaa suurta henkistä kärsimystä. Poikkeuksellisen surusta tekevät monen läheisen menehtyminen yhtä aikaa ja surmaajan oleminen osa perhettä. Surua ja tuskaa lisäävät myös monien käytännön asioiden hoitaminen, kuten hautajaiset, perunkirjoitus ja poliisikuulustelut. Läheiset ovat miettineet, otetaanko lapset, surmattujen lasten serkut, mukaan hautajaisiin ja miten heille kerrotaan tapahtumista: *”Kysymykseen mihin kummi [nimi jätetty pois] ja serkut oikeasti kuolivat, on vastattu, että he kuolivat, koska eivät voineet hengittää. – – Nämä vastaukset voivat riittää joitakin vuosia, mutta aikanaan on edessä totuuden kertomisen hetki.”*

Kun surmaajilla toivottomuus oli yksi päällimmäisistä tunteista ennen surmia (ks. luku 5.4), läheiset kokivat samaa tunnetta surmien jälkeen. Lisäksi he kokivat myös yksinäisyyttä. Muiden ihmisten seurassa saattoi olla hankalaa, sillä mieliala oli herkkä. Usko omaan arvostelukykyyneen oli pettänyt sekä luottamus ihmisiin ja omaan elämänhallintaan horjui. Yksinäisyys liittyi myös hylätyksi tulemisen tunteeseen: *”Ystävät, jotka hän oli tuntenut kymmeniä vuosia ja joita hän itse oli lohduttanut vaikeina hetkinä, karkasivat nyt toiselle puolelle katua tai piiloutuivat kaupassa hyllyjen väliin”* (Helsingin Sanomat 19.4.2014).

Surmien vuoksi työssäkäyvät läheiset ovat joutuneet jäämään sairauslomalle, jonka kesto vaihteli kahdesta kolmeen viikkoon. Eräs omainen kuitenkin korosti, ettei sairausloman kesto kerro surun ja kärsimyksen määrästä. Hän halusi palata työhön mahdollisimman pian, jotta arjen rutiinit tukisivat toipumista. Tosin keskittymiskyky työssä ei heti ollut hyvä ja asioita unohtui tehdä. Työstä poissaolemista saattoi tulla läheisille myös lisähuolia, jos se heikensi heidän taloudellista tilannettansa.

Sairausloma oli omaisille tärkeää, jotta he pystyivät olemaan toistensa tukena. Osa matkusti heti toiselle paikkakunnalle muiden läheisten luo. Läheisten toisilleen antama tuki ei kuitenkaan riittänyt tapauksen käsittelemiseksi. Yhdessäolon lisäksi läheisillä oli tarve puhua tapahtumista, mutta se oli liian vaikeaa: *”Kun veli saapui vanhempiansa luok-*

se, hän huomasi, ettei hän osannut sanoa mitään. Kukaan ei osannut. Kaikki olettivat, että koska isä oli pappi, perheessä olisi kykyä puhua asiasta. Mutta niin ei ollut.” (Helsingin Sanomat 19.4.2015.)

Aineistossamme ei tule esille luvussa 2.2 käsiteltyä ulkopuolisen avun hakemisen ja saamisen vaikeutta surmien jälkeen, mutta se konkretisoituu Helsingin Sanomien (19.4.2014) artikkelissa. Artikkelin surmien läheisille ei tarjottu mitään apua, vaikka erilaisia palveluita omalla paikkakunnalla olisi ollut. Ammattilaisten tarjoaman avun puuttuminen kriisin alkuvaiheessa vaikeutti surun käsittelemistä ja lisäsi katkeruuden tunnetta. Lisäksi, kun he kuulivat muiden ihmisten saamasta avusta saman asian johdosta, heille tuli tunne epäoikeudenmukaisuudesta ja arvottomuudesta. Heidän suurin kriittikkinsä kohdistuu palvelujärjestelmään: *”Eniten [nimi jätetty pois] on jäänyt mietittytämään se, ettei yhteiskunta tarjonnut apua hänen perheelleen, kun tragedia tapahtui. Mitä varten kriisiapu sitten on olemassa?”* Omatoiminen avun hakeminenkaan ei onnistunut, sillä erään järjestön päivystysnumeroon soittaessaan isoäiti joutui lohduttamaan itkevää puhelimeen vastannutta henkilöä.

Aineistossamme läheiset hakivat apua eri järjestöistä ja niiden kriisikeskuksista. Kukaan ei hakenut apua kunnallisista palveluista. Tulkitsemme, että kriisin kohdanneella ihmisellä on matalampi kynnyks ottaa yhteyttä järjestöön kuin viranomaisiin. Lisäksi organisaatiolla voi olla merkitystä psykososiaalisen työn onnistumiseen sekä asiakkaan kohtaamiseen (Granfelt 1993, 211). Psykososiaalisen työn yhdistäminen lainsäädäntöön perustuvaan työhön koetaan vaativaksi. Tiivis vuorovaikutus sopii huonosti yhteen byrokraattiseen työhön liittyvän kontrollin kanssa. (Mt.) Vaikka järjestön osuutta palveluiden tuottamisessa on kritisoitu (Eskonen 2005, 26, ks. luku 2.2), pidämme järjestöjen olemassaoloa tärkeänä. Järjestöjen kannattaa markkinoida palveluitaan ja myös laajentaa toiminta-alueitaan. Pääasia on, että ihminen tulee autetuksi eikä sillä ole merkitystä, mistä apu on saatu. Vapaaehtoistoimintaan perustuvien järjestöjen on pidettävä huolta, että heillä työskentelee riittävästi ammattilaisia vapaaehtoisten tukena ja tarvittaessa avun hakijalla voisi olla mahdollisuus asioida vapaaehtoistyöntekijän sijaan ammattilaisen kanssa.

Surutyö on pitkä prosessi, sillä suru nousee välillä uudelleen pintaan: *”Vaikka omaisten suru varmasti helpottaa aikaa myöten tai ei ainakaan ole aivan joka hetki läsnä, tulevat syntymä-, ja kuolinpäivät sekä vuoden kiertoon kuuluvat juhlapäivät, jotka on totuttu*

viettämään koko perheen (ja suvun) kanssa yhdessä, toistuvasti aiheuttamaan kärsimystä". Tapahtumat voivat järkyttää ja aiheuttaa avun tarvetta myös vielä vuosienkin päästä, kun läheinen saa silloin tietää ensimmäistä kertaa surmista: *"Toivon, että ainoa elossa oleva lapsenlapseni kestää kuulla totuuden tapahtumista, sitten kun hän osaa sitä itse vaatia"*. Läheisten avuntarve on pitkäkestoista, mikä tulisi ottaa huomioon läheisten auttamisessa ja tukemisessa.

Avun hakemisessa ja saamisessa on suremaan jäävillä ihmisillä vaikeutta. Jonet Thaller (2012, 266) koki lapsena koulukaverin menetyksen perhesurman uhrina. Asiasta ei silloin osattu puhua, kukaan ei selittänyt hänelle mitä oli tapahtunut tai kysynyt hänen tuntemuksistaan. Hän ei saanut asialle oikeita sanoja ja käsitteitä ennen kuin vasta aikuise-
na opiskellessaan itse sosiaalityötä. Thallerin (mt.) mukaan perheväkivallasta ja perhesurmista on tärkeää kouluttaa ja tiedottaa ihmisiä yleisesti, sekä sekä lapsia että aikuisia, koska siten voidaan vähentää väkivallan aiheuttamaa stigmaa ja parantaa väkivaltaan puuttumista. Pohdimme, että valmius työskennellä myös lasten kanssa on tärkeää, sillä joskus perhesurmissa joku lapsista tai osa heistä voi jäädä eloon.

7 Pohdinta

Olemme tutkimuksessamme tarkastelleet perhesurmiin liittyvää väkivaltaa erityisesti kahdesta suunnasta: yhteiskunnan näkökulmasta ja konkreettisten oikeustapausten kautta. Meitä on askarruttanut väkivaltaan puuttumisen vaikeus. Olemme tarkastelleet yhteiskunnan ja viranomaisten näkökulmasta väkivaltaan puuttumisen vaikeutta ja olemme löytäneet siihen vastauksia yhteiskuntamme kehitymisestä lähihistoriassa, johon vahvasti kiinnittyy lainsäädännön edistyminen väkivaltaan puuttumisessa. Uhrinäkökulman tulo lainsäädäntöön ja kotien sisällä tapahtuvaan väkivaltaan puuttumisen haluttuun otto väkivaltaan liittyvässä normistossa ovat erityisen merkityksellisiä yksilön perusoikeuksille: koskemattomuudelle ja yhdenvertaisuudelle sekä oikeudenmukaisuustyölle sosiaalityössä. Sosiaalityön eettisistä lähtökohdista nousee sosiaalityön käytännön ja tutkimuksen päämääräksi oikeudenmukaisuuden turvaaminen ja lisääminen (Hurtig ym. 2014, 251).

Tutkimusmenetelmämme, jonka nimi on kriittisten tapahtumien menetelmä, suomalaiset perhesurmiin liittyvät selvitykset sekä aikaisemmat kansainväliset tutkimukset perhesurmista ovat ohjanneet meitä etsimään kriittisiä tapahtumia, pitkäaikaisia ja akuutteja riskitekijöitä sekä kiinnittämään huomiota aikajänteeseen perhesurmiin ryhtymisessä. Avioero tai sen aiheet ovat aineistossamme merkittävä kriittinen tapahtuma. Pitkäaikaisia riskitekijöitä olivat parisuhdeongelmat, riippuvuudet, taloudelliset ongelmat, unettomuus, persoonallisuushäiriöt ja vainoaminen. Perhesurmat tehneillä miehillä oli tarve kontrolloida puolisoaan ja ylipääsemätön vaikeus kohdata eroa puolisoista tai eron uhrin uhkaa. Kaikilla perhesurmaajilla oli vaikeuksia rakentaa eron jälkeinen uusi identiteetti.

Oikeudenmukaisuustyön toteutumiseen sosiaalityössä tarvitaan asiantuntijuutta väkivallan tunnistamisessa, kohtaamisessa, puuttumisessa sekä uhrin ja tekijän tukemisessa. Vainon tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa auttaa merkittävästi se, että asia on otettu lainsäädäntöön. Jotta vainon tunnistamisen ja puuttumisen juurtuu ammattikäytäntöön, tarvitaan siihen liittyvää koulutusta. Väkivallan vastustaminen ja vainon tunnistamisen tulee sulautua osaksi kansalaistaitoja. Näiden asioiden täytyy kulkea Tuorin (2002, 2007) kuvaaman sedimentaatioprosessin läpi, siten että väkivallan vastustamisesta tulee arkipäiväistä toimintaa, jolloin väkivaltaan liittyvät ihmisoikeudet sisältyvät yhteiskunnalliseen syvärakenteeseen. Jos jonkun koti on palanut viranomaiset ja kansalaiset ovat valmiita auttamaan. Entä jos ihmisen ihmissuhteet ja lähiverkosto ovat vauri-

oituneet ja kenties täysin tuhoutuneet? Näihin tilanteisiin kytkeytyy syyllisyyttä ja häpeää, jotka vaikeuttavat avun hakemista ja vastaanottamista. Oikeudenmukaisuuden ja eettisyyden näkökulmasta väkivallan aiheuttamissa tilanteissa on oikeus saada apua.

Avun saamista vaikeuttaa se, että palvelujärjestelmämme on sektoroitunut ja siitä aiheutuu tiedon pirstaleisuutta. Aineistomme äidin, joka myöhemmin surmasi lapsensa, hätä kohdattiin sairaalan poliklinikalla. Emme tiedä, kuinka hyvin tieto siirtyi lastensuojeluun, mutta voimme aineistosta päätellä, että klinisen tiedon siirtyminen eteenpäin ei riitä. Kuinka siirtää asiakkaan tunne hädestä, uupumisesta ja epätoivosta? Dokumentointi ja esimerkiksi lastensuojeluilmoituksen tekeminen ei välttämättä riitä, koska hiltainen tieto, intuitiivinen kokemus asiakkaan tilanteesta ja tunnetilasta on vaikea siirtää dokumentoimalla. Katsomme, että hädän tunnistajan tulisi tehdä kumppanuus- ja verkostotyötä, kunnes asiakkaan asiasta faktisesti otetaan koppi, riippumatta siitä, mikä on ammatti-ihmisen nimike. Aineistomme lapsensa surmanneen äidin suurin tarve oli tulla kuulluksi, nähdyksi ja ymmärretyksi. Samanlaista kokemusta olisivat tarvinneet myös surmat tehneet isät. Tähän tarpeeseen vastaamisessa ei alkuvaiheessa ole ammattinimikkeellä merkitystä.

Asiakkaan tultua kuulluksi, nähdyksi ja ymmärretyksi, siirrytään toimintaan. Siinä vaiheessa tarvitaan eri ammatti-ihmisten osaamista esimerkiksi opettajasta ja terveydenhoitajasta poliisiin, sosiaalityöntekijään ja järjestöjen ammattilaisiin. Onko meidän palvelujärjestelmämme valmiutta rajapinnoilla tehtävään päällekkäisen työn tekemiseen, jotta ihmiset tulevat todella autetuiksi palvelusysteemissämme ja että ihmishenkiä säästyy? On uskallettava katsoa ja toimia toisin. Onko järjestelmä valtiota ja kuntia vai kansalaisia varten? Ovatko kansalaiset valtio ja kunnat? Pekka Hallbergin (2005, 5; kts. 3.3) mukaan perusoikeuksissa kiteytyy oikeusvaltio. Niiden sisältö ja toteutuminen kertovat millaisessa oikeusvaltiossa elämme. Lainsäädäntöön tullut uhrinäkökulma on parantanut perheen sisäisestä väkivallasta kärsivien asemaa merkittävästi (Kotanen 2013a; kts. 3.3). Sosiaalityössä uhrinäkökulma tarkoittaa myös perhesurmien ehkäisyä.

Sosiaalityön asiantuntijuuteen kuuluu myös yhteistyö ammattiverkoston kanssa, verkostossa vaikuttaminen ja esimerkiksi järjestöistä avun etsiminen uhrille vertaisryhmien ja tukihenkilön muodossa. Arkityössä asiantuntijuus ei yksistään riitä, sillä asiantuntijuuden käyttäminen vaatii jokaisessa asiakastapauksessa huolellista paneutumista. Aineistossamme lapsensa surmanneen äidin kohdalla sosiaalityöntekijä siirsi huoltajuus- ja

tapaamisasiat sivuun lastensuojelun työnkuvasta. Kun työalue on äärimmilleen kuormittunut, työtä on rajattava. Kun työntekijöitä on liian vähän, asiakkuutta on rajattava. Sosiaalityöntekijöinä emme voi eettisesti hyväksyä ajatusta, että asiakkaita olisi liian paljon. Asiakkuuden rajaaminen keinotekoisesti ei ole oikeudenmukaista eikä eettistä toimintaa. Monilla alueilla sosiaalityöntekijöitä on liian vähän asiakasmääriin nähden. Perhesurmien ehkäisy vaatii riittävät resurssit sosiaalityölle. Yhteiskunnallamme on parhaimmat mahdollisuudet ehkäistä perhesurmia niissä perheissä, joissa on asiakkuuksia ammatti-ihmisten kanssa.

Perhesurmien akuutteihin riskitekijöihin kuului miessurmaajilla kontrollin menetys suhteessa puolisoon. Naisen tekemien surmien taustalla oli vainon kokemus ja vaikeudet lasten tapaamisissa. Laukaiseva akuutti riskitekijä oli vakoiluohjelman löytyminen hänen tietokoneeltaan. Tapauksissa erottui kiihtyvä aikajänne, jossa esiintyi useita kriittisiä tapahtumia juuri ennen surmia. Akuuttien riskitekijöiden yhteydessä tarvitaan nopeaa puuttumista surmien ehkäisemiseksi. Tapaus surmatusta äidistä, jota hänet surmannut aviomies oli surmapäivää edeltäneenä yönä kuristanut, on esimerkki siitä kuinka nopeasti väkivalta voi eskaloitua hengenvaaralliseksi, kun kyseessä on ero ja toivonsa menettänyt jätetty osapuoli. Viranomaisapu tarvitaan kiihtyvän aikajänteen aikana äärimmäisen nopeasti. Pitkällä aikavälillä tarvitaan tukea eroon valmistautumisessa, riskitekijöiden havaitsemista ja vainon tunnistamista väkivaltana.

Tutkimuksemme sisäisenä rankana on ekologinen teoria, joka on auttanut hahmottamaan tutkimusalueemme laajaa kokonaisuutta teorian neljän tason avulla. Ekologisen teorian käsitteistä tutkimuksessamme ovat tärkeitä adaptaatio eli mukautuminen ja roolit. Ronald E. Hall (2005, 107) kirjoittaa sosiaalityön aikakauslehdessä (*Journal of Social Work*) adaptaatiosta siten, että se sisältää terapeutin ulottuvuuden ja ennakoivan aktiivisuuden. Inhimillinen eliö pyrkii sopeutumaan ympäristöönsä ja löytämään mukavan tilan itsensä ja ympäristönsä välisessä yhteydessä saavuttaakseen tarpeiden ja tavoitteiden täyttymisen sekä olosuhteet, jotka antavat voimaa ja ylläpitävät elämää (mt.). Aineistossamme surmat tehneiden ihmisten elämässä adaptaatio ei onnistunut. Adaptaatioprosessi pysähtyi ja ihmisten toimijuus lamaantui.

Hallin (mt., 107) mukaan eliön sopivaksi kokeman tilan tai ympäristön muuttuessa, se tai hän, pyrkii muuttamaan joko itseään tai ympäristöään tai molempia. Tutkimuksemme kahdelle miehelle käsillä oleva avioero oli muutos, johon he eivät mukautuneet. Yk-

si heistä pyrki muuttamaan puolisonsa mieltä erosta, mutta ei onnistunut. Toiselle miehelle varsinainen erotilanne tuli yllättäen. Eräs miehistä ennakoi eroa, sillä hän oli varma vaimon lähtemisestä, kun hänen epätoivoinen tilanteensa tulee vaimon tietoon. Tilanteissa seurasi heidän toimijuutensa mureneminen ja lukkiutuminen. Heidän toimintansa muuttui tuhoavaksi ja siitä seurasi epäoikeudenmukaista ja äärimmäistä pahuutta. Aineistomme äiti tunsu itsensä keinottomaksi ja uupui. Hänkin menetti toimijuutensa tuhoisin seurauksin. Surmat tehneillä ihmisillä ei ollut valmiuksia tai keinoja adaptaatioon. Avioerossa ihminen menettää isän tai äidin ja puolison roolinsa tuoman aseman perheyksikössä ja usein myös puolisonsa suvussa. Ainut tie eteenpäin on uusien roolien ja uuden identiteetin rakentaminen.

Luvussa neljä kirjoitimme postmodernista maailmasta, jossa avioliitto on Giddensin (1994, 83, 117–118, 154) mukaan muuttunut kohtalosta vaihtoehtoiseksi valinnaksi, tasa-arvoisten ihmisten emotionaaliseksi suhteeksi. Ihmissuhteet aloitetaan ja ylläpidetään suhteiden itsensä vuoksi. Kirjoitimme myös, että Fergusonin (2001, 44) mukaan ihmiset eroavat, jollei suhde tuota odotettua hyvää. Aineistomme surman tehneet miehet eivät eläneet tällaisessa postmodernissa yksilöllisyyttä korostavassa maailmassa. He toteuttivat elämässään menneen maailman patriarkaalisuutta, jossa mies omistaa vaimonsa ja lapsensa. Ajattemme, että miesten ajattelun jäykkyyteen ja vaihtoehdottomuuteen vaikuttivat heillä mielentilatutkimuksissa todetut persoonallisuushäiriöt. Narsismiin sisältyvä itsekeskeisyys ja muiden yläpuolelle asettuminen voi kriisitilanteessa oikeuttaa patriarkaalisen ajattelun narsistisessa mielenmaailmassa. Vaativaan persoonallisuuteen liittyvä liiallinen tarkka suunnitelmallisuus elämässä voi kriisitilanteessa aiheuttaa kyvyttömyyttä sopeutua ja paniikkiin joutumisen. Persoonallisuushäiriöt ja niiden piirteet eivät ole harvinaisia, eivätkä ne yksistään tee ihmisestä perheensä surmaajaa. Kriisitilanteessa ne toimivat yhtenä lisätekijänä estämällä vaihtoehtojen näkemisen, josta seurasi epätoivoiset surmateot.

Identiteetin rakentaminen näyttäytyy merkityksellisenä pohdittaessa perhesurmien estämistä erotilanteissa. Eroneuvo-toiminta, jossa neuvotaan ja tuetaan vanhempia erojen yhteydessä, on arvokasta työtä samoin kuin oikeuteen menevien avioerojen yhteydessä tehtävä erosovittelu. Kriisissä ihminen voi menettää kokemuksen tasolla tunteen arvokkuudestaan ja elämän mielekkyydestä, mutta ihmisen perus- ja itseisarvo arvokkaana yksilönä ei muutu missään tilanteessa. Kuinka voisimme laajemmin yhteiskunnassam-

me viestittää erosta selviämisen keinoja, uusien elämänprojektien mahdollisuutta, ihmisen kykyä rakentaa uutta identiteettiä?

Olemme käsitelleet uhrinäkökulmaa tutkimuksessamme perheen sisäisen väkivallan ja perhesurmien uhrien näkökulmasta. Aineistomme ainoa naispuoleinen surmaaja oli itseron jälkeisen vainon uhri. Ehdotamme surmien tekijän asemoitumista samanaikaisesti uhriksi jatkotutkimuksen aiheeksi. Sukupuolten erot perhesurmien tekijöinä oli asia, jota emme olleet ottaneet huomioon ennen tutkimusaineiston hankkimista. Jos olisimme osanneet huomioida erot etukäteen, olisimme hankkineet sukupuolijakaumalta tasaisemman aineiston, tai keskittyneet vain toiseen sukupuoleen. Esitämme myös sukupuolen merkitystä perhesurmissa jatkotutkimuksen kohteeksi.

Tutkimukseemme on liittynyt paljon eettisiä kysymyksiä. Olemme pohtineet niitä koko tutkimusprosessimme ajan ja jo ennen kuin prosessi oli varsinaisesti päässyt edes alkuunsa. Yksi ensimmäisistä pohdinnoistamme oli, kuinka monta tapausta meillä on oltava tutkittavana, jotta tunnistamattomuus säilyisi. Tutkimusprosessimme loppuvaihetta, analyysia ja kirjoittamista, on ohjannut tasapainoilu yksityisyyden ja tunnistamisen sekä totuudenmukaisen tiedon tuottamisen välillä. Yksityisyys ja tunnistaminen kytkeytyvät vahingon aiheuttamisen riskiin ja tiedon tuottaminen ilmiön ymmärtämiseksi hyvän tuottamiseen. Yksityisyyttä, tunnistamista, vahinkoa ja hyvää on katsottava osana kokonaisuutta. Ne kaikki näyttäytyvät eri tavalla eri kontekstissa. Esimerkiksi tunnistamisen kysymyksiin ei ole oikeita vastauksia, vaan osassa lähteenä käytetyn kirjallisuuden mukaan siihen voidaan suhtautua siten, että tutkimuksessa on myös muita yhtä tärkeitä ja ehkä jopa tärkeämpiäkin toteutettavia periaatteita.

Äärimmäisen pahuuden kohtaaminen aineistossamme on vaatinut sekä vastapainoa että tukea. Pahuuden ja surun vastapainoksi tarvitsimme iloa, jota löytyi esimerkiksi uuden vieraan kielen opiskelusta. Tutkimusaiheemme on herättänyt kiinnostusta meille läheisten opiskelijoiden parissa. Perhesurmailmiöstä keskusteleminen opiskeluyhteisössä on antanut meille henkistä tukea, aihettamme on pidetty tärkeänä ja olemme saaneet rohkaisua tutkimustyöhön. Sensitiivisestä aiheesta kirjoittaminen ja tunnistettavuuden kysymykset ovat edellyttäneet ohjaavilta opettajilta tavanomaista laajempaa tukea. Oikea tapa kirjoittaa sensitiivisestä aiheesta on hioutunut palautteen avulla.

Lähteet

- Alhanen, Kai 2014: Vaarantunut suojelevalta. Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. Raportti 24/2014. Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-278-2. Viitattu 1.3.2015.
- Brewster, Mary P. 2003: Power and Control Dynamics in Prestalking and Stalking Situations. *Journal of Family Violence* 18(4), 207–217.
- Bronfenbrenner, Urie 1979: *The Ecology of Human Development. Experiments by Nature and Design*. Harvard University Press. Cambridge.
- Brown, Thea & Tyson, Danielle & Arias, Paula Fernandez 2014: Filicide and Parental Separation and Divorce. *Child Abuse Review* 23(2), 79–88.
- Brusiin, Otto 1944: Oikeustiede ja käytäntö. *Defensor legis*. 25. vuosikerta. Helsinki, 197–204.
- Carcach, Carlos & Grabosky, P.N. 1998: Murder-Suicide in Australia. *Trends & Issues in Crime and Criminal Justice* 13(28), 1–6.
- Checkland, Peter 1981: *Systems thinking, systems practice*. Wiley. Chichester.
- Clarkeburn, Henriikka & Mustajoki, Arto 2007: *Tutkijan arkipäivän etiikka. Vastapaino*. Tampere.
- Compton, Beulah R. & Galaway, Burt & Cournoyer, Barry R. 2005: *Social Work Processes*. Thomson Brooks/Cole. Belmont.
- Diem, Chelsea & Pizarro, Jesenia M. 2010: Social Structure and Family Homicides. *Journal of Family Violence* 25(5), 521–532.
- Drakeford, Mark & Butler, Ian 2010: Familial Homicide and Social Work. *British Journal of Social Work* 40(5), 1419–1433.
- Dutton, Donald G. 2007: *The Abusive Personality. Violence and Control in Intimate Relationships*. Guilford Press. New York.
- Ellis, Anthony & Sloan, Jennifer & Wykes, Maggie 2012: 'Moatifs' of Masculinity. The Stories Told About 'Men' in British Newspaper Coverage of the Raoul Moat Case. *Crime Media Culture* 9(1), 3–21.
- Ellonen, Noora & Pösö, Tarja 2014: Hesitation as a System Response to Children Exposed to Violence. *International Journal of Children's Rights* 22, 730–747.
- Emery, Robert E. 1994: *Renegotiating Family Relationships. Divorce, Child Custody and Mediation*. Guilford Press. New York.
- Eskola, Jari 2010: Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. 3. uudistettu ja täydennetty painos. 1. painos 2001. PS-kustannus. Jyväskylä, 179–203.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2005: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 7. painos. 1. painos 1998. Vastapaino. Tampere.
- Eskonen, Inkeri 2005: Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivalta? *Acta Universitatis Tamperensis* 1107. Tampere University Press. Tampere.
- Ewalds, Helena 2011: Miten työskennellään yhdessä? Teoksessa Hannus, Riitta & Mehtola, Sirkku & Natunen, Luru & Ojuri, Auli (toim.): *Veitsen terällä. Naiseus ja parisuhdeväkivalta. Ensi- ja turvakotien liiton raportti 13*. Ensi- ja turvakotien liitto. Helsinki, 146–158.
- Ferguson, Harry 2001: Social Work, Individualization and Life Politics. *British Journal of Social Work* 31(1), 41–55.
- Flanagan, John C. 1954: The Critical Incident Technique. *Psychological Bulletin* 51(4), 327–358.

- Flinck, Aune 2006: Parisuhdeväkivalta naisen ja miehen kokemana. Rikottu lemmentarja. Acta Universitatis Tamperensis 1169. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Fook, Jan 2002: Social Work. Critical Theory and Practice. Sage. London.
- Frederico, Margarita & Jackson, Annette & Dwyer, Jenny 2014: Child Protection and Cross-Sector Practice. An Analysis of Child Death Reviews to Inform Practice When Multiple Parental Risk Factors Are Present. *Child Abuse Review* 23(2), 104–115.
- Garfinkel, Harold 1984: *Studies in Ethnomethodology*. 2. painos. 1. painos 1967. Polity Press. Cambridge.
- Giddens, Anthony 1994: *Beyond Left and Right. The Future of Radical Politics*. Polity Press. Cambridge.
- Gould, Nick 1999: Developing a Qualitative Approach to the Audit of Inter-Disciplinary Child Protection Practice. *Child Abuse Review* 8(3), 193–199.
- Granfelt, Riitta 1993: Psykososiaalinen orientaatio sosiaalityössä. Teoksessa Granfelt, Riitta & Jokiranta, Harri & Karvinen, Synnöve & Matthies, Aila-Leena & Pohjola, Anneli (toim.): *Monisärmäinen sosiaalityö. Sosiaaliturvan kirjallisuus. Sarja Sosiaalityö 1. Sosiaaliturvan keskusliitto*. Helsinki, 175–227.
- Granfelt, Riitta 1998: Kertomuksia naisten kodittomuudesta. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 702*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Granfelt, Riitta 2006: Pahasta kirjoittaminen. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.): *Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. 2. täydennetty painos. 1. painos 2002. PS-kustannus. Jyväskylä, 127–141.
- Gyilling, Heta 2007: Etiikan näkökulma. Teoksessa Pahlman, Irma (toim.): *Asiakirjajulkisuus ja tietosuoja sosiaali- ja terveydenhuollossa*. 1. uudistettu painos. 1. painos 2005. Edilex libri. Edita. Helsinki, 29–36.
- Haapasalo, Jaana & Petäjä, Sonja 1999: Äidit lapsensa surmaajina. Teoksessa Haapasalo, Jaana (toim.): *Väkivallan kierre. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 5/99*. Vankeinhoidon koulutuskeskus. Helsinki, 127–161.
- Hall, Ronald E. 2005: Eurocentrism in Social Work Education. From Race to Identity Across the Lifespan as Biracial Alternative. *Journal of Social Work* 5(1), 101–114.
- Hallberg, Pekka 2005: Esipuhe ensimmäiseen painokseen. Teoksessa Hallberg, Pekka & Karapuu, Heikki & Scheinin, Martin & Tuori, Kaarlo & Viljanen, Veli-Pekka & Ojanen, Tuomas (toim.): *Perusoikeudet*. WSOYpro. Helsinki, 5.
- Hanhinen, Sari & Rintala, Taina 2012: Tuloksellisuustarkastuskertomus. Lastensuojelu. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 6/2012. Valtiontalouden tarkastusvirasto. Helsinki.
http://www.vtv.fi/files/3161/06_2012_lastensuojelu_netti.pdf. Viitattu 23.2.2015.
- Harlow, Elizabeth 1996: Gender, Violence and Social Work Organizations. Teoksessa Fawcett, Barbara & Featherstone, Brid & Hearn, Jeff & Toft, Christine (toim.): *Violence and Gender Relations. Theories and Interventions*. Sage. London, 61–71.
- Harper, Dee Wood & Voigt, Lydia 2007: Homicide Followed by Suicide. An Integrated Theoretical Perspective. *Homicide Studies* 11(4), 295–318.
- Harris, Judith Rich 2000: Kasvatuksen myytti. Suom. Johanna Heikkilä & Tiina Holopainen & Pirkko Niinimäki. Art house. Helsinki.
- Hearn, Jeff 1998: *The Violences of Men. How Men Talk About and How Agencies Respond to Men's Violence to Women*. Sage Publications. London.
- Heikkilä, Antti 1995: Riippuvuus. *Valheiden verkko*. 2. painos. 1. painos 1995. Tammi. Helsinki.
- Hiitola, Johanna & Heinonen, Hanna 2009: Huostaanotto ja oikeudellinen päätöksenteko. *Hallinto-oikeuksien ratkaisut huostaanottoasioissa 2008*. Raportti 46/2009.

- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085070. Viitattu 1.3.2015.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009: Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. 1. painos 1996. Tammi. Helsinki.
- Hodson, Phillip 2008: Family Annihilators. Why Fathers Murder Their Own Children. <http://www.philliphodson.co.uk/family-annihilators-why-men-murder-their-own-children-september-2008/>. Viitattu 10.4.2015.
- Hokkanen, Tiina 2005: Äitinä ja isänä eron jälkeen. Yhteishuoltajavanhemmuus arjen kokemuksena. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 267. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Hurtig, Johanna 2013: Taivaan taimet. Uskonnollinen yhteisöllisyys ja väkivalta. Vastapaino. Tampere.
- Hurtig, Johanna & Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja 2014: Väkivallan kohtaaminen rakenteellisen oikeudenmukaisuustyön kysymyksenä. Teoksessa Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana (toim.): Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. UNIpress. Kuopio, 250–277.
- Husso, Marita 2003: Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila. Vastapaino. Tampere.
- Häkkinen, Antti & Salasuo, Mikko 2015: Johdanto. Teoksessa Häkkinen, Antti & Salasuo, Mikko (toim.): Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä. Vastapaino. Tampere, 9–17.
- Härkönen, Ulla 2008: Teorian ja tutkimuskohteen vuorovaikutus – Bronfenbrennerin ekologinen systeemiteoria ihmisen kehittymisestä. Teoksessa Niikko, Anneli & Pellikka, Ismo & Savolainen, Erkki (toim.): Oppimista, opetusta, monitieteisyyttä, kirjoituksia Kuninkaankartanonmäeltä. Savonlinnan opettajankoulutuslaitos. Joensuu, 21–39. <http://sokl.uef.fi/verkkojulkaisut/monitiet/pdf/harkonen.pdf>. Viitattu 3.1.2015.
- Ife, Jim 2012: Human Rights and Social Work. Towards Rights-Based Practice. 3. painos. 1. painos 2001. Cambridge University Press. New York.
- Jaakola, Anne-Mari & Vornanen, Riitta & Pölkki, Pirjo 2014: Kriittisten tapahtumien menetelmä lastensuojelun sosiaalityötä koskevassa tutkimuksessa. *Janus* 22(2), 156–171.
- Jaffe, Peter G. & Campbell, Marcie & Olszowy, Laura & Hamilton, Leslie Hazel Anne 2014: Paternal Filicide in the Context of Domestic Violence. *Challenges in Risk Assessment and Risk Management for Community and Justice Professionals. Child Abuse Review* 23(2), 142–153.
- Jallinoja, Riitta 2009: Vieras perheessä. Suhteen hahmotus. Teoksessa Jallinoja, Riitta (toim.): Vieras perheessä. Gaudeamus Helsinki University Press. Helsinki, 11–31.
- Kainulainen, Heini 2015: Poliisit ja rosvot. Salaisen tiedon jäljillä. Teoksessa Häkkinen, Antti & Salasuo, Mikko (toim.): Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä. Vastapaino. Tampere, 51–80.
- Kajava, Mirja 1997: Lapsen etu huostaanotto-prosessissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista. *Acta Universitatis Ouluensis. E Scientiae Rerum Socialium* 26. Oulun yliopisto. Oulu.
- Kalela, Jorma 2000: Historiantutkimus ja historia. Hanki ja jää. Gaudeamus. Helsinki.
- Kallinen, Kati & Pirskanen, Henna & Rautio, Susanna 2015: Sensitiivinen tutkimuksessa. Menetelmät, kohderyhmät, haasteet ja mahdollisuudet. United Press Global, EU.
- Karapuu, Heikki 1999: Perusoikeuksien tausta ja yleinen sisältö. Teoksessa Hallberg, Pekka & Karapuu, Heikki & Scheinin, Martin & Tuori, Kaarlo & Viljanen, Veli-Pekka (toim.): Perusoikeudet. WSLT. Helsinki, 61–110.

- Karvinen, Synnöve 2000: Sosiaalityön tutkimuksen metodologiset jännitteet. Teoksessa Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.): Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. SoPhi 48. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä, 9–31.
- Kauppi, Anne 2012: Filicide, intra-familial child homicides in Finland 1970–1994. *Dissertations in Health Sciences No 118*. University of Eastern Finland. Kuopio.
- Kauppi, Anne & Kumpulainen, Kirsti & Karkola, Kari & Vanamo, Tuija & Merikanto, Juhani 2010: Maternal and Paternal Filicides. A Retrospective Review of Filicides in Finland. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law* 38(2), 229–238.
- Kauppi, Arto 2007: Potilastiedot ja poliisin tiedonhankinta. Tutkimus terveydenhuollon luottamuksellisuuden suojan ja potilaan yksityisyyden suojan suhteesta poliisin potilastietoihin kohdistuviin tiedonhankintavaltuuksiin. WSOYpro. Helsinki.
- Keltikangas-Järvinen, Liisa 2004: Temperamentti. Ihmisen yksilöllisyys. WSOY. Helsinki.
- Keskinen, Suvi 2005: Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Tampere University Press. Tampere.
- Kimpimäki, Anneli 2012: Puolison rinnakkaisuuden paljastuminen, äkillinen ero ja intimitteettiloukkaus. Narratiivinen tutkimus intiimin suhteen päättymisestä. *Acta Universitatis Lapponiensis* 240. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.
- Kiviniemi, Kari 2010: Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3. uudistettu ja täydennetty painos. 1. painos 2001. PS-kustannus. Jyväskylä, 70–85.
- Kivioja, Pasi 2007: Iltapäivälehdet mediakentän ja yhteiskunnan muutoksessa. *Julkaisu- ja A* 106. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Kotanen, Riikka 2013a: Näkymättömästä näkökulmaksi. Parisuhdeväkivallan uhrin ja oikeudellisen sääntelyn muutos Suomessa. *Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja* 2013: 5. Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden laitos. Helsinki.
- Kotanen, Riikka 2013b: Näkymättömästä näkökulmaksi – parisuhdeväkivallan uhrin ja oikeudellisen sääntelyn muutos Suomessa. *Oikeus* 42(3), 335–338.
- Krug, Etienne G. & Dahlberg, Linda L. & Mercy, James A. & Zwi, Anthony B. & Lozano, Rafael (toim.) 2005: Väkipalja ja terveys maailmassa. WHO:n raportti. Suom. Eila Salomaa. Lääkärin sosiaalinen vastuu ry. Terveyden edistämisen keskus ry. Helsinki.
- Kuula, Arja 2006: Yksityisyyden suoja tutkimuksessa. Teoksessa Hallamaa, Jaana & Launis, Veikko & Lötjönen, Salla & Sorvali, Irma (toim.): Etiikkaa ihmistieteille. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja. *Tietolipas* 211. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki, 124–140.
- Kvist, Timo & Takala, Hannu 2005: Kansallinen ohjelma väkivallan vähentämiseksi. Komiteamietintö. Oikeusministeriön julkaisuja 2005: 2. <http://urn.fi/URN:ISBN:952-466-287-6>. Viitattu 19.10.2014.
- Kääriäinen, Aino 2003: Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. *Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia* 1/2003. Helsingin yliopisto. Helsinki.
- Laine, Timo 2010: Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3. uudistettu ja täydennetty painos. 1. painos 2001. PS-kustannus. Jyväskylä, 28–45.
- Laitinen, Ahti 1996: Johdatus oikeussosiologiaan. Rikos- ja prosessioikeuden julkaisusarja A:23. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Turku.

- Laitinen, Ahti & Aromaa, Kauko 1993: Näkökulmia rikollisuuteen. Hanki ja jää. Helsinki.
- Laitinen, Merja 2009: Ajan tabut. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Tabujen kahleet. Vastapaino. Tampere, 5–15.
- Laitinen, Merja & Nikupeteri, Anna 2013: Eron jälkeinen vaino. Kokijoiden käsityksiä vainosta ja auttamisjärjestelmästä. Varjo-seminaari 19.3.2013 Mikkeli. http://www.varjohanke.fi/wp-content/uploads/2013/03/LAITINEN-_NIKUPETERI1.pdf. Viitattu 19.4.2015.
- Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula 2007: Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet. *Janus* 15(4), 316–332.
- Lauerma, Hannu 2015: Syrjäytymisen ja väkivaltaisuuden biologiset ja psykososiaaliset taustatekijät. Syrjäytymisen riskitekijät. 11.3.2015. <http://tpy-fibin.directo.fi/@Bin/49fbffe8f7f8ab19ed2727e5be15f04e/1448237624/application/pdf/440203/Lauerma%20Syrj%C3%A4ytymisen%20riskitekij%C3%A4t.pdf>. Viitattu 22.11.2015.
- Lehti, Martti 2002: Henkirikokset 1998–2000. Tutkimus poliisin tietoon vuosina 1998–2000 tulleista henkirikoksista. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 194. Tilastokeskus. Helsinki.
- Lehti, Martti & Kivivuori, Janne 2014: Henkirikokset. Teoksessa Rikollisuustilanne 2013. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 266. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki, 15–51.
- Lehti, Martti & Kääriäinen, Juha & Kivivuori, Janne 2012: The Declining Number of Child Homicides in Finland 1960–2009. *Homicide Studies* 16(1), 3–22.
- Liem, Marieke & Koenraadt, Frans 2008: Filicide. A Comparative Study of Maternal Versus Paternal Child Homicide. *Criminal Behaviour and Mental Health* 18(3), 166–176.
- Liem, Marieke & Postulart, Marieke & Nieuwebeerta, Paul 2009: Homicide-Suicide in the Netherlands. An Epidemiology. *Homicide Studies* 13(2), 99–123.
- Liem, Marieke & Levin, Jack & Holland, Curtis & Fox, James A. 2013: The Nature and Prevalence of Familicide in the United States, 2000–2009. *Journal of Family Violence* 28(4), 351–358.
- Liem, Marieke & Reichelmann, Ashley 2014: Patterns of Multiple Family Homicide. *Homicide Studies* 18(1), 44–58.
- May, Tim 1997: Social research. Issues, methods and process. 2. painos. 1. painos 1993. Open University Press. Buckingham.
- Messing, Jill Theresa & Heeren, John W. 2004: Another Side of Multiple Murder. Women Killers in the Domestic Context. *Homicide Studies* 8(2), 123–158.
- Miller, Rowland S. & Perlman, Daniel & Brehm, Sharon S. 2007: Intimate Relationships. 4. painos. 1. painos 1984. McGraw-Hill. Boston.
- Mills, Chris & Vine, Pauline 1990: Critical Incident Reporting – an Approach to Reviewing the Investigation and Management of Child Abuse. *British Journal of Social Work* 20(3), 215–220.
- Mäntysaari, Mikko & Pösö, Tarja 2013: Sosiaalityön aika ja asiakastutkimus. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.): Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Tampere, 19–30.
- Määttä, Kaarina 2002: Avioeron tuska ja helpotus. Tammi. Helsinki.
- Nietola, Vuokko 2011: Väkivaltatyö asiantuntijayhteistyönä. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A 30. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Helsinki.
- Nikunen, Minna 2005: Surman jälkeen itsemurha. Kulttuuriset luokitukset rikosuutisissa. Tampere University Press. Tampere.

- Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja 2013: Vaino naisiin kohdistuvana eron jälkeisenä väkivaltana. *Naistutkimus* 26(2), 29–43.
- Notko, Marianne 2011: Väkivalta, vallankäyttö ja vahingoittuminen naisten perhesuhteissa. *Jyväskylän Studies in Education, Psychology and Social Research* 406. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Notko, Marianne & Sevón, Eija 2008: Äitiys ja koti naisten keskinäisissä jännitteisissä perhesuhteissa. Teoksessa Sevón, Eija & Notko, Marianne (toim.): *Perhesuhteet puntarissa*. *Palmenia-sarja* 43. *Palmenia Helsinki University Press*. Helsinki, 111–130.
- Nyqvist, Leo 2001: Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos. Prosessinarviointi parisuhdeväkivallasta ja turvakotien selviytymistä tukevasta asiakastyöstä. *Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu* 28. Ensi- ja turvakotien liitto. Helsinki.
- Näre, Sari 2008: Julkisen intimisoituminen ja performatiivinen väkivalta. Teoksessa Näre, Sari & Ronkainen, Suvi (toim.) *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikkaa*. *Lapin yliopistokustannus*. Rovaniemi, 195–221.
- Ojanen, Tuomas 2003: Perusoikeudet ja ihmisoikeudet Suomessa. *Forum Iuris*. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta. Helsinki.
- Ojuri, Auli 2004: Väkivalta naisen elämän varjona. Tutkimus parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten elämäntilasta ja selviytymisestä. *Acta Universitatis Laponiensis* 77. *Lapin yliopisto*. Rovaniemi.
- Oliffe, John L & Han, Christina S. E. & Drummond, Murray & Estephanie, Sta. Maria & Bottorff, Joan L. & Creighton, Genevieve 2014: Men, Masculinities, and Murder-Suicide. *American Journal of Men's Health*, 1–13.
- Oranen, Mikko 2004: Lapsi ja perheväkivalta. Teoksessa Söderholm, Annlis & Halila, Ritva & Kivitiie-Kallio, Satu & Mertsola, Jussi & Niemi, Sirkku (toim.): *Lapsen kaltoinkohtelu*. *Duodecim*. Helsinki, 128–152.
- Paavilainen, Eija & Pösö, Tarja 2003: Lasten kokema perheväkivalta käsitteinä ja ilmiönä. Teoksessa Paavilainen, Eija & Pösö, Tarja (toim.): *Lapset, perhe ja väkivaltatyö*. *WSOY*. Helsinki, 13–42.
- Palonen, Kari 1988: *Tekstistä politiikkaan. Johdatusta tulkintataitoon*. *Vastapaino*. Tampere.
- Paulhus, Delroy L. & Westlake, Bryce G. & Calvez, Stryker S. & Harms, P.D. 2013: Self-presentation Style in Job Interviews. *The Role of Personality and Culture*. *Journal of Applied Social Psychology* 43(10), 2042–2059.
- Paunio, Tiina & Porkka-Heiskanen, Tarja 2008: Unen merkitys sairauksien synnyssä. *Duodecim* 124(6), 695–701.
- Payne, Malcolm 2005: *Modern Social Work Theory*. 3. painos. 1. painos 1991. *Palgrave Macmillan*. London.
- Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja 2011: Arvojen ja etiikan dilemma sosiaalityössä. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.): *Sosiaalityön arvot ja etiikka. Sosiaalityön tutkimuksen seuran vuosikirja*. *PS-kustannus*. Jyväskylä, 7–10.
- Pekkarinen, Elina 2015: Näkymättömiksi suojellut lapset. Teoksessa Häkkinen, Antti & Salasuo, Mikko (toim.): *Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. *Vastapaino*. Tampere, 264–300.
- Perttu, Sirkka 1999: Perhe- ja lähisuhdeväkivalta sosiaali- ja terveydenhuollossa. *Kyselytutkimus ammattityöntekijöiden toiminnasta ja työn kehittämistarpeista*. *Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu* 19. Ensi- ja turvakotien liitto. Helsinki.
- Pietarinen, Juhani 2002: Eettiset perusvaatimukset tutkimustyössä. Teoksessa Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.): *Tutkijan eettiset valinnat*. *Gaudeamus*. Helsinki, 58–69.

- Piispa, Minna 2008: Väkivallan muodot heteroseksuaalisissa parisuhteissa. Teoksessa Näre, Sari & Ronkainen, Suvi (toim.): Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikkaa. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 106–128.
- Piispa, Minna 2015: Multi-agency risk assessment conferences—women's and children's experiences of post-separation stalking. Power point presentation. Symposium10: Utilizing research based knowledge on prevention of stalking. European Conference on Domestic Violence 6.–9.9.2015. Belfast.
- Piispa, Minna & Taskinen, Jukka & Ewalds, Helena 2012a: Selvitys perhe- ja lapsensurmien taustoista vuosilta 2003–2012. Sisäasiainministeriön julkaisut 35/2012. Sisäasiainministeriö. Helsinki.
- Piispa, Minna & Tuominen, Mia & Ewalds, Helena 2012b: MARAK – kokemuksia parisuhdeväkivallan riskinarvioinnin menetelmän kokeilusta Suomessa. Raportteja 10/2012. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.
- Platt, Jennifer 1999: Evidence and proof in documentary research. Some specific problems of documentary research. Teoksessa Bryman, Alan & Burgess, Robert G. (toim.): Qualitative Research. 3. Painos. Sage Publicatios. Lontoo, 206–223.
- Pohjola, Anneli 2007: Eettisyyden haaste tutkimuksessa. Teoksessa Viinämäki, Leena & Saari, Erkki (toim.): Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Tammi. Helsinki, 11–31.
- Pohjola, Anneli 2009: Tabut auttamisen paradoksina. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Tabujen kahleet. Vastapaino. Tampere, 69–89.
- Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana 2014: Rakenteellisen sosiaalityön jäsentyminen. Teoksessa Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana (toim.): Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. UNIpress. Kuopio, 281–293.
- Poijula, Soili 2010: Henkirikosuhrien perheenjäsenten selviytyminen, mielenterveys ja kokemukset tuesta ja palveluista. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2010:21. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.
- Pylkkänen, Anu 2009: Trapped in Equality. Women as Legal Persons in the Modernisation of Finnish Law. Suomen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Pyörälä, Eeva 1995: Kvalitatiivisen tutkimuksen metodologiaa. Teoksessa Leskinen, Jaakko (toim.): Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla. Kuluttajatutkimuskeskus. Helsinki, 11–25.
- Pösö, Tarja 2008: Kiistanalaiset perhesuhteet ja tutkimisen moraali. Teoksessa Sevón, Eija & Notko, Marianne (toim.): Perhesuhteet puntarissa. Palmenia-sarja 43. Palmenia Helsinki University Press. Helsinki, 93–107.
- Radford, Lorraine 2001: Domestic Violence. Teoksessa May, Margaret & Page, Robert & Brunson, Edward (toim.): Understanding Social Problems. Issues in Social Policy. Blackwell Publishers. Oxford, 70–83.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina 2011: Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.): Sosiaalityön arvot ja etiikka. Sosiaalityön tutkimuksen seuran vuosikirja. PS-kustannus. Jyväskylä, 235–255.
- Reder, Peter & Duncan, Sylvia & Gray, Moira 1993: Beyond Blame. Child Abuse Tragedies Revisited. Routledge. London.
- Resnick, Phillip J. 1969: Child Murder by Parents. A Psychiatric Review of Filicide. American Journal of Psychiatry 126(3), 325–334.
- Robinson, Amanda 2004: Domestic Violence MARACs (Multi-Agency Risk Assessments Conferences) for Very High Risk Victims in Cardiff, Wales. A Process and Outcome Evaluation.
<http://www.cardiff.ac.uk/socsi/resources/robinson-marac.pdf>. Viitattu 12.3.2015.

- Romakkaniemi, Marjo 2011: Masennus. Tutkimus kuntoutumisen kertomusten rakentumisesta. *Acta Universitatis Lapponiensis* 209. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.
- Ronkainen, Suvi 2006: Haavoittunut kansakunta ja väkivallan toimijuus. Teoksessa Lohiniva-Kerkelä, Mirva (toim.): *Väkivalta. Seuraamukset ja haavoittuvuus*. Terttu Utraisen juhlaKirja. Talentum. Helsinki, 531–550.
- Ronkainen, Suvi 2008: Kenen ongelma väkivalta on? *Suomalainen hyvinvointivaltio ja väkivallan toimijuus. Yhteiskuntapolitiikka* 73(4), 388–401.
- Ronkainen, Suvi & Pehkonen, Leila & Lindblom-Yläne, Sari & Paavilainen, Eija 2011: Tutkimuksen voimasanat. WSOYpro. Helsinki.
- Rzepnicki, Tina L. & Johnson, Penny 2005: Examining Decision Errors in Child Protection. A New Application of Root Cause Analysis. *Children and Youth Service Review* 27(4), 393–407.
- Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla 2002: Johdanto. Teoksessa Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (toim.): *Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen*. PS-kustannus. Jyväskylä, 4–11.
- Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla 2009: Kun työstä tulee vieras perheessä. Teoksessa Jallinoja, Riitta (toim.): *Vieras perheessä*. Gaudeamus Helsinki University Press. Helsinki, 83–105.
- Sachmann, Mark & Harris Johnson, Carolyn Mary 2014: The Relevance of Long-Term Antecedents in Assessing the Risk of Familicide-Suicide Following Separation. *Child Abuse Review* 23(2), 130–141.
- Saleva, Outi & Putkonen, Hanna & Kiviruuu, Olli & Lönnqvist, Jouko 2007: Homicide-suicide. An Event Hard to Prevent and Separate from Homicide and Suicide. *Forensic Science International* 166(2–3), 204–208.
- Sandelin-Benkö, Singa & Metsämuuronen, Jari 2006: Pehmeän systeemimetodologian perusteet. Teoksessa Metsämuuronen Jari (toim.): *Laadullisen tutkimuksen käsikirja*. International Methelp. Helsinki, 375–413.
- Satka, Mirja 2000: Käsitteellistyneet käytännöt sosiaalityön teoretisoinnin välineenä. Teoksessa Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.): *Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia*. SoPhi 48. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä, 35–67.
- Scott, Hannah & Fleming, Katie 2014: The Female Family Annihilator. An Exploratory Study. *Homicide Studies* 18(1), 59–82.
- Scott, John 1990: *A Matter of Record. Documentary Sources in Social Research*. Polity Press. Cambridge.
- Sennett, Richard 2004: *Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa*. Suom. Kaisa Koskinen. Vastapaino. Tampere.
- Sheehan, Brynn E. & Murphy, Sharon B. & Moynihan, Mary M. & Dudley-Fennessey, Erin & Stapleton, Jane G. 2015: Intimate Partner Homicide. New Insights for Understanding Lethality and Risks. *Violence Against Women* 21(2), 268–288.
- Shumway, David R. 2003: *Modern Love. Romance, Intimacy, and the Marriage Crisis*. New York University Press. New York.
- Siltala, Raimo 2003: Oikeustieteen tieteenteoria. *Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 234*. Suomalainen lakimiesyhdistys. Helsinki.
- Sirén, Reino 2013: Rikollisuuden rakenne ja kehitys. Teoksessa *Rikollisuustilanne 2012. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 264. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki, 9–14.
- Somander, Lis K. H. & Rammer, Lennart M. 1991: Intra- and Extrafamilial Child Homicide in Sweden 1971–1980. *Child Abuse & Neglect* 15(1–2), 45–55.
- Suontausta-Kyläinpää, Sirkku 2008: *Perhesalaisuudet. Vaikenemisesta vapauteen*. Minerva. Helsinki.

- Säävälä, Hannu & Nyqvist, Leo & Salonen, Santtu 2006: Väkivallan tekijän taustaa. Teoksessa Säävälä, Hannu & Pohjoisvirta, Riitta & Keinänen, Eero & Salonen, Santtu (toim.): Mies varikolle. Apua lähisuhdeväkivaltaan. Oulun ensi- ja turvakoti ry. Oulu, 31–55.
- Taiminen, Tero 2011: Persoonallisuushäiriöt ja työkyky. *Duodecim* 127(10), 987–993.
- Taskinen, Sirpa (toim.) 2003: Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. *Oppaita* 55. Stakes. Helsinki.
- Thaller, Jonel 2012: *The Children Are Listening. An Autoethnographic Account of the Years Leading up to Familicide in a Quiet, Suburban Neighborhood.* *Qualitative Inquiry* 18(3), 266–272.
- Tsai, Alexander C. & Lucas, Michel & Sania, Ayesha & Kim, Daniel & Kawachi, Ichiro 2014: Social Integration and Suicide Mortality Among Men. 24-Year Cohort Study of U.S. Health Professionals. *Annals of Internal Medicine* 161(2), 85–95.
- Tuori, Kaarlo 2000: Kriittinen oikeuspositivismi. WSOY. Helsinki.
- Tuori, Kaarlo 2002: Foucault'n oikeus. WSOY lakitieto. Helsinki.
- Tuori, Kaarlo 2007: Oikeuden ratio ja voluntas. WSOYpro. Helsinki.
- Uusitalo, Hannu 1991: Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan. WSOY. Helsinki.
- Wallerstein, Judith S. & Blakeslee, Sandra 1991: Avioeron jälkeen. Suom. Ritva Lassila. Otava. Helsinki.
- Vanamo, Tuija & Kauppi, Anne & Karkola, Kari & Merikanto, Juhani & Räsänen, Eila 2001: Intra-familial child homicide in Finland 1970–1994: incidence, causes of death and demographic characteristics. *Forensic Science International* 117(3), 199–204.
- Varto, Juha 1992: Laadullisen tutkimuksen metodologia. Hygieia. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Viljanen, Veli-Pekka 1996: Perusoikeusuudistus ja kansainväliset ihmisoikeussopimukset. *Lakimies* 94(5-6), 788–815.
- Viljanen, Veli-Pekka 2001: Perusoikeuksien rajoitusedellytykset. WSLT. Helsinki.
- Vornanen, Riitta 2006: Perhe – turvattomuutta vai turvaa? Teoksessa Hokkanen, Liisa & Sauvola, Maritta (toim.): Puhumattomat paikat. Puheenvuoroja perheestä. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 22. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Oulu, 119–141.
- Vornanen, Riitta & Hämäläinen, Juha 1998: Kriittisten tapahtumien menetelmä ja organisaatiot. *Janus* 6(2), 204–216.
- Vornanen, Riitta & Jaakola, Anne-Mari & Pölkki, Pirjo & Pohjanpalo, Heidi & Miettinen, Janissa 2012: Kriittisten tapahtumien tutkimus sosiaalipalvelujen tutkimuksessa. *Hallinnon tutkimus* 31(3), 203–216.
- Wuori, Matti 2003: Turmiollista turvallisuutta. *Oikeus* 32(4), 397–411.
- Väyrynen, Sanna 2015: Kokemuksia sekakäytöstä – säätelyä, kaaottisuutta ja itsetutkiskelua. *Studia generalia* -luentosarja Häiritsevä yhteiskuntatiede. Lapin yliopisto. 17.4.2015.
- Yardley, Elizabeth & Wilson, David & Lynes, Adam 2013: A Taxonomy of Male British Family Annihilators, 1980–2012. *The Howard Journal of Criminal Justice*. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/hojo.12033/pdf>. Viitattu 14.2.2014.

Virallislähteet

- 8-vuotiaan lapsen kuolemaan johtaneet tapahtumat. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 32/2013. Oikeusministeriö. Helsinki.
http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1370865930372/Files/8-vuotiaan_lapsen_kuolemaan_johtaneet_tapahtumat.pdf. Viitattu 7.11.2014.
- Asetus 21.08.1991/60. Asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen voimaansaatamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta.
- CETS 210. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence.
<http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?CL=ENG&NT=210>. Viitattu 6.1.2015.
- Euroopan neuvosto 2011: Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe of child-friendly justice. Building a Europe for and with Children.
<http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cdcj/CDCJ%20Recommendations/GuidelinesChild-FriendlyJusticeE.pdf>. Viitattu 12.12.2015.
- HE 365/1992: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain väkisinmakaamista ja vapautta loukkaavaa haureutta koskevien säännösten muuttamisesta.
- HE 309/1993: Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.
- HE 41/1998: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi lähestymiskiellosta ja eräistä siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 144/2003: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi lähestymiskiellosta annetun lain muuttamisesta ja laiksi rikoslain 21 luvun 17 §:n kumoamisesta.
- HE 225/2009: Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lastensuojelulain, vankeuslain 4 ja 20 luvun sekä tutkintavankeuslain 2 luvun 5 §:n muuttamisesta.
- HE 78/2010: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain 21 luvun 16 §:n muuttamisesta.
- HE 19/2013: Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi rikoslain, pakkokeinolain 10 luvun 7 §:n ja poliisilain 5 luvun 9 §:n muuttamisesta.
- HE 155/2014: Hallituksen esitys Eduskunnalle naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaatamisesta, rikoslain 1 luvun 11 §:n muuttamisesta ja ulkomaalaislain 54 §:n muuttamisesta.
- HE 164/2014: Hallituksen esitys Eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 333/2015: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 18 §:n, potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 13 §:n, perusopetuslain 40 §:n, taiteen perusopetuksesta annetun lain, oppilas- ja opiskelijahuoltolain 23 §:n, vapaasta sivistystyöstä annetun lain 21 a §:n, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 43 §:n, lukiolain 32 §:n, yliopistolain 90 a §:n, ammattikorkeakoululain 65 §:n, nuorisolain, pelastuslain 86 §:n ja hätäkeskustoinnista annetun lain 20 §:n muuttamisesta.
- Koko perhe kierteessä. Lähisuhdeväkivalta ja alkoholi. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007: 27. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.
- Komiteamietintö 1976: 72. Rikosoikeuskomitean mietintö. Helsinki.
- Komiteamietintö 1992: 3. Perusoikeuskomitean mietintö. Helsinki.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361.
- Laki lastensuojelulain muuttamisesta 28.12.2012/ 911.
- Laki lastensuojelulain muuttamisesta 30.12.2014/1302.

- Laki lähestymiskiellosta 4.12.1998/898.
- Laki lähestymiskiellosta annetun lain muuttamisesta 30.7.2004/711.
- Laki rikoslain 20 luvun muuttamisesta 29.4.1994/316.
- Laki rikoslain muuttamisesta 21.4.1995/578.
- Laki rikoslain 16 luvun muuttamisesta 4.12.1998/902.
- Laki rikoslain 21 luvun 17 §:n kumoamisesta 30.7.2004 /712.
- Laki rikoslain muuttamisesta 13.5.2011/441.
- Laki rikoslain muuttamisesta 13.12.2013/879.
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812.
- Laki valtion varoista maksettavasta korvauksesta turvakotipalvelujen tuottajalle 30.12.2014/1354.
- Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621.
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.
- LaVM 4/1994: Lakivaliokunnan mietintö n:o 4 hallituksen esityksestä laiksi rikoslain väkisinmakaamista ja vapautta loukkaavaa haureutta koskevien säännösten muuttamisesta.
- Lähisuhde- ja perheväkivallan ehkäisyyn suositukset. Tunnista, turvaa ja toimi. Sosiaali- ja terveystoimelle paikallisen ja alueellisen toiminnan ohjaamiseen ja johtamiseen. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008: 9. Sosiaali- ja terveysministeriö. Suomen Kuntaliitto. Helsinki.
- Nuorisolaki 27.1.2006/72.
- Oppilas- ja opiskeluhuoltolaki 30.12.2013/1287.
- Perhe- ja lapsisurmien ehkäisy ja estäminen ja viranomaisten välinen tiedonvaihto. Sisäministeriön julkaisu 1/2014. Sisäministeriö. Helsinki.
- Poliisilaki 22.7.2011/872.
- Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301.
- Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.
- Terveystieteidenhuoltolaki 30.12.2010/1326.
- Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta 6.4.2011/338.
- Viranomaisyhteistyö avainasemassa perhe- ja lastensurmien ehkäisyssä. Aluehallintoviraston uutiskirje 7.6.2013. Etelä-Suomen aluehallintovirasto.
http://www.avi.fi/documents/10191/97490/ESAVI_Uutiskirje_+perhesurmatilaisuus2/80e5afcd-9da5-4f42-bfb7-919a73b3b12d. Viitattu 20.4.2015.
- Väkivallan vähentäminen Suomessa. Kansallisen väkivallan vähentämishjelman 2007–2008 toimeenpanon seurantaraportti. Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2009: 3. Oikeusministeriö. Helsinki.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-466-796-8>. Viitattu 7.10.2014.
- Yleissopimus lapsen oikeuksista. Unicef.
<https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>. Viitattu 31.3.2015.

Muut lähteet

Apua uhreille ja tekijöille.

http://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/tietoa_parisuhteesta/parisuhdevakivalta/apua-uhreille-ja-tekijoille/. Viitattu 19.4.2015.

Arki, arvot, elämä, etiikka 2005. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Ammattieettinen lautakunta. Helsinki.

- Helsingin Sanomat 10.9.2006: Requiem niille, jotka eivät kestäneet. Markku Pääskynen kirjoitti romaanin koko maata järkyttäneestä perhesurmasta. <http://www.hs.fi/arviot/kirja/a1353069378260>. Viitattu 13.9.2015.
- Helsingin Sanomat 12.1.2012: Taustalla on usein masennusta ja laaja ongelmakimppu. <http://dynamic.hs.fi/tiedostot/2361383820120112%20Laajasalon%20perhesurma.pdf>. Viitattu 3.1.2016.
- Helsingin Sanomat 17.4.2012: IS: Laajasalon perhesurmaaja ei päässyt hoitoon – paikkoja oli. <http://www.hs.fi/kotimaa/a1305560056015>. Viitattu 3.1.2016.
- Helsingin Sanomat 21.12.2013: Perhesurmien aalto taittui.
- Helsingin Sanomat 19.4.2014: Hitunen toivoa – Bulevardilla surmattujen omaisten tarina. <http://www.hs.fi/paivanlehti/19042014/sunnuntai/Omaisena+a1397799276234>. Viitattu 22.11.2015.
- Helsingin Sanomat 8.6.2014: Breivik ja minä.
- Iltasanomat 11.1.2012: Järkyttävä tilasto: Suomessa sattunut kuusi perhesurmaa 10 kuukaudessa. <http://www.iltasanomat.fi/kotimaa/art-1288441239891.html>. Viitattu 2.1.2015.
- Lapin Kansa 8.1.2016. Väkivallan uhka on aina otettava vakavasti.
- Lastensuojelun käsikirja. Selvitys tuomioistuimelle. <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/lapsen-asema-erotilanteessa/selvitys-tuomioistuimelle>. Viitattu 12.7.2015.
- Miinan Salongit. <http://www.ensijaturvakotienliitto.fi/tyomuodot/vakivaltatyo/miina-projekti/miinan-salongit/>. Viitattu 19.10.2014.
- Mikä on väkivaltaa? Perhe- ja lähisuhdeväkivalta on sanoin ja teoin satuttamista. https://www.turvakoti.net/site/?lan=1&page_id=12. Viitattu 17.6.2014.
- Mitä tilastot kertovat väkivallasta ja sukupuolesta? http://www.minna.fi/web/guest/vakivaltatilastot#Henkirikokset_ja_sukupuoli. Viitattu 22.2.2015.
- Savon Sanomat 19.6.2012. Perhesurmat keskittyneet vapaapäiviäviikoille. www.savonsanomat.fi/uutiset/kotimaa/perhesurmat-keskittyneet-vapaapaivaviikoille/1219426.
- Savon Sanomat 20.6.2012. Kriisissä olevat miehet hakevat myöhään apua. www.savonsanomat.fi/uutiset/kotimaa/kriisissa-olevat-miehet-hakevat-myohaanaapua/71219540. Viitattu 9.1.2016.
- Suomen Kuvalehti 11.1.2012: Perhesurmat: Mitä on pitänyt tapahtua, että mies tappaa perheensä? <http://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/perhesurmat-mita-on-pitanyntapahtua-etta-mies-tappaa-perheensa/>. Viitattu 2.1.2015.
- Tapaturmakuolemat ja väkivalta. http://www.stat.fi/til/ksyyt/2009/01/ksyyt_2009_01_2011-02-22_kat_003_fi.html. Viitattu 22.2.2015.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009: Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käytäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakkoarvioinnin järjestämiseksi. www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf. Viitattu 11.9.2015.
- Uusi Suomi 16.4.2012: Laajasalon perhesurma oli kammottavan raaka. <http://www.uusisuomi.fi/kotimaa/121779-laajasalon-perhesurma-oli-kammottavan-raaka>. Viitattu 2.1.2015.